

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

VERSLAG VAN EEN WETGEVINGSOVERLEG

Vastgesteld 29 augustus 2024

De vaste commissie voor Binnenlandse Zaken heeft op 17 juni 2024 overleg gevoerd over:

- de Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven, alsmede aanwijzing en raming van de ontvangsten (Kamerstuk 36528).

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De fungerend voorzitter van de commissie,
Peter de Groot

De griffier van de commissie,
Honsbeek

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Voorzitter: Peter de Groot

Griffier: Honsbeek

Aanwezig zijn acht leden der Kamer, te weten: Martin Bosma, Chakor, Ergin, Peter de Groot, Michon-Derkzen, Van Nispen, Palmen en Sneller,

alsmede de heer Oskam, Griffier Tweede Kamer.

Aanvang 11.02 uur.

De voorzitter:

Een hele goede morgen allemaal. In ieder geval een hartelijk welkom aan de mensen die dit op afstand volgen en aan de mensen die hier vandaag aanwezig zijn. Een warm welkom aan de Kamervoorzitter en de Griffier bij dit debat van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken over de Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven, alsmede aanwijzing en raming van de ontvangsten. Zo luidt de officiële naam van dit debat. Hartelijk welkom ook aan de leden. We hebben vooraf spreektijden vastgesteld. Ik zou willen voorstellen om het aantal interrupties niet van tevoren vast te stellen, want het is een wetgevingsoverleg. We gaan even zien hoe het gaat. We hebben tot 16.00 uur vanmiddag de tijd. Laten we gewoon snel van start gaan. Het is een goed gebruik om die tijd te benutten, maar dat hoeft natuurlijk niet, dus laten we gewoon snel gaan starten. Ik zou allereerst de heer Ergin van de fractie van DENK het woord willen geven in de eerste termijn van de Kamer.

De heer Ergin (DENK):

Voorzitter, dank je wel. Om te beginnen wil ik alle medewerkers van de Tweede Kamer bedanken voor hun ondersteuning. Zonder hen is namelijk het politieke werk van de fracties in de Tweede Kamer onmogelijk. Ik heb twee punten over de Raming, over de begroting. Als we kijken naar de begroting van de Tweede Kamer zelf, zien we dat er bijna een half miljoen extra wordt gevraagd voor onderzoeken en opdrachten voor de renovatie van het Binnenhof. We weten inmiddels ook dat de renovatie zelf vier keer zo duur gaat uitpakken en 2 miljard gaat kosten en ook dat er in de afgelopen jaren al veel

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

onderzoek- en advieskosten zijn gemaakt. Daarom heeft mijn fractie ook behoefte aan meer uitleg over deze extra kosten. Een concrete vraag: waar zijn deze extra kosten precies voor nodig?

Bij eerdere besprekingen van de Raming en daarbuiten hebben meerdere fracties een punt gemaakt van het tijdig aanleveren van stukken door de regering. Het valt de fractie van DENK op dat het nog te vaak voorkomt dat hele stukken of aanvullende stukken vlak voor een debat naar de Kamer worden gestuurd, waardoor een gedegen voorbereiding lastig wordt. Ik zou graag van de Kamervoorzitter willen horen hoe hij de afgelopen periode heeft ervaren als het gaat om het verstrekken van informatie aan de Kamer en of hij nog verbetermogelijkheden ziet op bepaalde punten.

Voorzitter. Dan kom ik toch op mijn hoofdpunt bij de Raming. Vaak krijgen wij in dit huis het verwijt dat wij te veel met elkaar bezig zijn. Af en toe klopt dat ook. Maar vandaag gaat het echt over onszelf, over de apenrots, over de vierkante kilometer waar wij alleen dit jaar al honderden debatten hebben gevoerd. Dit debat is ook zo'n beetje de enige gelegenheid om de Kamervoorzitter recht in de ogen aan te kijken, weliswaar via de voorzitter van dienst, en in het openbaar ook vragen te stellen. Geen gesprek, even vlug, in het ledenrestaurant waar de Kamervoorzitter een tosti naar binnen werkt of een Turkse pizza, die eens in de zoveel tijd op het menu staat, en die hij altijd boven de Zweedse ballen verkiest. Even geen vluchtig contact tussen de stemmingen en de regeling van werkzaamheden door, waarin de Kamervoorzitter, naast een paar slechte grappen, vraagt hoe het met je gaat. Oké, eerlijk toegegeven, af en toe maakt hij ook wel goeie grappen. Van deze gelegenheid maak ik graag gebruik, voorzitter, en met alle plezier.

Want, hoe gierig ik ook ben in het uitdelen van complimenten aan PVV'ers, ik voel mij op een merkwaardige wijze genoodzaakt om iets toegeeflijker te zijn als het gaat om de heer Bosma, want hij doet het op zich goed. Hij is in staat om het masker te dragen van iemand die best aardig technisch kan voorzitten. Hij veinst neutraliteit. En ik ga geen namen noemen, maar hoe hij kabinetsleden die bekend staan als langdradig, al in hun intro, in hun proloog, aanspoort om tempo te maken, is mooi om te zien. Het is ook mooi om te zien hoe hij het Kamerleden op een ijzige manier inwrijft als ze voor de zoveelste keer geen meerderheid voor een debataanvraag krijgen en worden afgescheept met een dertigledendebat. Dat gebeurt met name bij debataanvragen van DENK, maar ook dat doet hij op een heel sympathieke manier. Het technisch voorzitterschap zie ik niemand

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

anders in dit huis beter doen; nou, misschien de voorzitter van dienst. Maar toch een pluim voor de heer Bosma.

Voorzitter. De heer Bosma mag dan Kamervoorzitter zijn en goed uit de startblokken zijn gekomen, toch blijft hij voor veel mensen in dit land de koning van politiek incorrecte oneliners, het Kamerlid dat jarenlang columns met spitsvondig geformuleerde haat voordroeg, het Kamerlid "dat meer in de wieg is gelegd om soldaat te zijn in de cultuuroorlog". Toevallig hield het lid Bosma twee jaar geleden een vurig pleidooi over kabinetsleden die als individu hun verontwaardiging uitten over een bepaald onderwerp, maar er als persoon in functie geen mening over hadden. Dat was gek, dat was raar. De mening van een individu kon niet los gezien worden van de mening van een publieke persoon. "Een Hilbrand Nawijntje", noemde hij dat, en terecht, want jarenlang de meest verschrikkelijke dingen roepen en eenmaal op het pluche de handen in onschuld wassen, kan gewoon niet. Dat is politieke schizofrenie.

Want hoe kan de Kamervoorzitter werken aan een diversere Kamerorganisatie die een afspiegeling van onze samenleving is, als uitgerekend hij zich daar jarenlang tegen heeft verzet, als een zelfbenoemde frontsoldaat in de cultuuroorlog? Hij noemde diversiteitsbeleid "een mooi woord voor antiblanc racisme". Niet zo heel lang geleden zei de heer Bosma: "Onze rijksdiensten gaan gebukt onder politieke correctheid en woke-ellende." Even daarvoor noemde hij diversiteitsbeleid "het uitfaseren van de blanken". Daarom heb ik de volgende vraag aan de Kamervoorzitter: gaat hij nou buigen voor diversiteitsbeleid of gaat hij een rookgordijn opwerpen met standaardzinnen die door de Griffie zijn geschreven? Wat gaat hij precies doen als het gaat om diversiteitsbeleid? Graag een reactie.

Zo goed als de Kamervoorzitter is in het technisch voorzitten van debatten, zozeer faalt hij in representatief leiderschap. Dat zagen we bij de kranslegging tijdens de nationale dodenherdenking in Amsterdam, maar dat zien we ook in aanloop naar de landelijke Ketikotihedenking op 1 juli, over een paar weken. De Amsterdamse stadsdeelcommissie Zuidoost heeft in meerderheid de Kamervoorzitter tot persona non grata verklaard. De eerste brieven van nazaten van tot slaaf gemaakten over hun ongemak bij de aanwezigheid van de huidige Kamervoorzitter stromen ook al binnen. Want wat heeft hij de afgelopen jaren allemaal uitgeroepen over initiatieven om het slavernijverleden recht in de ogen te kijken? Het was een tsunami aan haat en minachting, met woorden zoals "toko's die er met gratis doekoe vandoor gaan" en "het

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

slavernijmuseum is indoctrinatie en propaganda". Een fonds voor meer bewustwording voor het slavernijverleden is waanzin, lezen wij in zijn motie terug. Weer in een andere motie verzocht hij de regering om geen medewerking te verlenen aan het slavernijmuseum. Weer in een andere motie moest het Tropenmuseum weer worden omgetoverd in een koloniaal museum. Hoe gaat de Kamervoorzitter in godsnaam als eregast spreken bij de landelijke herdenking van Ketikoti over een paar weken? Welke woorden gaat hij daar terugnemen? Waarom stuurt hij, gezien zijn uitspraken, waarvan ik er een paar genoemd heb maar waarvan er nog veel meer zijn, geen knetterneutrale ondervoorzitter als vertegenwoordiger van de Tweede Kamer?

Voorzitter. Dan mijn volgende punt. Ook nu ontkom ik niet aan de dubbele tong en de gespleten persoonlijkheid van Bosma. Nu hij Kamervoorzitter is, lijkt het alsof hij bepaalt welke meningen niet deugen, terwijl Kamerleden de parlementaire onschendbaarheid genieten die in de Grondwet is vastgelegd. En ja, in het Reglement van Orde hebben wij aanvullende regels, zoals niet beledigen, niet spreken over geheime zaken en niet oproepen tot onwettige handelingen. Dat is maar goed ook. Maar als Kamerlid verweet hij de regering de hoeder van de juiste mening te zijn. Zo stelde hij dat de machthebbers niet mochten bepalen welke mening goed of fout was en hekelde hij alles en iedereen die dat deed. Maar nu hij Kamervoorzitter is, mag ik de "from the river"-leus, die oproept tot gelijke rechten voor Palestijnen en Israëliërs, niet meer uitspreken. Ik mag niet meer zeggen waar het op staat en de PVV duiden als extreemrechtse partij, terwijl het tot op het bot beledigen van moslims dagelijkse kost is. Palestijnen een "nepvolk" noemen en daarmee hun bestaansrecht ontkennen, daarvoor wordt de rode loper uitgerold. Daarom roep ik de Kamervoorzitter op om de lijst van verboden woorden, die er kennelijk is, te openbaren, zodat wij allemaal weten waar we aan toe zijn. Ook vraag ik een reactie van de Kamervoorzitter over op welke basis bepaalde woorden kennelijk niet meer gezegd mogen worden en welke woorden weer wel. DENK is ook benieuwd of de Kamervoorzitter het gepast vindt om in het parlement, in de plenaire zaal, de Palestijnen een "nepvolk" te noemen. Dit is een separate vraag en ik zou ook graag een separate reactie krijgen.

Voorzitter. Dan een onderwerp dat de afgelopen dagen veel mensen heeft beziggehouden. Het was een unicum, weliswaar gitzwart maar toch een unicum. In dit huis hebben we het mooie gebruik dat we geen namen noemen van personen die zichzelf niet kunnen verweren. Dat gebruik houd ik graag in stand. Daarom noem ik niet

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

de volledige naam van de persoon, maar het gaat om ene Gidi M. Een paar uur was hij beoogd minister in het nieuwe kabinet. Hij kwam niet door de integriteitstoets van de AIVD. De minister van Binnenlandse Zaken bevestigde volgens mij afgelopen vrijdag dat er een uitslag was, die hij duidde als dat de veiligheidswall zijn werk heeft gedaan en heeft voorkomen dat staatsgevoelige informatie via deze persoon in handen komt van buitenlandse mogendheden. Het gaat dus om iemand die mogelijk staatsgevaarlijk is, een gevaar is voor het land en een risico is voor onze veiligheid. Maar deze persoon zit ook in het Presidium. Het Presidium geeft de dagelijkse leiding aan het hoogste orgaan van Nederland, de Tweede Kamer. Het gaat dus om iemand die in het Presidium namens de Kamer allerlei besluiten neemt. Dan ontkom je niet aan de vraag hoe het kan dat iemand die mogelijk staatsgevaarlijk is, onderdeel is van het Presidium, of aan de vraag of gevoelige informatie die in handen van het Presidium ligt, wel veilig is of allang bij een buitenlandse mogendheid ligt. Kan de Kamervoorzitter garanderen dat dat niet aan de orde is? Wat gaat de Kamervoorzitter doen om de veiligheid van de Kamer en het Presidium te beschermen? Ik hoop dat de Kamervoorzitter hierop kan reageren. Tot slot. In de afgelopen zeven maanden heb ik flink zitten nadenken over hoe ik de Kamervoorzitter het beste kan omschrijven. Hij is intelligent, grappig en fijn in de omgang, maar tegelijkertijd kennen we ook de ware aard van het beestje, zijn echte meningen, zijn kijk op de samenleving en zijn kijk op de wereld. Nederland zit middenin de mars van de PVV door onze instituties. Die mars is begonnen met de heer Bosma als vooruitgeschoven post, de allereerste glorie aan de horizon. Ik ben er inmiddels over uit: de heer Bosma is een wolf die aan ons allen heeft beloofd vegetariër te worden. Hij doet zich op een voortreffelijke wijze voor als knetterneutraal, maar we weten hoe het beestje er diep vanbinnen uitziet. We weten dat de mars van de PVV door onze instituties als een trein loopt: een tweetje hier, een paar zalvende woorden daar en de rode loper wordt uitgerold. Het is daarom ook geen vraag of, maar wanneer Nederland weer de echte, pure Martin gaat zien: een soldaat in zijn cultuuroorlog. En hoewel de liberalen en de hoeders van goed bestuur makkelijk toekijken naar de mars van de PVV, zullen wij de Kamervoorzitter kritisch blijven volgen. Dat doen we nu, maar dat zullen we ook straks doen. Wij zullen met alle parlementaire middelen die wij tot onze beschikking hebben, strijden tegen het gedachtegoed van de PVV en het lid Bosma.

Dank u wel, voorzitter.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De **voorzitter**:

Dank voor uw inbreng. Dan is nu het woord aan de heer Van Nispen van de SP. Gaat uw gang.

De heer **Van Nispen** (SP):

Ook ik begin met een zeer welgemeend en een heel hartelijk "dank je wel" aan alle medewerkers van de Tweede Kamer, dus de beveiligers, de bodes, de mensen in het restaurant, alle mensen bij de Griffie en op alle andere plekken. Zij maken het werk hier aangenaam en draaglijk, en dat verdient een heel groot compliment. Dank jullie wel, allemaal.

Voorzitter, ik heb negen punten. Ik heb nog geprobeerd daar een logische volgorde of samenhang in te maken of er een groot verhaal van te maken. Dat is niet gelukt, dus ik heb gewoon negen losse punten. Ik heb ze genummerd voor het gemak van de Kamervoorzitter.

Mijn eerste punt gaat over de dagvergoeding bij buitenlandse reizen. Het is soms nodig, en vaak heel goed, dat Kamercommissies naar het buitenland gaan voor werkbezoeken en ontmoetingen. De dagvergoeding die daarbij hoort, vinden wij echter een raar fenomeen. Er zit een component in van kosten van ontbijt, lunch en diner, maar die kosten maak je meestal niet, want die zitten al in het programma. Daarnaast is er een component uren. Die vind ik gek, want we worden toch al betaald met een schadeloosstelling? Veel Kamerleden zien vrijwillig af van de dagvergoeding, sommigen niet. We weten niet hoeveel dat wel doen en hoeveel dat niet doen. Omdat we die dagvergoeding overbodig vinden, stelt de SP voor om die dagvergoeding bij buitenlandse reizen af te schaffen. Graag een reactie daarop.

Mijn tweede vraag is van heel andere aard. Als de Kamer rondetafelgesprekken organiseert, spreken we soms ook ambtenaren van ministeries of uitvoeringsorganisaties. Dat is belangrijk, maar daarvoor moet de minister toestemming geven. Waarom eigenlijk? Ik vind dat gek. Zullen we het er eens over hebben om daarmee te stoppen? Kamerleden horen te kunnen spreken met wie zij willen. Natuurlijk wordt die toestemming in de praktijk altijd verleend -- wij krijgen daar een briefje over -- maar dan kun je die onnodige formaliteit toch ook beter afschaffen? Dat zou het voorstel van de SP zijn, want het is ook principieel. Wij willen spreken met wie wij willen.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Toestemming van de minister past daar wat ons betreft niet bij. Ook daarop graag een reactie.

Mijn derde vraag gaat over mijn minst favoriete moment van de week, persoonlijk, namelijk de regeling van werkzaamheden op dinsdagen. Waarom? Omdat we onder andere met de commissie-Van der Staaij als uitgangspunt hebben genomen dat commissiedebatten net zo belangrijk zijn, en vaak ook sneller plaatsvinden. Het gaat om het debat en niet om de zaal waar het debat plaatsvindt. Maar als je zegt "ik wil onderwerp x of y liever in de commissie bespreken dan in de plenaire zaal" dan geldt dat als "geen steun" bij de regeling van werkzaamheden. Dan krijg je soms ook de wind van voren, omdat je het debat niet hebt gesteund en je het debat niet zou willen. Kan dat nou echt niet anders? Ik heb deze vraag al eens eerder gesteld, maar ik wil de Voorzitter toch vragen om hier nog eens over na te denken.

Dan mijn vierde punt.

De **voorzitter**:

Meneer Sneller, u heeft een interruptie begrijp ik?

De heer **Sneller** (D66):

Die zijn niet gelimiteerd, en anders wordt het een serie monologen. Zeker omdat de heer Van Nispen hier al het langst rondloopt van iedereen, behalve de Kamervoorzitter, en dit punt hem al lang aan het hart gaat, legt hij die vraag neer bij de Kamervoorzitter. Maar hij heeft hier zelf natuurlijk ook ideeën over. Die zou ik graag vernemen.

De heer **Van Nispen** (SP):

Ik heb hier geen uitgewerkt plan voor, zeg ik meteen eerlijk. Ik geef ook toe: ik ben niet roomser dan de paus. Ik heb een paar keer geprobeerd om bij een regeling van werkzaamheden op dinsdag heel consequent te zeggen: nee, ik wil het in de commissie bespreken. Dan heb je daar echt last van als Kamerlid, want dan ben je degene die ieder debat blokkeert, over elk onderwerp. Dus ik ben tegenwoordig ook degene die zegt: nou, steun het maar, want dat voorkomt gedoe. Dus ik doe het ook. Maar dat is precies de perverse prikkel die je eigenlijk niet zou willen. Ik wil niet alles bij de Kamervoorzitter neerleggen, maar het gemakkelijkste begin is eigenlijk dat de Kamervoorzitter hier duiding aan geeft en niet zegt "dus geen steun voor het debat",

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

maar bijvoorbeeld: ik zie dat u een debat wilt, maar u wilt dat in een andere zaal. Daar zou je mee kunnen variëren, hoewel we ook niet willen dat de regeling van werkzaamheden nog langdradiger wordt. Ik vind het echt een dilemma, maar we moeten volgens mij toe naar een manier waarbij het gaat om het debat en niet zozeer om de zaal waarin het plaatsvindt.

De heer **Sneller** (D66):

Mensen die veel kijken naar de regeling van werkzaamheden, denken dat mijn tweede initiaal zo ongeveer "geen steun" is, dus ik ben ook zeer benieuwd naar een andere manier om het te regelen.

De heer **Van Nispen** (SP):

Laten we inderdaad de reactie van de Kamervoorzitter afwachten op dit punt, en anders praten we er nog over door.

Mijn vierde punt, heel kort. Kort geleden hebben we anti-afluisterkasten geleverd gekregen tegen spionage. Dat is heel goed, maar ik fronste toch even toen ik achterop die kast las "made in China". Ik weet niet of dat alleen geldt voor het frontje, voor de achterkant, of voor de hele kast. Maar ik vroeg me wel af of dat nou handig is, of dat verstandig is. Graag hoor ik daar meer over.

Mijn vijfde punt is een heel feestelijk onderwerp. Voor veel mensen uit het Zuiden is het mooiste feest van het jaar carnaval. Dat is niet zomaar een feest, dat zit echt diep in de cultuur. Misschien kan niet iedereen zich dat voorstellen, maar neem dan van mij aan dat dat echt heel diep zit en dat het voor mensen echt belangrijk is. Maar tot grote teleurstelling van veel Kamerleden en medewerkers uit het Zuiden, en hun kinderen, is het met carnaval maar al te vaak geen reces. We spreiden de recessen natuurlijk een beetje maar meestal wordt het Midden van Nederland gevolgd. Waarom eigenlijk? Waarom zouden we de Randstad als uitgangspunt nemen? Ik zou eigenlijk willen afspreken dat het voorjaarsreces standaard plaatsvindt met carnaval. Dat is een serieus voorstel. Dan kun je een ander reces gunnen aan het Noorden en een andere week aan de Randstad. Graag een toezegging. Hier zou in de planning vrij eenvoudig rekening mee gehouden moeten kunnen worden. Ik zou dat graag al bij het eerstvolgende voorjaarsreces zien. Ik zie dat daarvoor de planning wel gewijzigd moet worden, want voor het zoveelste jaar op rij is het geen reces met carnaval. Volgens mij moeten we af

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

van die focus op de Randstad en wat meer rekening houden met de regio's. Dan zou het voorjaarsreces voor de regio Zuid zijn, omdat het dan samen kan vallen met carnaval.

Mijn zesde punt: de gezonde werkomgeving. We hebben in de Kamer een voorbeeldfunctie. Maar wat doen we? De hele dag zitten en eindeloos vergaderen. Altijd zittend, behalve in de plenaire zaal: daar mag je vier minuten gaan staan om staand te spreken en daarna mag je snel weer gaan zitten. We hopen allemaal dat Nederland Europees kampioen voetbal wordt, maar we zijn al Europees kampioen zitten. Dat is echt superongezond! Waarom doen we hier niets aan voor onszelf, maar ook als voorbeeld voor anderen, als voorbeeld van gezond werken? Mijn voorstel zou zijn om vaker staand te gaan vergaderen voor wie dat wil. In de commissiezaal zijn allerlei opstellingen denkbaar waarin dat beter zou kunnen dan hoe we hier nu zitten, maar zeker ook in bijvoorbeeld de vergaderzaal op de derde verdieping, waar nu ook allemaal zitplekken zijn. Kan hier serieus naar gekeken worden?

Zeven gaat over de externe inhuur. De SP vraagt hier vaak aandacht voor. Enige jaren geleden zijn we bijvoorbeeld gestopt met de externe inhuur van de schoonmaak, na onze vraag hierover bij de Raming. Maar er werken hier bij ons in de Tweede Kamer nog steeds mensen die niet incidenteel zijn ingehuurd vanwege bijzondere expertise, maar hier dagelijks werken, jarenlang, terwijl zij extern zijn ingehuurd, bijvoorbeeld bij de Dienst Automatisering. Volgens mij kan dat niet de bedoeling zijn. Waarom zijn deze mensen niet in dienst van de Tweede Kamer?

Mijn voorlaatste punt, acht: het registreren van nevenfuncties van Kamerleden is erg belangrijk maar helaas nog een rommeltje, bleek uit onderzoek van de NOS. Een op de drie Kamerleden had het niet op orde, terwijl we transparant moeten zijn maar ook moeten willen zijn over al onze belangen. Te veel Kamerleden geven krap invulling aan wat zij horen op te geven. Het Presidium wijst in de beantwoording op de eigen verantwoordelijkheid van de Kamerleden en dat klopt, maar ik vind dat net iets te mager en net iets te gemakkelijk. Wat niet helpt, is dat er een notitie is vanuit de Tweede Kamer over hoe je die regels moet interpreteren, en die notitie leidt nu juist tot kritiek van deskundigen. Het is namelijk belangrijk dat alle vormen van inkomen, bezittingen en belangen geregistreerd worden, zoals het anticorruptie-orgaan GRECO het ook bedoeld heeft. Hier moeten we snel en stevig mee aan de slag. Wat gaat het Presidium hiermee doen?

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Tot slot het wat mij betreft belangrijkste punt: ons primaire proces, de wetgevende en controlerende taak van de Tweede Kamer. Vanuit de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening hebben we kunnen constateren dat ook de Tweede Kamer in de door ons onderzochte periode in meerderheid gefaald heeft in de wetgevende en controlerende taak. Als je instemt met slechte wetten en daarna verzaakt om de gevolgen daarvan te controleren, dan ben je medeverantwoordelijk voor de ellende waar mensen in terecht zijn gekomen. In casu was dit het nietsontziende fraudebeleid. We hebben dat oordeel opgeschreven in het rapport Blind voor mens en recht. We hebben ook aanbevelingen geformuleerd: neem de wetgevende taak serieus, met voldoende tijd, rapporteurs, kennis van buiten en een afkoelperiode voor amendementen; zorg dat je over de juiste informatie beschikt, dus eis die op bij de regering en zorg voor ontspannen contact met ambtenaren en de uitvoering, en versterk de positie en ondersteuning van Kamerleden.

Maar de vraag is nu hoe we hier vervolg aan gaan geven. En ja, zeg ik alvast, ik ben op de hoogte van de motie-Kamminga die eigenlijk zegt: er zijn al heel veel initiatieven en werkgroepen geweest; laten we zorgen voor een overzicht van de opvolging en samenhang van alle aanbevelingen. Dat is prima, maar dat kan niet het hele verhaal zijn. Want die discussie hoeft niet over; die discussie is al gevoerd en de parlementaire enquêtecommissie heeft hele concrete aanbevelingen gedaan. Dus volgens mij moeten we separaat van de vraag "wat ligt er allemaal al en wat is de stand van zaken van alle aanbevelingen" aan de slag met de aanbevelingen vanuit de parlementaire enquêtecommissie. Ik ben benieuwd welk proces de Kamervoorzitter daarvoor ziet. Hoelang gaat het duren en wat gebeurt er in de tussentijd? Voorzitter. Daarmee rond ik af. Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Nispen namens de SP. Ik wil nu kort het woord geven aan mevrouw Michon-Derkzen namens de VVD voor een interruptie.

Mevrouw Michon-Derkzen (VVD):

Ik dacht: ik laat de heer Van Nispen even zijn negenpuntenplan afmaken. Ik ben het overigens zeer eens met zijn laatste punt, daar ga ik zelf zo meteen ook op in. Maar wat mij verbaast -- daaruit blijkt maar weer dat de ideologie van de heer Van Nispen een

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

andere is dan de mijne -- is dat het allemaal gaat over collectief dingen anders met elkaar willen regelen. Bijvoorbeeld staan: wat belet de heer Van Nispen om tijdens elk commissiedebat te gaan staan als hij niet spreekt? Bijvoorbeeld de buitenlandvergoeding: wat belet de heer Van Nispen om daarvan af te zien als hij daar geen gebruik van wil maken? Dit kan zonder een heel stelsel te wijzigen. De heer Van Nispen weet immers net zo goed als iedereen hier dat wij allerlei arbeidsrechtelijke regelingen volgen die ook voor de rijksoverheid gelden. Dus vindt de heer Van Nispen dat dit allemaal collectief geregeld moet worden om zo ruimte te geven aan zijn eigen wensen als individu, wensen waar ik alle begrip voor heb?

De heer **Van Nispen** (SP):

Nu wordt het leuk: we gaan er een ideologisch debat van maken. Ik zie dat de Kamervoorzitter er ook eens goed voor gaat zitten. Mevrouw Michon-Derkzen maakt het juist allemaal een individuele kwestie. Zij zegt: ik heb recht op dat geld of een ander Kamerlid heeft recht op dat geld, maar u kunt er zelf van afzien. Dat vind ik een hele rare opvatting; we zitten hier immers juist om de regels met elkaar te bespreken en vast te stellen. Maar laat ik beginnen met dat staand vergaderen. Wat let mij om hier te gaan staan? Nou, dat ziet er nogal gek uit. En het kan ook eigenlijk niet, want dan ben ik niet meer zichtbaar -- dat vind ik niet zo erg -- en wordt het geluid slecht. De hele zaal is er niet op ingericht. Ik kan hier helemaal niet gaan staan, want dan denkt de voorzitter: wat is er aan de hand, wilt u iets zeggen? De zaal is er niet op ingericht en het ziet er gewoon heel gek uit. In de plenaire zaal zijn de mogelijkheden wel ruim aanwezig en dan doe ik dat natuurlijk op de manier die ik zelf wil.

Een wat serieuzer punt is die dagvergoeding. Voor sommige landen gaat het om €100 per dag, voor andere om €300 per dag. Ik vind dat gek. Je maaltijden worden immers al vergoed en je hebt een in mijn ogen al vrij riante schadeloosstelling voor leden van de Tweede Kamer. Waar is die dagvergoeding dan voor? Het is een soort extraatje, een soort stimulans om op buitenlands werkbezoek te gaan, want je verdient er extra aan. Ik vind dat raar, dus ik stel er een vraag over. In de praktijk zie ik natuurlijk al af van die vergoeding, en met mij alle SP-collega's. Wat andere Kamerleden doen, mogen zij in principe zelf weten. Maar het is gemeenschapsgeld, dus ik vind het heel logisch dat ik daar hier een vraag over stel. Bij een vergoeding die volgens mij niet deugt -- ik zeg het maar gewoon zoals ik 'm vind -- vind ik het te individualistisch om te zeggen: je mag

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

ervan afzien als je wil, maar blijf verder van mijn portemonnee af. Nee, het gaat om gemeenschapsgeld en daarom vind ik het mijn taak om er een kritische vraag over te stellen en er hier een voorstel over in te dienen. Ik zeg helemaal niets over hoe het voor rijksambtenaren is, want die hebben een cao, iets wat wij niet hebben. Voor rijksambtenaren laat ik de vergoeding in stand, daar zeg ik verder niks over. Maar ik vind dat wij als Kamerleden moeten zeggen: wij doen daar niet meer aan mee, want het is wel gemeenschapsgeld en daar horen we sober mee om te gaan.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dit antwoord had ik natuurlijk verwacht van de heer Van Nispen. Ik wil hem erop wijzen dat hij alleen op camera is als hij spreekt, dus niet gedurende het hele debat. Voordat je spreekt en nadat je spreekt, valt het minder op als je staat.

Maar het principiële punt van mijn interruptie ging over de vergoedingen. Ik volg de heer Van Nispen, want het is ook de fractie van de heer Van Nispen die afziet van een deel van de schadeloosstelling die voor ons allemaal geldt. Dat is het goed recht van de heer Van Nispen en zijn fractie. Maar ik wil hier maar gezegd hebben dat bij allerlei financiële en arbeidsrechtelijke regelingen wij het Rijk volgen. Als je zegt "dit staat mij even niet aan", ligt het daarom voor de hand om daarover als individu je opvatting goed neer te zetten en daar ook als fractie een opvatting over te hebben. Maar het is wel vrij kort door de bocht om hier te zeggen: het staat mij niet aan, dus het moet voor iedereen niet zo zijn. Dit is het systeem dat we hebben en waarin we de rijksoverheid volgen. Daar zijn ooit goede redenen voor geweest. U kunt die ter discussie stellen, maar dan moeten we dat iets breder trekken dan hier te zeggen: dit staat mij niet aan; graag een streep erdoorheen. Dit belet de heer Van Nispen niet om te bedanken voor datgene wat hem niet aanstaat. Dat was het.

De heer **Van Nispen** (SP):

Maar ik heb er ook voor bedankt. Ik ga komende zomer, volgens mij voor het eerst in mijn parlementaire carrière, mee op buitenlands werkbezoek. Daarbij heb ik natuurlijk afgezien van die dagvergoeding. Dat doen andere Kamerleden volgens mij ook, in ieder geval die van de SP. Misschien doen Kamerleden van andere fracties dat ook. Dat is allemaal prima. Maar wij vinden die schadeloosstelling voor Kamerleden ook veel te riant. Daarom hebben wij de solidariteitsregeling, waarbij we meer dan de helft van ons

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

salaris afstaan. Daar kiezen wij voor; dat is een individuele keuze. Daarnaast mogen wij -- dat moeten we zelfs -- de principiële discussie voeren over de hoogte van de schadeloosstelling. Dat heb ik in eerdere debatten over de Raming ook gedaan. Toen heb ik gezegd: verlaag de schadeloosstellingen van de Tweede Kamer met 10%. In de tijden waarin iedereen erop achteruitging, vond ik het niet uit te leggen dat die vergoeding zo hoog was. Het is raar om tegen iedereen te zeggen: ziet u maar vrijwillig af van een deel van uw schadeloosstelling. Omdat het gaat om gemeenschapsgeld, moet je die discussie collectief voeren. Dat heb ik nu niet gedaan wat betreft die schadeloosstelling. Ik vind nog steeds hetzelfde; ik vind die nog steeds te hoog. Maar goed, laat iedereen dan dit voorbeeld volgen en daar vrijwillig iets van afstaan. Maar zo'n dagvergoeding voor buitenlandse werkbezoeken vind ik écht een hele rare regeling. Ik werp dat nu pas op omdat ik nu pas meega op een buitenlands werkbezoek en nu pas zie wat voor een rare regeling het eigenlijk is. Daarom vind ik het mijn taak om daarop te wijzen. Dan wordt er gezegd: dat staat eenieder vrij. Nee. Het is namelijk gemeenschapsgeld. Ik vind dus dat ik dat hier aan de orde moet stellen. Het is echt iets anders om als Kamerlid, gelet op de regels van je schadeloosstelling en de kosten die je allemaal niet maakt, toch zo'n dagvergoeding te ontvangen. Ik vind dat gewoon niet deugen. Nogmaals, het is prima wat er allemaal voor rijksambtenaren geldt. Nou ja, ik weet niet of ik dat prima vind. Daar moet ik me nog een keer nader in verdiepen. Maar daar heb ik nu geen vragen over gesteld. Het gaat me nu echt om die dagvergoeding voor Kamerleden. Daar moeten we volgens mij collectief van afzien. De enige manier om dat te doen, is door te zeggen: laten we daarmee stoppen.

De voorzitter:

Dank u wel. We gaan naar de heer Sneller van D66. Gaat uw gang.

De heer Sneller (D66):

Dank, voorzitter. Ik blijf even zitten. Het experiment met staande commissiedebatten destijds was trouwens wel interessant, maar heeft inderdaad geen navolging gekregen, helaas.

Ik wil graag beginnen met het punt waar de heer Van Nispen mee eindigde, namelijk onze wetgevende taak. Dat mag ik doen op de ochtend dat de Raad van State een voorlichting heeft gepubliceerd naar aanleiding van een motie die ik samen met de heer

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Van Nispen heb ingediend over de ambtelijke ondersteuning bij amendering en hoe dat aan de kant van ministeries wordt geregeld. Die gaat ook over initiatiefwetsvoorstellen en over de ondersteuning die we daarbij krijgen. De Raad van State raadt de Tweede Kamer toch aan om eens te kijken naar een uitbreiding van Bureau Wetgeving, "ook om de eigen positie van de Kamer als medewetgever duidelijker te markeren". Dat mag ik overigens zeggen terwijl ik naast de kersverse mederapporteur wetgevingskwaliteit zit. Ik ben dus heel benieuwd. Die voorlichting is er pas vandaag gekomen, maar die dient wat mij betreft wel een vervolg te krijgen. Ik hoop dus dat de Kamervoorzitter daarmee aan de slag wil.

Dan kom ik op het punt waar de heer Van Nispen terecht mee begon: de complimenten aan de ondersteuning. Die maakt het werk hier mogelijk. Ik wil dit jaar in het bijzonder -- ook omdat we daarover de afgelopen jaren een paar keer klachten hebben geuit -- mijn complimenten maken voor de automatisering en de ICT. Ik denk dat daarin hele grote stappen vooruit zijn gezet. Denk ook aan de nieuwe werkplekken die we hebben gekregen. Dat maakt het werk echt een stuk makkelijker voor medewerkers en Kamerleden. Mijn complimenten specifiek daarvoor.

Voorzitter. Dan een aantal inhoudelijkere punten. Ten eerste de positie van de Koning ten opzichte van de Kamer. Sinds 1848 wijst de Koning niet langer de leden van de Eerste Kamer aan. In 1904 werd de troon uit de plenaire zaal van de Tweede Kamer verwijderd. Ik ben nog bezig in het boek *Het Nederlandse parlement vroeger en nu* van Willem Drees uit 1975. Als je zo'n boek leest, leer je elke keer weer wat. Tot 1983 werd de Voorzitter van de Tweede Kamer ieder jaar door de Koning benoemd -- de Kamervoorzitter knikt; hij was toen al geboren, ik nog niet -- maar dat gebeurt nu niet meer. Ik ben wel oud genoeg om me te herinneren dat de Koning slash Koningin verdween uit de kabinetsformatie. Er zit dus een duidelijke trend in van een meer eigenstandige rol van de Tweede Kamer ten opzichte van de Koning. Ik heb hier ook vragen over gesteld in de schriftelijke voorbereiding, want een officiële bijeenkomst met de Koning is een van de goede redenen om niet aanwezig te zijn bij een debat of een mondelinge vraag van de Tweede Kamer. Het Presidium antwoordt dan dat dit sinds jaar en dag vaste gewoonte is. Dat is voor een progressieve partij natuurlijk het slechtste argument dat je maar kan gebruiken. Ik zou graag een reflectie van de Kamervoorzitter willen op de vraag: wat is de argumentatie dat elke verplichting met de Koning voor een Kameractiviteit gaat?

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Voorzitter. Dan de Kamerbel. Op maandagen gaat die gelukkig niet. Ik heb hier vorig jaar ook een punt van gemaakt. Er zitten twee kanten aan. Aan de ene kant is dat ding gewoon superirritant voor iedereen die aan het werk is in dit gebouw. Als je in overleg zit op je Kamer, gaat het er dwars doorheen. Als je een rapport aan het lezen bent, gaat het er dwars doorheen. Het is een minuutlang alsof er een brandalarm afgaat. Overigens schrijft Drees dat het in 1975 maar een halve minuut was. Tegenwoordig gaat hij een minuutlang om 10.10 uur en voor stemmingen.

Maar goed, meer fundamenteel. De staatscommissie parlementair stelsel noemt de vaste Kamercommissies -- de heer Van Nispen had het hier ook over -- de werkpaarden van het parlement. De werkgroep-Van der Staaij, het rapport waar wij samen aan mochten werken, constateert een onevenwichtige verhouding tussen de plenaire activiteiten en de commissieactiviteiten en raad aan: een verbetering in het evenwicht. Soms hoor je ook dat mensen lijken te denken dat er maar één zaal is in de Tweede Kamer, namelijk de plenaire zaal, terwijl de Kamer gewoon overal doorwerkt. Kameractiviteiten in de commissies beginnen vaak om 10.00 uur en dan word je om 10.10 uur ruw onderbroken. Als er een hoorzitting is, schrikken gasten zich vaak rot. Sprekers die tijdens een debat middenin hun inbreng zitten, moeten een minuut pauzeren, want die zijn gewoon onverstaanbaar. Wat mij betreft is het elke keer een herinnering aan die onevenwichtigheid waarvan we in de rapporten zeggen: daar moeten we wat aan doen.

De functie, waarom dat moet gebeuren aan het begin van een vergadering, snapt eigenlijk niemand meer, want iedereen weet het wel ongeveer. Laat staan de morsecodebelsignalen die we gedurende de dag krijgen, waar echt niemand iets van snapt. Ik heb geen quiz gedaan, maar het is onnavolgbaar, ook met het kaartje dat in de la zit van de plenaire bankjes. Maar goed, het is dus een serieus punt. De enige reden die ik inhoudelijk zie is stemmingen die niet gepland zijn. Dat is iets waarvan volgens mij moet opvallen: "Hé, er gaat iets gebeuren in de plenaire zaal. U bent gewenst. U bent nodig." Na mijn vorige poging om hier iets aan te doen, is er weinig verbetering gekomen, want die paar decibellen die ervan af zijn gegaan heeft niemand echt opgemerkt. Wat mij betreft is het tijd om dit aan te passen. Ik hoor graag van de Kamervoorzitter of hij hiertoe bereid is.

Voorzitter. Dan kom ik bij de weerbaarheid en integriteit van de Tweede Kamer. Vorig jaar hebben collega Michon-Derkzen en ik een punt gemaakt van de manier waarop er

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

werd omgegaan met het ontzeggen van de toegang tot het parlement als mensen een bedreiging vormen. Ik denk dat er door het Presidium verbeteringen zijn doorgevoerd, dat die regels zijn verduidelijkt, dat die juridisch steviger staan en dat daar nu ook gebruik van wordt gemaakt als dat nodig is. Ik denk dat dat tot nu toe op een goede manier gebeurt. We moeten dat uiteraard wel serieus blijven behandelen, want het is een grof middel -- een zwaar middel, bedoel ik daarmee -- dus we moeten dat zorgvuldig blijven inzetten. Maar ik denk dat het belangrijk is dat dat kan, ook om de bewoners en de gasten in dit gebouw te beschermen.

Ik ben blij dat na de evaluatie van het College van onderzoek integriteit de sanctionering wordt aangescherpt. Het verslag is op 23 mei vastgesteld. Ik had gehoopt dat we dat hier parallel konden behandelen, maar de nota naar aanleiding van het verslag is nog niet binnen. Ik hoor graag wanneer we dat kunnen verwachten, want ik denk dat het belangrijk is om de volgende stap te zetten, zodat een aantal collega's die gewoon een lange neus trekken naar het regime in de Tweede Kamer en elke sanctie ondergaan maar er vervolgens geen gevolg aan geven ... Ik denk dat het belangrijk is dat er een einde komt aan die straffeloosheid. Dat pleidooi heb ik eerder gedaan.

Voorzitter. Dan -- hoe zal ik het noemen? -- toch de integriteit van de Tweede Kamer. Een tijdje geleden kwam er een Kamerlid terug wiens fractievoorzitter zei: hij heeft beloofd dat hij weer weggaat. De commissie voor het onderzoek van de Geloofsbrieven heeft daar toen ook een opmerking over gemaakt, omdat dat -- ook wat mij betreft -- toch ruikt naar strijdigheid met de eed of belofte die we hier allemaal afleggen om toegelaten te worden, namelijk dat je geen enkele gunst hebt beloofd, niks hebt beloofd om toegelaten te worden. De vraag is: was er plaatsgemaakt voor zo iemand als die belofte niet was gedaan? Dat is gepasseerd, maar staat nog wel gemarkeerd.

Nu hebben we inderdaad de situatie met collega Markuszower, waarvan zijn fractievoorzitter zegt: de inhoud van de naslag over Gidi Markuszower was reden voor mij om zijn kandidatuur in te trekken. Tegen de achtergrond van berichten van alweer jaren geleden dat hij ook om die reden geen Kamerlid kon worden, ligt die vraag wel op tafel. Wat collega Ergin zei, vond ik niet allemaal even chic en ook niet de manier waarop hij dat zei, maar het is natuurlijk wel een terecht punt. Want hij zit niet alleen in de Tweede Kamer; hij is ook lid van het dagelijks bestuur, het Presidium. Hij kan qua vertrouwelijke status stukken inzien die ik niet mag inzien. Dat is natuurlijk lastig met elkaar te rijmen.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Wilders haalde uit naar een andere collega: wij corrigeren waar nodig; jullie niet, want je zit er nog steeds. Dat zei hij tegen collega Timmermans. Maar goed, de PVV-fractie lijkt die verantwoordelijkheid niet te nemen. Er is hier ook geen woordvoerder aanwezig aan wie we het verder kunnen vragen. Het roept dus wel vraagtekens op. Tegelijkertijd moeten we niet de AIVD het toelatingsbeleid van deze Kamer gaan laten bepalen. Vanuit onze autonomie lijkt me dat ook een serieus punt om te bewaken. Ik zit hier dus ook mee en ik wil dat ook aan de Kamervoorzitter vragen. De gedragscode zegt namelijk ook: "Het Kamerlid oefent zijn ambt in onafhankelijkheid en in het algemeen belang uit. Het Kamerlid gebruikt in het ambt verkregen informatie niet voor persoonlijke belangen en waarborgt indien van toepassing het vertrouwelijke karakter ervan." Sommige mensen zeiden: artikel 207 Wetboek van Strafrecht over meened is er ook. Ik zit hier ook een beetje mee. Ik vraag het aan de Kamervoorzitter als hoeder van dit parlement. Hij heeft zichzelf die vraag natuurlijk ook gesteld sinds dit naar buiten is gekomen. Hoe ziet hij zijn eigen verantwoordelijkheid? Heeft hij het gevoel dat hij daar voldoende middelen voor heeft? Kijkt hij naar anderen, en zo ja, naar wie dan om hier wel of niet op te acteren? Zijn er ook precedentes dat een zittend Kamerlid na die naslag geen bewindspersoon kon worden? Wat is zijn voorstel om hier concreet mee om te gaan? Voorzitter. Dan als laatste dat de Kamervoorzitter als kandidaat zei dat hij pijnlijk neutraal zou zijn. Mijn vraag stel ik ook in het licht van de incidenten rondom "extreemrechts" versus "extreemlinks". Wat mij betreft was dat wel pijnlijk, maar niet heel neutraal. Ik ben benieuwd hoe hij daar zelf op terugkijkt.

Dan het laatste punt. Collega Baudet zei naar aanleiding van een debat in de Kamer dat hij een andere collega op de bek zou willen slaan. Toen werd hij door de Kamervoorzitter ontboden, wat ook in lijn was met de belofte die deze Kamervoorzitter als kandidaat deed, namelijk om te sanctioneren: "Geen gedonder in de zaal als ik er zit". Maar die collega liet zijn kickboksafpraak voorgaan. Ik vond dat een wanvertoning van zijn kant. Maar ik hoor ook graag van de Kamervoorzitter hoe hij daarop terugkijkt, want ik denk dat het heel verstandig was dat hij hem op het matje riep.

De voorzitter:

Dat was uw bijdrage? Dank u wel daarvoor. Dan gaan we door met de bijdrage van mevrouw Michon-Derkzen van de VVD. Gaat uw gang.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dank u wel, voorzitter. Ik wil dit debat beginnen met een dik compliment te maken aan al die mensen -- er zijn er hier nu maar een paar, maar ik hoop dat er velen luisteren -- van de Kamerorganisatie die ervoor zorgen dat we elke dag ons werk kunnen doen. Van bodes en Griffie tot restaurantmedewerkers: het is echt fantastisch. Ik denk dat je het nergens zo goed krijgt als hier. Dat mag echt gezegd worden, ook vandaag weer.

Dit is altijd een wonderlijk debat, waarin het over het functioneren van de Kamer gaat. Ik hoor in vorige bijdragen dat het ook bijna een soort openbaar functioneringsgesprek met de Voorzitter wordt. Dat is voor mij nieuw. Maar het functioneren van de Kamervoorzitter gaat mij zeer aan, want we zitten hier met 150 mensen, het land kijkt elke dag naar ons en er valt hier en daar nog wel wat te verbeteren. Daarom ben ik blij dat we hier, niet met alle partijen, maar met een heel aantal partijen zijn, want het functioneren van de Kamer en daarmee het aanzien van de Kamer gaat ons aan het hart. Daar hebben alle 150, inclusief de Voorzitter, een bijdrage in. Ik vind dat we hier dus vandaag moeten bespreken waar het goed gaat en waar dat beter kan, want dat is onze verantwoordelijkheid richting alle mensen in het land. In die zin vind ik de werkgroep Van der Staaij een groot succes. We werken nu nog steeds met een heel aantal aanbevelingen. Ik heb bijvoorbeeld de strategische procedurevergaderingen en de ondersteuning op wetgeving vanuit de griffies nu in mijn hoofd. Dat is ontzettend goed en dat moeten we vasthouden.

Voorzitter. Ik heb een aantal punten. Het zijn er drie. Die zal ik even noemen, meer als kopjes: de orde van het debat, het gebouw en de integriteit van de leden.

Ten eerste de orde van het debat. Ik begon er al over, maar ik vind dat wij elke keer met elkaar ervoor moeten zorgen dat wij de orde van het debat op een goede manier doen. Ik zou deze Voorzitter ook uit willen nodigen om samen met de commissievoorzitters in gesprek te gaan om met elkaar het volgende te bespreken. Hoe gaat het nou? Wat vind je ingewikkeld? Wanneer grijp je nou wel in als voorzitter en wanneer niet? Het luistert allemaal heel erg nauw. Als het misgaat, zeg ik even via de voorzitter tegen de Kamervoorzitter, dan wordt dat breed uitgemeten op elke tv-zender die je maar kan verzinnen. De druk is vrij groot. Die commissievoorzitters doen dit naast hun woordvoerderschap. Ik vind het echt goed en mooi dat ze dit allemaal doen, maar zij kunnen hier en daar nog wel een handje worden geholpen, ook in de eenduidigheid van hun optreden. Dit is een open uitnodiging aan deze Kamervoorzitter.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Voorzitter. Dan het proces van wetgeving. Daar zeiden ook ... Sorry.

De **voorzitter**:

De heer Van Nispen heeft op dit onderdeel een interruptie. Gaat uw gang.

De heer **Van Nispen** (SP):

Mevrouw Michon-Derkzen is fungerend commissievoorzitter. Ik ben dat ook. We kennen allemaal de incidenten die aantonen hoe moeilijk het soms is en hoe je soms door het slijk kan worden gehaald. Je moet in een split second beslissen of je iets toestaat of niet. Dat is ingewikkeld voor de Kamervoorzitter, maar ook voor alle commissievoorzitters. Dus ik snap het punt heel erg goed. Tegelijkertijd weten we ook hoe moeilijk dat is. De heer Ergin vroeg bijvoorbeeld of er een lijst is van verboden woorden. Ik ben benieuwd naar het antwoord, maar ik denk van niet. Dat weet mevrouw Michon-Derkzen ook. Zouden we nou toe moeten naar de situatie dat wij als commissievoorzitters bijvoorbeeld college krijgen van de Kamervoorzitter over wat er wel en niet mag? Ik zeg het gekscherend maar ... Kan zij haar voorstel iets beter toelichten? Wat ziet zij voor zich? Hoe gaat dit helpen?

De **voorzitter**:

Ik verheug mij op dit interruptiedebatje als voorzitter vandaag.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Ja, zo van: "Zegt de ene commissievoorzitter tegen de andere commissievoorzitter: 'hoe zie je het voor je?'"

Ik vind het een mooie vraag van de heer Van Nispen. Ik denk dat de winst erin zit om het met elkaar hierover te hebben in de zin van: hoe ga je hiermee om en wanneer laat je iets wel of niet toe? Ik ben het namelijk totaal met hem eens: het is allemaal split second. In the heat of the moment hoop je dat je het goede doet. Dat geldt voor een commissievoorzitter, denk ik, niet anders dan voor de Kamervoorzitter. En je kunt hier en daar achteraf altijd denken: dit had ook anders gekund. Want alles had ook anders gekund. Ik denk dat het goed is om met elkaar te spreken over hoe je een debat leidt. Maar ik denk ook dat het goed is om nog eens strakke afspraken te maken over hoe je omgaat met -- ik noem maar wat -- brieven die binnenkomen waar, als je niet uitkijkt,

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

eerst een schriftelijk overleg over wordt gevraagd, waarna de uitkomsten van dat schriftelijk overleg weer worden geagendeerd voor een commissiedebat. Die wat droge regels over hoe je met brieven omgaat en wat de instrumenten zijn voor leden, moet je eigenlijk via de commissievoorzitters onderwijzen aan de Kamerleden, helemaal aan nieuwe Kamerleden. Als commissievoorzitter zou je echt de top tien do's-and-don'ts over hoe om te gaan met de ingewikkeldheden tijdens een procedurevergadering met elkaar kunnen uitwisselen, omdat je daarmee eigenlijk een beetje een soort ... Kijk, elke commissie is anders. Dat is ook heel mooi. Elke commissie heeft bijna ook een eigen soort mores. Een eigen bubbel is het, zou je kunnen zeggen. Maar als het gaat om procedures en hoe je met elkaar omgaat, vind ik dat daar wel wat eensluidendheid in kan zitten.

De voorzitter:

Vervolgt u uw betoog.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Het tweede punt bij de orde is het proces van wetgeving. De heer Sneller zei daar ook wat over. Ik vind dat wetgeving nou echt iets is wat wij als Kamerleden echt op een heel nette en goede manier met elkaar moeten doen. Dat moet goed zijn. Daar had de heer Van Nispen het ook al over. En je ziet maar weer: als wij onze eigen wetgeving niet goed doen, kan dat desastreuze gevolgen hebben. Dat was het geval bij de fraudewet. Daar waren we allemaal zelf bij. Die wet is gewoon door ons allemaal, door twee Kamers, aangenomen. Dat hebben we niet goed gedaan.

Voorzitter. Laatst hoorde ik een collega tijdens een commissiedebat, waarin een WGO werd gepland, zeggen: ik heb wel behoefte aan een plenaire afronding van die wet. Misschien begrijp ik het goed, maar ik heb volstrekt geen scherp beeld over wanneer een WGO kan eindigen in een plenaire afronding. Ik weet alleen dat dit zo is bij artikel 100-brieven. Dat bedoel ik maar met die eensluidendheid van de orde. Als je met een meerderheid in een commissiedebat zegt dat je behoefte hebt aan een plenaire afronding, dan wordt een wet na een WGO blijkbaar nog eens dunnetjes overgedaan in een plenair debat. Dat vind ik gewoon niet goed. Daarmee zeg ik niet dat dit nooit het geval mag zijn, maar ik vind dat daar heldere regels over moeten zijn. Want we kennen onze pappenheimers hier en daar ben ik er zelf ook een van: als het je maar goed

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

uitkomt! Mensen houden zich niet aan de regels, de strikte regels waar we een hekel aan hebben als die ons niet goed uitkomen. Die regels moet je juist strikt toepassen om de orde te bewaren.

Voorzitter. Bij wetgeving geldt hetzelfde ook voor amendementen. Amendementen worden heel kort voor de stemming nog gewijzigd. Er is nauwelijks meer overzicht over wat die amendementen nou betekenen voor de uiteindelijke wet, maar: huppatee, stemmen! De parlementaire enquêtecommissie, waar de heer Van Nispen zelf voorzitter van was en waarvan hij de bevindingen heeft gepresenteerd, had het over een afkoelperiode. Die commissie zei: zorg er nou voor dat de Kamer, als amendementen worden gewijzigd, even de ruimte krijgt om het totaal te overzien, voordat er wordt gestemd. Vervolgens was iedereen het daarmee eens. We hebben daar een debat over gehad. Iedereen vond het mooi en belangrijk, want dat is nou het werk dat echt goed moet zijn. Ik heb echter geen idee door wie of wat dit nou wordt opgepakt. En dan krijgen we weer een motie-Kamminga die vraagt om te kijken wat er allemaal aan eigen voorwaarden uit de enquêtes en onderzoeken komt om ons werk beter te doen. Daar zijn we allemaal bij. Daar hebben we mee ingestemd, maar vervolgens valt dat dood voor de kast. Ik vind dat zorgelijk en ik zou dus heel graag willen dat juist bijvoorbeeld deze aanbeveling uit de PEFD voortvarend wordt opgepakt.

Het derde punt bij de orde is het proces van stemmen. Ik heb hier in de schriftelijke ronde ook naar gevraagd. Ik vind de stemming erg lang duren, doordat alle titels van de moties worden voorgelezen. De Voorzitter heeft in de schriftelijke beantwoording aangegeven dat hij daarmee door wil gaan, omdat dit ook goed is voor de mensen thuis. Ik denk dat de titel niets uitmaakt, als je een onderwerp volgt, want daar moet je de motie zelf voor zien. Ik vind het zelf heel lang duren. Dat komt ook doordat iedereen nadat een motie is aangenomen die eerst is ontraden, om een brief vraagt, terwijl het een kerntaak is van een kabinet om moties die worden aangenomen, uit te voeren. Dus ik vind het vreemd om daar elke keer weer een brief over te vragen. Dat komt het proces van die stemming ook niet ten goede, want het duurt heel erg lang.

Het derde over de stemmingen is het digitaal stemmen. Ook daar stelde ik een vraag over.

De voorzitter:

Sorry, mevrouw Michon-Derkzen. De heer Sneller heeft een vraag over die moties.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Sneller** (D66):

"De kerntaak is om moties uit te voeren"; volgens mij is dat niet helemaal de staatsrechtelijke verhouding. Maar ik vind het wel een terecht punt: het naar voren lopen en elke keer vragen om een brief binnen twee of drie weken wordt meer norm dan uitzondering bij ontraden moties. Volgens mij zouden we ook kunnen afspreken dat we bij moties die zijn ontraden -- dat wordt netjes geregistreerd -- altijd dat verzoek doen. Zo kunnen we dat misschien voorkomen. Maar misschien heeft mevrouw Michon-Derkzen zelf ook een oplossing: wat moeten we eraan doen?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Ik heb in een ander leven niet anders meegemaakt dan dat moties die door de Kamer naar een minister of staatssecretaris gaan, worden uitgevoerd. U zegt: dat is staatsrechtelijk niet zo. Maar ik weet niet beter dan dat dat het geval is. Er zou een algemene afspraak kunnen komen tussen de Kamervoorzitter en een kabinet over hoe om te gaan met aangenomen moties. Maar in de regel komen die allemaal terug in een brief. Als je vraagt om een brief, is dat geen garantie dat je daarmee eerder of sneller of op een andere manier een update krijgt over je motie.

Het derde punt over het stemmen gaat over digitaal stemmen en een digitaal quorum. Ik stelde daar in de schriftelijke procedure ook een vraag over. Ik kreeg een kort antwoordje: er is naar gekeken en het duurt eigenlijk langer; het is moeilijk en lastig, dus laten we het maar niet doen. Dat vind ik anno 2024 wel een vreemd antwoord. Je ziet namelijk dat er op provinciaal en lokaal niveau nu zo veel digitaal wordt gestemd. We zijn nog lang niet terug naar het Binnenhof. Ik hoop dat dat snel gaat, maar het duurt nog even; dat hebben we gehoord. Ik zou de Kamervoorzitter en het Presidium willen uitnodigen om er wel voor te zorgen dat als we eenmaal teruggaan, we daar digitaal gaan stemmen. Het is altijd de vraag: wat is nou een mooie traditie? Is die bel van een minuut nou een mooie traditie, of is die eigenlijk best wel onzinnig? Hetzelfde geldt, vind ik, voor het handopsteken bij het stemmen. Is dat nou een mooie traditie of zeggen we: laten we met onze tijd meegaan en het digitaal doen?

Voorzitter. Het tweede punt gaat over het gebouw, zowel over de veiligheid als over de toegang.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De **voorzitter**:

Mevrouw Michon, heeft u een momentje? De heer Van Nispen heeft een interruptie op het laatste punt.

De heer **Van Nispen** (SP):

Ik stak even mijn hand omhoog. Dat was niet uit traditie, maar omdat ik een hier een vraag over wil stellen. Ik hecht aan traditie. Tegelijkertijd is dit niet iets waarvan ik denk: dit moeten we altijd behouden of per se veranderen. Volgens mij moeten we hier bekijken: wat werkt nou het beste? Mevrouw Michon-Derkzen zegt dat er snel even wat tegenargumenten zijn opgeschreven, maar ik vind die toch vrij fundamenteel. Ik denk eigenlijk ook dat fractiegewijs stemmen met handopsteken juist sneller gaat dan met digitaal stemmen. Daar moet namelijk iedereen altijd een knop indrukken. Een digitaal systeem is bovendien kostbaar. Er zijn zorgen over de veiligheid, de betrouwbaarheid en de beschikbaarheid -- denk aan storingen -- en stemfouten door individuele leden, die dan mogelijk vaker voorkomen. Volgens mij stemmen wij over heel veel meer per stemming. Dat vindt mevrouw Michon-Derkzen ook onwenselijk, want "te veel moties". Dat vind ik een andere discussie. Ik denk dat wij over veel meer zaken stemmen, zeker op dinsdagen, dan bijvoorbeeld gemeenteraden. Dus ik weet niet of het helemaal een-op-een te vergelijken is. Kortom, ik vind het goed om deze discussie te voeren, maar ik vind het te vroeg om nu al te zeggen: als wij straks, ooit -- wie weet hoelang het duurt -- teruggaan naar het Binnenhof, dan moet er per se digitaal gestemd worden. Het lijkt me te snel om dat besluit al te nemen. Hoe ziet mevrouw Michon-Derkzen dat?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dat is een terechte vraag, maar ik zou willen dat we hier wat uitvoeriger bij stilstaan. Dan kan de heer Van Nispen zeggen: dat hebben we een keertje geprobeerd. Ik meen dat dat in de commissie-Van der Staaij was. Maar dat zijn wat mij betreft iets te snelle korteklapconclusies geweest. We hebben nog jaren voordat we naar het Binnenhof teruggaan. Ik zou ook zeggen: natuurlijk vergt dat onderzoek en natuurlijk moet dat veilig zijn. Er zijn allerlei randvoorwaarden. Ik zeg niet: we doen het sowieso en het kan mij niet schelen hoe. Maar ik zou het wel heel vreemd vinden -- en dat heb ik expliciet als antwoord gekregen op mijn vraag -- dat we ervan uitgaan dat als we teruggaan naar het Binnenhof, we weer ons handje op gaan steken bij stemmingen. Dan is het dus 2030, of

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

-- wat is het? -- 2028 en dan steken we ons handje op. Laten we hopen dat het niet 2040 is. Ik zou wel zeggen: regeren is vooruitdenken. En dan ga je nu dus wel bekijken hoe je t.z.t., op een geëigend moment, digitaal kan gaan stemmen. De terugkeer naar het Binnenhof zou zo'n moment kunnen zijn. Tegen die tijd is de techniek alweer heel anders dan nu. Ik zou zeggen: maak daar een project van met het doel om met onze tijd mee te gaan.

Het gebouw: daar wilde ik het over hebben. Bij de vorige Raming heb ik een motie ingediend met het verzoek goed te kijken naar de veiligheid in het gebouw. Die motie is overgenomen door de Kamervoorzitter van vorig jaar. De heer Sneller zei daar ook iets over. In de antwoorden op vragen over de uitvoering van die motie lees ik dat er van alles is gebeurd. Er is ook nogal wat aan de hand in dit gebouw. Ook aankomend jaar wordt bekeken of en, zo ja, waar aanvullende beveiligingsmaatregelen nodig zijn. Daardoor bekruipt mij echt het gevoel dat er eerst weer iets mis moet gaan voordat aanvullende beveiligingsmaatregelen nodig zijn. Kijk maar naar die demonstranten. De eerste keer moesten we wachten op een akkoord van de burgemeester. Nu hebben we het anders ingericht. Ik zal niet op alle techniek ingaan, maar daardoor kan de politie nu sneller op last van het Openbaar Ministerie optreden. Maar dat was ná een incident. Ik zou graag willen dat wij vóóraf beter gaan kijken waar maatregelen nodig zijn om de veiligheid te verbeteren. Dat kan 'm zitten in het screenings- en toegangsbeleid, maar dat kan ook sancties betreffen. Nu hebben we de regel dat iemand maximaal drie maanden de toegang tot het gebouw kan worden ontzegd. Misschien moet dat wel langer zijn en moeten daar andere sancties tegenover staan. We willen zo graag een open gebouw, maar dat kan alleen maar als we heel streng zijn voor de mensen die het niet goed doen.

Bij het gebouw gaat het ook over de toegang. Ik kan er een hele klucht van maken: vanuit de fietsenkelder naar boven gaan met de roltrap. Die functioneert niet. Blijkbaar krijgen we dat ding niet aan de praat. Niemand begrijpt waarom. En dan zijn wij hier fit. Wij hebben verder geen beperkingen, maar als je een beperking hebt en dan het gebouw ingaat, ervaar je het gebouw echt als onvriendelijk. Ik zou de Voorzitter willen vragen of hij zich daarvan bewust is en wat er nog in de pijplijn zit om een aantal zaken vriendelijker te maken, juist voor mensen met een beperking. Maar natuurlijk heeft iedereen die gezond en wel is daar ook profijt van.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mijn laatste punt, voorzitter, en dan rond ik af: de integriteit van leden. Het is mijn derde punt, maar ik vind het wel een heel belangrijk punt. Het is ook al door voorgangers genoemd: de opgave van neveninkomsten en nevenactiviteiten. Als we dat niet goed doen -- en dat doen we dus niet goed; dat blijkt maar weer uit zo'n onderzoek van Nieuwsuur -- dan moeten we daar echt steviger tegen optreden. Ik wil aan de Kamervoorzitter vragen of dat hele instrumentarium van sancties nou wel op orde is. We kennen nu alleen maar schorsing. We hebben het nu over een voorwaardelijke schorsing die er aankomt, maar is dat het nou? Ik lees dat er weer een sanctie volgt als je lak hebt aan een schorsing of voorwaardelijke schorsing en daar niet aan meedoet. Maar wat is dan die sanctie? Want in de kern is het natuurlijk zo: als je het onbewust niet goed doet, zorg je er als de wiedeweerga voor dat alles op orde is. Dan zeg je "sorry", dan maak je je excuses, en dan is het binnen een dag op orde. Maar als je bewust iets niet in orde maakt, zou je dan door die voorwaardelijke schorsing daadwerkelijk liggen te beven als een rietje? Zou je dan door een schorsing denken "oe, nou, nou, volgende week dan maar weer"? Ik vraag me dus echt af of ons sanctie-instrumentarium op orde is voor het geval iemand bewust de regels overtreedt. Graag een toelichting van de Voorzitter daarop.

Dank u wel.

De heer **Sneller** (D66):

Goed punt, helemaal aan het eind. Hier hebben we het natuurlijk al in verschillende debatten over gehad. De Bondsdag hanteert bestuurlijke boetes. Bij sommige andere parlementen, zoals in het Verenigd Koninkrijk, kunnen leden de Kamer uit worden gezet. Hun wordt dan gewoon het ambt ontnomen. Wat stelt mevrouw Michon-Derkzen voor? Of is het in deze fase een open vraag aan de Kamervoorzitter?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dat is een leuke vraag en een terechte. Ik heb de brief naar aanleiding van de motie-Timmermans goed gelezen. Die kregen we begin april van dit jaar. Ik dacht: zitten daar nou haakjes in? Ik vond het mager; laat ik dat eerlijk zeggen. Dit wordt weer erg teruggegeven aan de Kamer, maar de Kamer is daar vervolgens geen eigenaar van. Het is eigenlijk niet anders dan bij de aanbeveling van de parlementaire enquêtecommissie over de afkoelperiode bij amendementen. Dus als er iets aan de hand is, reageert het

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Presidium. Dat gooit eigenlijk weer iets de arena in, trekt zich dan terug en vervolgens ligt dat daar. Naar mijn weten is er nu geen actie op dit punt. Ik zou mij zelf kunnen voorstellen dat een geldelijke boete een sanctie zou kunnen zijn. Ik zou vooral willen dat we hier gewoon actie op ondernemen, geïnitieerd vanuit de Kamer of vanuit het Presidium. Nu valt in mijn ogen ook dit dood voor de kast. Over een paar weken gaan we het Reglement van Orde wijzigen. Althans, we starten het proces voor het invoeren van die voorwaardelijke schorsing. Zelf denk ik niet: nou, met die voorwaardelijke schorsing hebben we de sanctielijst nu eindelijk compleet. Ik denk dat dat juist voor de mensen die de regels bewust overtreden of die daar zeer comfortabel in zitten, geen afschrikwekkende sanctie is. Wat zou het dan wel moeten zijn? Ik denk dan dus als eerste aan een geldelijke boete, omdat ik het grondwettechnisch heel ingewikkeld vind om iemand uit zijn ambt te zetten.

De heer **Sneller** (D66):

Ik ben heel blij met deze woorden van mevrouw Michon-Derkzen, ook omdat de werkgroep-Van Oosten, oud-VVD-Kamerlid, toen heeft gekeken naar de aanbevelingen van de Raad van Europa en eigenlijk zei: je moet ook die sanctionering hebben. Toen kwam het Presidium met een voorstel zonder sanctionering. In het debat over de Raming hebben we toen een motie aangenomen van Van der Molen en anderen -- die heb ik medeondertekend -- waarin wij stelden: nee, er moet wél sanctionering komen. De afgelopen jaren hebben we daar steeds op aangedrongen: kom met meer. Als we daarin als Kamer onze verantwoordelijkheid willen nemen, dan is de behandeling van de aanscherping nu wel het moment. Daarom zoek ik toch naar wat we gezamenlijk kunnen doen, want geldelijke boetes als Kamer in je ...

De **voorzitter**:

Wat is uw vraag?

De heer **Sneller** (D66):

Nou, toch: wat zijn de suggesties? Want voor een geldelijke boete heb je een wettelijke grondslag nodig. Dat is niet iets wat je in het Reglement van Orde kan opnemen, omdat de Wet schadeloosstelling leden Tweede Kamer van wettelijke orde is. We kunnen wel fractieondersteuning eruit halen of ons huismeesterschap ...

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De **voorzitter**:

Wat is uw vraag?

De heer **Sneller** (D66):

Hoe kunnen we er zo meteen bij de plenaire behandeling samen voor zorgen dat we het ijzer smeden als het heet is?

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Ik had dit wel heel erg in gedachten voor als we bij de wijziging van het Reglement van Orde die voorwaardelijke schorsing gaan behandelen. Ik heb dit dus als kleiner punt ingebracht; de orde van het debat en de toegang tot en veiligheid van het gebouw waren deze ochtend mijn grote punten. Ik vind namelijk ook dat we hier eerst middels een vragenronde even wat meer dingen over moeten weten. We moeten het afpellen. We moeten weten wat er wel en niet kan. Als we over de voorwaardelijke schorsing en de wijziging van het Reglement van Orde spreken, dan moeten we de vervolgstap nemen en ook daarover in overleg met elkaar, maar dat vergt wat mij betreft iets meer voorbereiding; dat is niet iets voor hier bij de Raming. Maar ik sta er dus wel voor open om daar met elkaar over van gedachten te wisselen, omdat ik vind dat we degene die daar echt lak aan heeft of die dat gewoon niet zo nauw neemt, daar echt steviger op moeten aanspreken. Dat kunnen we nu onvoldoende, in mijn ogen.

De **voorzitter**:

De heer Van Nispen heeft nog een interruptie. Gaat uw gang.

De heer **Van Nispen** (SP):

Ik zit hiernaar te luisteren en ik ben het er niet mee oneens. Ik vind dat als je regels hebt, je ook een instrument nodig hebt om mensen daaraan te houden. Ik wil daarbij, juist in dit debat, wel aanvullen -- ik ben benieuwd hoe mevrouw Michon-Derkzen dat ziet -- dat hier ook een principiële kant aan zit, namelijk: wie gaat er uiteindelijk over het functioneren van Kamerleden? Dat is natuurlijk primair de kiezer. Daarom hebben we ook dat register en maken we het openbaar als iemand zich niet aan de regels houdt. Daar hebben we het instrument van de schorsing aan toegevoegd. Dat gaat eigenlijk

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

staatsrechtelijk en principieel al vrij ver, toch? Moet je daar meer aan toe willen voegen? Gaan Kamerleden over het functioneren van andere Kamerleden, of is het uiteindelijk toch aan de kiezer? Die afweging moeten we wel maken.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dat is een heel terecht punt, want uiteindelijk is het aan partijen om hun mensen te kandideren. Daar gaan zij over. Zij maken kandidatenlijsten. Die kandidaten worden democratisch gekozen en doen dan vervolgens op democratische wijze hier hun werk als volksvertegenwoordiger. Die fractiediscipline en alle functioneringsgesprekken gebeuren in de fractie. Als Kamer hebben we ook een paar dingen afgesproken met elkaar. Wat mij betreft moeten dat geen tien afspraken zijn, maar we hebben wel afgesproken dat je neveninkomsten en nevenactiviteiten opgeeft. Dat doen we juist om aan de mensen thuis te laten zien wat onze belangen zijn -- of nee, ik noem het interesses, want dat is wat objectiever dan het woord "belangen". Dat vind ik een heel belangrijk punt. We hebben dat met elkaar afgesproken. Je moet terughoudend zijn in de afspraken die je met elkaar maakt. Maar de afspraak is dat we hierover transparant zijn. Dat doen we voor de mensen thuis, die dan kunnen zien waar we nog meer mee bezig zijn naast dit werk. Daarmee laten we zien dat we ons werk op een integere manier doen. Je kunt het daar inhoudelijk niet mee eens zijn. We maken elke dag mee dat mensen het met u, met mij of met wie dan ook niet eens zijn. Maar we doen het op een integere manier. We hebben met elkaar een paar van die collectieve afspraken vastgesteld. Ik heb het doel daarvan net geschetst. Die afspraken moet je dan ook stevig kunnen naleven. Als die collectieve afspraak iemand even niet zo goed uitkomt, iemand er eigenlijk niet zo'n zin in heeft of welke reden iemand dan ook heeft maar diegene daarmee weggomt, dan vind ik dat we ons vak en ons ambt tekortdoen. Ik vind dus dat je terughoudend moet zijn met collectieve afspraken, maar dat je de afspraken die je hebt stevig moet naleven, want die heb je met een reden. Ik sprak u net aan over collectiviteit. Ik vind dat je op dit punt als collectief je tanden moet laten zien. Ons aanzien en onze integere manier van werken moeten we echt met alles wat we hebben bewaken. Want als we die loslaten, dan zijn we echt ver van huis.

De **voorzitter**:

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Dank u wel. Dan gaan we door naar de inbreng van mevrouw Chakor namens GroenLinks-Partij van de Arbeid.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Dank, voorzitter. Ook ik wil beginnen om namens mijn fractie grote waardering uit te spreken voor alle medewerkers van de Kamer, zowel van de ambtelijke ondersteuning als van de fracties. Dank voor hun enorme inzet. Dagelijks worden wij als Kamerleden op een hele goede manier ondersteund. Ik kan wel zeggen dat wij, als Kamerleden, zonder jullie inzet ons werk niet zo goed zouden kunnen doen.

Voorzitter. In grote lijnen ziet de Raming van de Kamer er wat GroenLinks-PvdA betreft goed uit. Ik wil vandaag bij een aantal voor mijn fractie belangrijke punten stilstaan. Allereerst de weerbaarheid van de Kamer. Zoals ik zei, vinden wij het parlement ontzettend belangrijk. Dan is het ook belangrijk dat dat parlement staat als een huis. Tijdens de recente debatten over buitenlandse beïnvloeding is hier ook over gesproken. Er zijn toen ook zorgen geuit over de ongewenste beïnvloeding vanuit het buitenland die een risico vormt voor onze democratie. Dan heb ik het niet over "made in China" in de behuizing -- of misschien ook wel -- maar de Kamer heeft toen een motie aangenomen om een democratischeweerbaarheidstoets te laten uitvoeren en te laten onderzoeken hoe de Kamer de interne regelgeving en het toezicht op Kamerleden en Kamerfracties kan versterken om die ongewenste beïnvloeding te voorkomen. Dit is wat ons betreft een belangrijk onderdeel bij het weerbaar maken van onze democratie.

Mevrouw Michon begon er al over, ook met betrekking tot de woorden "transparantie" en "integriteit", maar ik ben het ook wel met haar eens dat we het erover moeten hebben en misschien ook wel moeten afpellen wat wel en wat niet. We zijn ook wel benieuwd naar concrete voorstellen. Kan de Kamervoorzitter aangeven hoe het staat met de uitvoering van de motie en kan hij ingaan op de vragen van mijn buurvrouw? Ik ben wel benieuwd naar de beantwoording hiervan. Daarnaast sluit ik mij aan bij het afgewogen verhaal van de heer Sneller met betrekking tot de heer Markuszower. Ik had het niet beter kunnen zeggen. Het was ontzettend genuanceerd en de vinger werd op de zere plekken gelegd. Een ander punt van zorg op dit vlak is vooral de digitale beveiliging. We zagen dat er op grootschalige wijze gegevens zijn gestolen van het Europese Parlement. Hier werden door een datalek 8.000 identiteitsdocumenten van sollicitanten ontvreemd. De vraag komt dan toch op of de Kamer zich wel goed voorbereidt op dergelijke digitale

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

beïnvloeding. Doen we genoeg om onszelf te beschermen? En wat zouden we meer kunnen gaan doen? Graag een reactie van de Kamervoorzitter op dit punt.

Voorzitter. Een ander punt dat mijn fractie ontzettend belangrijk vindt, is de informatiepositie van de Tweede Kamer. Nog steeds wordt de Kamer niet altijd tijdig geïnformeerd. Recent was er bijvoorbeeld ook weer onduidelijkheid over het informeren van de Kamer, over de stukken met de cijfers van nareis op nareis. Ook gebeurt het nog te vaak dat Kamervragen niet tijdig worden beantwoord. We worden dus niet tijdig en soms ook niet adequaat geïnformeerd. De discussie over onze informatie speelt al een lange tijd; het is niet nieuw, voorzitter. Daar ben ik mij bewust van, maar ik ben wel benieuwd of de Kamervoorzitter hierop zou kunnen reflecteren. Heeft hij de indruk dat het de afgelopen tijd beter gaat? En hoe ziet hij zijn eigen rol als hoeder van de positie van de Kamer? Welke concrete acties onderneemt de Voorzitter om ervoor te zorgen dat onze informatiepositie gewoon versterkt wordt? Graag antwoord daarop.

In het hoofdlijnenakkoord lazen we ook dat de procedure om informatie af te dwingen conform artikel 68 van de Grondwet wordt versterkt en dat het kabinet minder eenvoudig informatie kan weigeren met een beroep op het belang van de Staat. Concreet staat er: "Een Kamerlid krijgt een versterkte procedure om informatie af te dwingen conform artikel 68 van de Grondwet, waarbij de uitzonderingsgrond 'het belang van de Staat' toetsbaar wordt (uitgewerkt en belegd) bij de commissie grondrechten en constitutionele toetsing van de Tweede Kamer." Ik ben benieuwd hoe de Kamervoorzitter hiernaar kijkt en hoe hij denkt dat dit concreet invulling zou moeten krijgen.

Voorzitter. We hebben het er net over gehad dat goede ondersteuning van de Kamer keihard nodig is voor een sterker parlement en ook ontzettend belangrijk is voor ons dagelijks werk. Het zal u niet verbazen dat er in het hoofdlijnenakkoord veel punten staan waar mijn fractie minder enthousiast over is, maar de passage over het verbeteren van de ondersteuning van de Kamer kan wél op onze instemming rekenen. Het is van belang dat de Kamer meer ondersteuning krijgt, ook op het vlak van wetgeving en onderzoek. Daar wordt best een beroep op gedaan en ik kan u uit eigen ervaring zeggen: je moet je alle vakkennis toch eigen gaan maken en dan is die ondersteuning cruciaal. Ik begrijp ook dat we als Kamer meer juridische ondersteuning kunnen gebruiken in onze rol als medewetgever. Ik zou het goed vinden als de fracties hier optimaal gebruik van zouden kunnen gaan maken. Niet bij iedere fractie leeft immers altijd diezelfde behoefte. Hoe ziet de Kamervoorzitter dit?

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Tot slot nog een vraag. We zien dat er drie ministeries bij zullen komen onder het nieuwe kabinet. Betekent dit wat het Presidium betreft dat er meer vaste Kamercommissies zullen komen? Zo ja, is dit qua ondersteuning dan wel goed te organiseren? We maken ons hier zorgen over, want je moet het wel op gaan tuigen, terwijl er ook bezuinigd wordt. Hoe valt dat met elkaar te rijmen? Ik wil graag een reactie hierop.

Voorzitter. Als Kamer zijn we niet alleen medewetgever en controleur van het kabinet, maar ook volksvertegenwoordigers. Dit betekent dat wij de gehele samenleving vertegenwoordigen. Nog te vaak hoor niet alleen ik, maar horen ook wij, denk ik, dat de politiek in algemene zin en ook de Tweede Kamer niet laagdrempelig genoeg zijn voor veel mensen in de samenleving.

Ik sluit mij ook aan bij het punt van mevrouw Michon, al ging dat meer over fysieke toegankelijkheid. Zij zei dat toegankelijkheid ook zorgt voor laagdrempeligheid. Wat mijn fractie betreft is het goed als wij als Kamer beter omgaan met signalen uit de samenleving en onze spreekwoordelijke deur helemaal openzetten voor de samenleving.

Toegankelijkheid is dus fysiek openzetten, maar ook weten wat er zich afspeelt. Wat ons betreft zou dit eenvoudiger kunnen worden als de Kamer in omvang meer zou meegroeien met de bevolkingsgroei. Toen we van 100 naar 150 gingen, had Nederland zo'n 11 miljoen inwoners. Nu we bijna op 18 miljoen inwoners zitten, vraag ik me toch af of een Kamer van 200 of 225 Kamerleden niet passender zou zijn. Graag een reactie hierop. Ik vraag dit ook met betrekking tot de bediening van de brede vertegenwoordiging. Ik ben wel benieuwd naar de reactie.

Er zijn natuurlijk ook kleinere stapjes om verbinding te bewerkstelligen met de samenleving. We kunnen dat op verschillende manieren doen. Dit zou een manier kunnen zijn, maar er zijn ook andere manieren. In het verleden hebben wij erover gesproken om meer Kameractiviteiten in andere delen van het land te organiseren. Ik begrijp alle praktische bezwaren hierbij. Ik pleit er ook zeker niet voor dat we een soort reizend gezelschap worden. Maar ik kan me heel goed voorstellen dat als we een bepaald onderwerp bespreken dat heel specifiek is voor een bepaald deel van het land, we kijken of we daar een bijeenkomst kunnen houden. Ik zei net "geen reizend gezelschap", maar een tour du chambre zie ik wel zitten. We hebben dat ook wel eerder gedaan. Ja, een tour du chambre; ik zie mensen kijken! Een mooie term, ja. Chic, ja. Dat

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

past wel, inderdaad. We hebben een chambre de réflexion, maar een tour du chambre zou natuurlijk wel gepast zijn. We hebben dat ook eerder gedaan. Kijk naar de hoorzitting in 2018 in mijn eigen gemeente, Groningen, over de herindeling destijds. Toen zijn we ook die kant op gegaan. Is de Kamer bereid om te kijken of we dit soort bezoeken, tours du chambre, vaker zouden kunnen doen? Ik ben ook wel benieuwd naar andere ideeën die de Voorzitter hierover heeft of die mijn collega's misschien hebben. Het idee is dat we dit doen om te verbinden, om te luisteren. Ik wil niet zeggen dat we altijd binnen zijn, maar het is wel veel papier dat we hier met elkaar aan het vreten zijn, dus laten we ook gewoon de woorden van de mensen meer horen. Ik bedoel dat niet negatief, maar zeg dat met alle respect.

Voorzitter. Ik kom bij een punt dat al is aangehaald door mijn voorgangers: de gezondheid en vitaliteit van onze organisatie. In de Kamer wordt ontzettend hard gewerkt. Het is belangrijk dat mensen dat kunnen doen in een gezonde omgeving. Als je dagelijks vele uren achter je beeldscherm of in een vergaderzaal doorbrengt, is het belangrijk dat er gezond voedsel beschikbaar is, maar nog belangrijker is dat je voldoende beweegt. Ik vraag me af of de Voorzitter het hiermee eens is en welke concrete stappen we kunnen zetten om gezonder en vitaler te worden, ook in het licht van het feit dat we langer dan verwacht verblijven in de huidige huisvesting. Datzelfde geldt eigenlijk voor hoe we als Kamer omgaan met materialen. Het is goed dat we als Kamer het goede voorbeeld geven met betrekking tot circulariteit en dat we goed omgaan met apparatuur en andere goederen die wij niet meer gebruiken. Ik ben wel benieuwd welke stappen wij hierin al zetten en welke stappen we verder zouden kunnen zetten. Het volgende valt mij bijvoorbeeld op. We hebben allemaal nieuwe devices gekregen, nieuwe computers en telefoons. Die zijn vervangen. Ik ga ervan uit dat het ook gewoon nodig was dat ze vervangen werden, maar ze functioneerden nog wel. Mijn apparatuur functioneerde bijvoorbeeld gewoon nog steeds. Ik vraag me af wat we doen met de apparatuur die overblijft. Wij hechten heel veel waarde aan het hergebruik van materialen en we vinden dat we daar misschien nog wel grotere stappen in kunnen zetten. Ik vraag me af of de Kamervoorzitter het daarmee eens is. Is het niet zonde als wij goede materialen niet meer gebruiken? We weten namelijk ook dat er in het land heel veel kinderen zonder apparatuur naar school gaan. Gemeenten roepen allerlei laptopregelingen in het leven. Wat zouden wij hier in het kader van hergebruik kunnen doen? Ik ben daar benieuwd naar, ook naar hoe gemeenten dat bijvoorbeeld doen.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Voorzitter, tot slot een vraag over het outplacementbeleid. Kamerleden die stoppen, worden begeleid bij het vinden van een nieuwe baan. Hebben wij als Kamer een goed beeld van hoe dit verloopt? Hoe gaat het eigenlijk met onze oud-Kamerleden? Worden ze goed ondersteund door de bureaus die de ondersteuning bieden of hebben ze daarin meer nodig? Ik stel die vraag ook vanuit zorg. In de schriftelijke beantwoording lezen we ook dat er een nieuwe uitvoerder is, en dat er gekeken wordt naar hoe hierover gerapporteerd zou kunnen worden. Mijn vraag is dan ook de volgende. Zou er kunnen worden toegezegd dat wij als Kamer hierover worden geïnformeerd? Dit vraag ik enerzijds vanuit die betrokkenheid, wat ik net ook al zei, en anderzijds om, indien nodig, processen te kunnen verbeteren. Kan de Voorzitter toezeggen dat we bij de volgende Raming hierover geïnformeerd worden?

Tot slot. Ik sluit mij aan bij punt acht van de heer Van Nispen. Hij had heel mooi meerdere punten en punt acht ging over de implementatie van de aanbevelingen van de parlementaire enquête.

Dank, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Het woord is aan mevrouw Palmén van NSC.

Mevrouw **Palmén** (NSC):

Dank u wel, voorzitter. Het is misschien een beetje voor de hand liggend, maar ook vanuit Nieuw Sociaal Contract ten eerste een woord van dank en waardering voor de Kamerorganisatie en alles en iedereen die daar deel van uitmaakt en het ons daardoor mogelijk maakt ons werk te doen. Ik wil ook graag van de gelegenheid gebruikmaken om een woord van dank en waardering uit te spreken richting mijn collega's. We hoeven het niet altijd met elkaar eens te zijn, maar juist het debat en het plaatsen van verschillende perspectieven komt de besluitvorming alleen maar ten goede. Dus dank daarvoor. Ik kijk hierbij ook vol ontzag naar de meer ervaren Kamerleden, die alle procedures tot in den treure beheersen. Dan denk ik: och jee, ik heb nog zoveel te leren. Maar goed.

Voorzitter. Ik vraag mij natuurlijk ook wel af of wij ons realiseren dat wij in deze commissie, in deze commissiezaal, ons bevinden op de gevaarlijkste vierkante meters op aarde: de Haagse beleidsbubbel. Als wij, als volksvertegenwoordigers nota bene, te

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

veel beleid maken vanuit Den Haag, verliezen we degenen die we vertegenwoordigen: mensen in heel Nederland. Gelukkig vinden veel mensen hun weg naar ons. Bijna dagelijks zie ik mensen onder begeleiding van bijvoorbeeld ProDemos de weg naar Den Haag vinden. Schoolklassen vol leerlingen die voor de ingang van de Tweede Kamer staan en laagdrempelig kennismaken met onze democratische rechtsstaat. Het is en blijft belangrijk dat mensen de weg naar Den Haag goed blijven vinden en dat onze gebouwen inderdaad toegankelijk zijn, zoals mevrouw Michon net aangaf.

De relatie overheid-burger is echter geen eenrichtingsweg. Mensen moeten niet alleen naar Den Haag komen, maar Den Haag heeft ook altijd de verplichting om naar de mensen toe te gaan. Kamerleden hebben regelmatig werkbezoeken: individueel, met de fractie of met de commissie. Collectief als Tweede Kamer doen wij dit nog amper. Waarom vinden commissiedebatten altijd plaats in Den Haag, terwijl datgene wat besproken wordt vaak het hele land of specifieke regio's aangaat? Dat kan anders. Ook de Tweede Kamer kan het land in. Wat dat betreft voel ik mij ontzettend gesteund door de woorden van mijn buurvrouw van GroenLinks-PvdA, die eigenlijk hetzelfde naar voren bracht.

Het rapport van de parlementaire enquêtecommissie over de aardgaswinning in Groningen is gepresenteerd middenin het aardbevingsgebied in Groningen. Een schot in de roos, zo meldde RTV Noord over deze locatiekeuze. Ga dus naar de plekken toe waar het besproken beleid invoelbaar is. Combineer dat eventueel met een commissiedebat of met een werkbezoek. Wordt er bijvoorbeeld in de commissie EZK gesproken over de toekomst van de semiconductorindustrie, dan kan dit plaatsvinden in de regio Eindhoven. Als het gaat om de Waddenzee, ga er dan heen. De vele mooie vergaderplekken in gemeentehuizen of provinciehuizen bieden een perfecte uitvalsbasis. Breng Den Haag het land in. Wij horen uiteraard graag hoe de Voorzitter en de andere leden hiertegen aankijken.

Over de gevaarlijke Haagse beleidsbubbel moeten we nog indringend verder praten. Tijdens de schriftelijke inbreng heeft Nieuw Sociaal Contract gevraagd naar de kosten van het onderzoek dat eind 2023 is uitgevoerd naar oud-Kamervoorzitter Arib vanwege het veroorzaken van een mogelijk onveilige werkomgeving. Tot eind 2023 komt het totaalbedrag uit op ruim 1,5 miljoen, blijkt uit de antwoorden op onze vragen. Maar daar zitten de kosten voor het opstappen van het Managementteam nog niet bij. Op welk aanvullend bedrag moeten we rekenen? Zijn deze kosten transparant in de begroting

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

verwerkt? Zien deze bedragen op het totaalplaatje, dus inclusief voorgaande jaren?

Vorig jaar heeft de voormalig Voorzitter, mevrouw Bergkamp, nog aangegeven dat als het onderzoek gereed is, de opdrachtgevers zo transparant mogelijk zullen zijn. Volgens mij is dat niet helemaal gelukt. Voor mij blijft het verwonderlijk dat over zo'n belangrijk en duur onderzoek weinig transparantie is gegeven.

In z'n algemeenheid geldt dat het soms aan transparantie schort in de Tweede Kamer. Het openbaar maken van documenten levert een juridisch gevecht op, aangevoerd door de landsadvocaat. Het traject van verzoeken in het kader van de Wet open overheid, bezwaarschriften en rechtszaken zorgt voor frustratie en gedoe. Juist de Tweede Kamer moet het goede voorbeeld geven en niet steeds in een kramp schieten bij verzoeken op basis van de Wet open overheid. Niet alleen de regering maar ook de Tweede Kamer moet vertrouwd kunnen worden. Kan de Voorzitter daarom inzicht geven in de kosten van de landsadvocaat die gepaard gaan met het gehele juridisch traject bij Woo-verzoeken? En nog belangrijker: heeft de Voorzitter een visie hoe hij deze openbaarheid binnen de Tweede Kamer wil waarborgen?

Een veilige werkomgeving is ontzettend belangrijk als onderdeel van goed werkgeverschap, onder andere ook omdat dan pas tegenmacht tot wasdom kan komen. Wij hebben vernomen dat er ook over voormalig Kamervoorzitter Bergkamp klachten zijn ontvangen. Klopt dat? Kloppen deze signalen en zijn deze opgepakt?

Bij goed werkgeverschap hoort ook voldoende ondersteuning, dus wil ik verder nog aandacht richten op de Dienst Automatisering en Onderzoek en de Dienst Analyse en Onderzoek. Bij NSC merken wij dat de Dienst Automatisering overloopt. Zij werken ontzettend hard en doen ongelofelijk goed werk. De nieuwe manier van werken zorgt er wel voor dat ze een enorme werkdruk ervaren, waardoor de wachtrijen langer worden en de begeleiding fragieler. Wij vragen ons oprecht af of alle taken nog wel behapbaar zijn. Wat betreft de DAO merkt Nieuw Sociaal Contract ook op dat deze dienst, ondanks de extra investeringen, soms op z'n tenen moet lopen. Dat geldt met name voor de analyse van rijksbegrotingen. Het is de DAO nog wel gelukt om de Voorjaarsnota te analyseren, maar voor de slotwetten had de dienst geen capaciteit meer. Dat is betreurenswaardig, omdat deze analyses juist belangrijk zijn voor Kamerleden bij de controlerende taak van onder andere de overheidsuitgaven. Wat Nieuw Sociaal Contract betreft onderstreept dit nog een keer de noodzaak om een bureau begroting en verantwoording op te richten, om zo het budgetrecht van de Kamer te versterken.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Tot slot wil ik het ook nog even hebben over de sanctionering van Kamerleden. Dat hebben meerdere sprekers voor mij ook al gedaan. Een minder leuk onderwerp, maar wel een dat heel relevant en belangrijk is, juist voor het functioneren van de Kamer. Juist Kamerleden hebben als volksvertegenwoordigers een voorbeeldfunctie en in toenemende mate zien wij dat deze rol niet door iedereen voldoende serieus wordt genomen. Wij zijn dan ook zeer benieuwd naar de zienswijze van de commissie voor de Werkwijze die zich hierover buigt.

Dank u wel.

De heer **Ergin** (DENK):

Ik hoor mevrouw Palmen vragen stellen aan de Kamervoorzitter over signalen over de vorige Kamervoorzitter. Volgens mij moeten we ieder signaal serieus oppakken. Vorige week en de afgelopen dagen zijn er serieuze signalen geweest over een lid van het Presidium. Ik hoorde mevrouw Palmen daar geen vragen over stellen. Ik ben eigenlijk wel benieuwd waarom mevrouw Palmen wel vragen stelt over de vorige Kamervoorzitter, over wie er kennelijk ook signalen zijn -- die hebben mij overigens niet bereikt -- terwijl zij geen vragen stelt over een Presidiumlid, waartegen er heel heftige verwijten en signalen zijn. Eigenlijk is de vraag misschien wel wat zij daarvan vindt.

Mevrouw **Palmes** (NSC):

Dat is een heel terecht punt en ook een punt waar ik mij ook zelf heel erg veel zorgen over maak. Wij hebben natuurlijk in de media kunnen vernemen hoe dat is gegaan. Veel meer weet ik daar helaas ook niet van. Maar ik vind de werkwijze van sommige beoogd bewindspersonen zeer zorgwekkend. Ik hoop dat we daar onze aandacht op kunnen blijven richten, want ik vind het écht onacceptabel dat mensen op deze manier behandeld worden.

De heer **Ergin** (DENK):

Ik ben het volledig eens met het punt over kandidaat-bewindspersonen, maar daar hebben we volgende week een hoorzitting over. Ik keer even terug naar dit debat. Dit debat gaat over de Tweede Kamer en over het Presidium. Er zijn heftige signalen. Ik kan hier alle signalen wel samenvatten, en er zijn ook eerder dingen geweest, maar volgens mij weten we allemaal dat het best ernstig is. Mevrouw Palmes zegt: ik vind het eigenlijk

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

alleen ernstig. Maar is mevrouw Palmen het met mij eens dat we ons ook moeten afvragen of er maatregelen nodig zijn en of onze informatieveiligheid in de Tweede Kamer op dit moment wel in goede handen is? Ik ben benieuwd of mevrouw Palmen het met mij eens is dat wij die vraag ook moeten doorgeleiden naar de Kamervoorzitter en van de Kamervoorzitter moeten verwachten dat hij hiermee aan de slag gaat.

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Even ter verificatie, om te bekijken of ik u goed begrepen heb: doelt u op het voortzettende lidmaatschap van de Tweede Kamer van de betreffende persoon of doelt u op de afwijzing en de screening door de AIVD?

De **voorzitter**:

Korte toelichting.

De heer **Ergin** (DENK):

Eigenlijk doel ik op een tussenvariant, want volgens mij gaan wij niet over de voortzetting van het Kamerlidmaatschap. Ik doel op het lidmaatschap van het Presidium. Daar ging mijn punt over.

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Dank u wel voor uw toelichting. Wat mij betreft is het prima als we de Voorzitter vragen om daarop te reflecteren.

De heer **Sneller** (D66):

Met alle respect is mij dat toch iets te makkelijk van mevrouw Palmen. In de basislijn met informateur Plasterk hebben mevrouw Palmen en haar fractie zelf het volgende afgesproken met de toekomstige coalitiepartijen: "Voor democratie zijn hoge integriteitsnormen en transparantie bij politici belangrijk om vertrouwen te winnen en te behouden. Bewindspersonen en Kamerleden vervullen een voorbeeldfunctie door integriteitsnormen ten volle na te leven." Dus wat vindt zij zelf?

Mevrouw **Palmen** (NSC):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Ik vind deze basislijn, die we met elkaar hebben afgesproken, heel belangrijk. Ik verwacht ook dat iedereen zich daaraan houdt en zich daaraan conformeert.

De **voorzitter**:

Dat roept een vervolgvraag op bij de heer Sneller.

De heer **Sneller** (D66):

Dat de handtekening van mevrouw Palmen ook onder deze basislijn staat, weten we. Maar ik heb al eerder gezegd dat vrome woorden in algemene zin makkelijk en mooi zijn, maar niks waard als ze niet concreet worden gemaakt en dan betekenis krijgen. Nu ligt er een concrete vraag van collega Ergin: wat vindt mevrouw Palmen van het lidmaatschap van het Presidium van de heer Markuszower, nu er uit de naslag door de AIVD iets is gebleken wat volgens mij lastig te verenigen is met deze basislijn?

Mevrouw **Palmes** (NSC):

Ik heb zojuist begrepen dat de vraag ook gesteld wordt aan de Voorzitter in het kader van reflectie. Het is, denk ik, op dit moment niet aan mij om hier iets van te vinden. Ik vind het een zeer terecht punt van zorg. Maar ik zou graag wat meer informatie erover willen, want ik ben geen deelgenoot van de uitkomsten van de bevindingen.

De **voorzitter**:

Afrondend de heer Sneller.

De heer **Sneller** (D66):

Met alle respect: de Kamervoorzitter is geen hoeder van de basislijn die de nieuwe coalitie heeft afgesproken. Die hoeder is mevrouw Palmes zelf. Haar fractievoorzitter zegt in plenaire debatten: u zult mij niet horen zwijgen. Wat mevrouw Palmes doet, is de verantwoordelijkheid voor wat er hier gebeurd is en gebeurt, afschuiven op de Kamervoorzitter. Maar dat is niet de bedoeling. Dat is niet de afspraak! Dus ik vraag voor de laatste keer: wat vindt mevrouw Palmes van de vraag van de heer Ergin? En dan verwacht ik iets meer verantwoordelijkheid.

De **voorzitter**:

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Dank u wel. Mevrouw Palmen, afrondend.

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Ik vind het een terechte vraag, zoals ik al heb aangegeven. Ik vind het jammer dat op deze manier ... Ik vind de zorgpunten terecht. Die deel ik ook. Maar ik ben niet verantwoordelijk voor het precieze proces en ik ben ook niet verantwoordelijk voor wat er straks in het regeerakkoord staat en hoe daar invulling aan wordt gegeven.

De heer **Sneller** (D66):

Dit was de laatste?

De **voorzitter**:

Ja, ik denk dat we het voor nu hiermee moeten doen. Wellicht kunt u er in tweede termijn nog op terugkomen.

Ik wil de eerste termijn van de kant van de Kamer nu afronden. Het is 12.30 uur. Ik stel voor dat wij tot 13.30 uur schorsen. Dat is inclusief een korte lunch. Dan hebben de Kamervoorzitter en de Griffier de tijd om de beantwoording goed voor te bereiden. We zien elkaar om 13.30 uur.

De vergadering wordt van 12.33 uur tot 13.31 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Dames en heren, welkom terug. Normaal gesproken zou ik zeggen dat we zijn toegekomen aan de eerste termijn van de kant van het kabinet, maar dat is niet zo. Dit is de eerste termijn van de kant van de Kamervoorzitter. Daar gaan we mee aan de slag. Mevrouw Chakor zal dit debat zo ook verder bijwonen.

Ik wil graag het woord geven aan de Kamervoorzitter. Ook hierbij spreken we het aantal interrupties niet van tevoren met elkaar af. Ik verzoek wel om een beetje puntig, bondig en kort te zijn. Ik hoor naast me: puntig en bondig tegelijkertijd. Ik zal overigens niet helemaal uiteenzetten welk voorgesprekje we net voerden over "bondig" en "puntig". Ik geef het woord aan de Kamervoorzitter.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Dank u wel, voorzitter. Ik doe eerst een algemene inleiding en dan ga ik in op de vragen. Er zijn heel veel vragen gesteld. Ik mag inmiddels al een jaar of vijftien debatten voorzitten en luisteren naar bewindspersonen met blokjes en mapjes. Vandaag beleef ik de primeur dat ik zelf blokjes en mapjes mag leveren. Ik doe dat uiteraard met heel veel plezier. Ik heb zin in vandaag. Dit is toch een belangrijke dag voor de Kamerorganisatie. Vandaag praten we een beetje over onszelf. Dat doe ik namens het gehele Presidium. Dit debat markeert een belangrijk moment: de vaststelling van onze eigen begroting. Ieder jaar stelt de Kamer haar eigen begroting vast. Als Hoog College van Staat hebben wij die vrijheid en die bevoegdheid. Als hoogste lichaam van de Nederlandse democratie vullen wij dat zo in.

Staat u mij toe om met mezelf te beginnen. Ik ben ongeveer een halfjaar Voorzitter van dit mooie parlement. Veel mensen vragen mij: hoe is dat nou? Ik vertel dan meestal dat het waarlijk een enorme eer is en dat het bijzonder nederigmakend is. Ik voel de geschiedenis van dit instituut, die teruggaat tot 1464, op mijn schouders drukken. Op de gang van de Voorzittersvleugel, waar ik tegenwoordig resideer, hangen de portretten van mijn voorgangers. Die gaan terug tot 1815. Dat geeft aan dat ik wandel in een lange traditie en dat continuïteit de rode draad is in die lange lijn van Voorzitters. Die zal na mij, met dezelfde continuïteit, worden voortgezet. Is het nou zo anders om Voorzitter te worden, vragen mensen. Het antwoord daarop luidt natuurlijk "ja". Als Voorzitter ben je eigenlijk geen politicus meer. Je hebt eigenlijk ook geen meningen meer, tenminste niet over politieke zaken. Je bent eigenlijk een fulltime dienaar, of facilitair manager, zo u wil, voor een organisatie van 150 Kamerleden en 742 mensen van de ambtelijke ondersteuning, plus al die fractiemedewerkers, natuurlijk.

Ook dat feit verplicht. Ik heb de afgelopen zes maanden te baat genomen om mij flink te verdiepen in de machinekamer van de Kamer. Ik bezoek samen met de Griffier -- die is tenslotte de baas van ons personeel -- alle diensten. Overal verschijnen we en beluisteren we de verhalen van de mensen die bijdragen aan onze organisatie. Veel afdelingen hadden een dergelijk bezoek nog nooit meegemaakt. We luisteren naar de presentaties. Soms krijgen we zelfs taartjes. Ik reik ook met heel veel plezier zilveren koetsjes uit aan de mensen die ons een kwart eeuw trouw zijn. Ik verschijn op de borrels die daarbij horen of op de borrels van mensen die afscheid nemen. Ik werk hier sinds 2004, maar stuit nog steeds op dingen die ik helemaal niet wist. Ik ben enorm onder de indruk van de vele huzarenstukjes die hier geleverd worden. Ik kan alleen maar zeggen

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

dat ik een nog grotere fan van ons personeel ben geworden dan ik al was. Overal zie ik de toewijding en het enthousiasme van de mensen die ons in staat stellen het hoogste lichaam van de democratie te zijn.

Mijn conclusie luidt dan ook: de Kamerorganisatie is langzamerhand weer aan het swingen. Er is veel gebeurd: pijnlijke dingen en soms wantrouwen. Maar het werkplezier is aan het toenemen. Het is werkelijk om te smullen om te zien hoe alles marcheert achter de schermen. Denk aan het restaurantbedrijf, waar 's ochtends het groente en fruit binnenkomt dat uiteindelijk in onze buikjes belandt. Denk aan de facilitaire dienst, die ons op technisch vlak in de lucht houdt en er bijvoorbeeld in slaagt om in één weekend -- dat is ongelooflijk -- alle ambtenaren en heel veel fracties te verhuizen. Denk aan de beveiligingsdienst -- die is inmiddels zo groot als een klein politiedistrict -- die ervoor zorgt dat we veilig kunnen vergaderen. Denk aan onze IT-afdeling, die state-of-the-artvoorzieningen levert voor een modern parlement en noem maar op. Dan laat ik de overige zestien diensten nog even buiten beschouwing. Die noem ik volgend jaar.

Ik ben mijn nieuwe functie begonnen op de maandag en de nieuwe Griffier op de dinsdag. Dat stelt ons in de gelegenheid om samen een nieuwe start te maken en een nieuwe sfeer neer te zetten. In vroeger tijden waren er soms conflicten tussen Griffiers en Voorzitters. Dat leidde dan weer tot kampen binnen de organisatie en tot wantrouwen. De nieuwe Griffier en ik proberen een frisse wind te laten waaien. Griffier Oskam is extreem benaderbaar. Hij heeft een spreekuur. Hij wil ook graag de mogelijke pijnpunten binnen onze organisatie wegmasseren. Eventueel chagrijn moet de organisatie uit. Dat alles gebeurt hand in hand met onze projectmanager sociale veiligheid, die de hele organisatie doorlicht en kijkt waar pijnpunten liggen. Zij praat met iedereen. Het helpt ook dat we inmiddels een uitstekende relatie hebben met de Ondernemingsraad, oftewel de mensen uit de praktijk. Zo werken we samen aan sociale veiligheid. Dat is tenslotte de grootste uitdaging op personeelsgebied.

De Ondernemingsraad is overigens bijzonder verguld met het feit dat we er met z'n allen in slagen om 's avonds plenair voor 23.00 uur het licht uit te doen. Soms overschrijden we die deadline, maar het is vaak met maar een paar minuten; het lukt ons wel. Veel leden van het personeel zijn lang na onze sluiting nog bezig, zoals bij de beveiliging en de verslaglegging. Door vast te houden aan die 23.00 uur dragen we eraan bij dat mensen niet overwerkt raken. De or is er blij mee en ik wil dat graag zo houden.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De Griffier is inmiddels bezig met het opnieuw inrichten van de topstructuur. Er wordt geworven, uiteraard in nauwe samenwerking met het Presidium, voor twee directeurs. Met een nieuwe indeling moet de organisatie, die de afgelopen jaren enorm gegroeid is, beter te besturen zijn. In 1978 werkten hier 82 ambtenaren. Nu is dat bijna tien keer zoveel.

Dat groeien leidt er overigens toe dat we niet meer terugpassen in ons oude jasje als we teruggaan naar het Binnenhof. Dat staat nog steeds in mijn agenda voor de zomer 2029. Dan ... Waarom begint iedereen altijd te lachen als ik dat zeg? Als we zijn terugverhuisd, hebben we behoefte aan flink wat meer vierkante meters. Daarom heeft het Rijksvastgoedbedrijf een enorm complex aangekocht aan de Lange Houtstraat, het zogenaamde Staalbankiers. Ook daar kunnen we terecht vanaf de zomer van 2029. Ik ben bijzonder verguld met de goede relatie die we hebben opgebouwd met de Eerste Kamer. Voorzitter Bruijn en griffier Nehmelman zijn gewaardeerde partners met wie we intensief samenwerken.

Financieel is de boel op orde dankzij de mensen van FEZ onder leiding van Patrick Janssen. U heeft kunnen lezen dat de incidentele uitgaven dit jaar iets hoger liggen ten gevolge van de verkiezingen. De stijging van de structurele kosten is gematigd en valt te verklaren door de hogere kosten op het gebied van veiligheid en IT. De stijging ligt in lijn met de rijksbrede ontwikkelingen.

We zijn er trots op dat bij de Kamer beveiligers en mensen van het restaurantbedrijf gewoon voor de Kamer werken en niet gestuurd worden door een of ander ingehuurd bedrijf. Ze horen gewoon bij de familie, net zoals de arbeidsparticipanten die hier een plekje hebben gevonden. Graag zouden we voldoen aan de Roemernorm, dus de inhuur beperken tot 10%. Dat lukt helaas niet. Het is in deze arbeidsmarkt ontzettend moeilijk om mensen vast te houden. Zeker in de IT zijn we afhankelijk van losse krachten. De afgelopen maanden hielden we ons intensief bezig met de formatie. De Facilitaire Dienst timmerde een prachtig formatiekwartier. Onze mensen stonden de onderhandelaars, plus de formateurs en informateurs de hele formatie ten dienste. We zijn trots op die dienstverlening en hebben met veel plezier de complimenten in ontvangst genomen.

We zien ook uit naar het nieuwe kabinet. Vanmiddag teken ik de 28 uitnodigingen voor de hoorzittingen met de nieuwe bewindspersonen. Dat gebeurt vanaf donderdag. Een

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

primeur. Uiteraard zal ik zelf ook kennismaken met de nieuwe ploeg en hen de spelregels uitleggen in het verkeer tussen kabinet en Kamer.

Dat was mijn inleiding, voorzitter. Dan begin ik nu aan mijn mapjes en mijn blokjes. Het eerste blokje heet financiën.

De voorzitter:

Als ik even kort tussendoor mag: mijn voorstel is om de Voorzitter het blokje af te laten maken en aan het eind van het blokje de vragen te stellen, zodat we dit debat mooi gestructureerd kunnen doen met elkaar. Vervolgt u uw betoog.

De heer Martin Bosma (PVV):

Voorzitter. Er was een vraag over de DAO. De DAO is een prachtige ...

De voorzitter:

Sorry, er is toch nog één onduidelijkheid, Voorzitter. Toch nog maar even voor de administratie: over welke blokjes gaan we praten?

De heer Martin Bosma (PVV):

Blokje één is financiën. Blokje twee is werkwijze van de Kamer; die is redelijk dik. Blokje drie is ontwikkeling van de ambtelijke organisatie. Blokje vier is het feitenonderzoek. Blokje vijf is sociale veiligheid. Blokje zeven is de veiligheid, zowel fysiek als digitaal. Blokje acht is de renovatie van het Binnenhof en de huisvesting. Blokje negen is de informatiehuishouding en de Wet open overheid. Dan moet ik nu al zeggen dat blokje zes integriteit en gedragscode is. Sorry.

De voorzitter:

Dat is een mooi aantal blokjes. Negen blokjes, als ik het goed geteld heb. En uiteindelijk natuurlijk de varia aan het eind.

De heer Martin Bosma (PVV):

En de varia.

De voorzitter:

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Dat is een mooi rond getal, tien blokjes. Het voorstel is dus om aan het eind van elk blokje even kort te kijken of er interrupties zijn bij dat blokje.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Eerst het blokje financiën en algemeen begrotingsbeeld. Een vraag van Nieuw Sociaal Contract is: zijn alle taken voor de DAO behapbaar? Kan een bureau begroting hierbij helpen? Ja, dat kan op zich helpen. Het Presidium heeft de commissie voor de Rijksuitgaven vorige week gevraagd om hiernaar te kijken. De DAO is de Dienst Analyse en Onderzoek. Dat is een redelijk nieuwe organisatie binnen de Tweede Kamer. Het is eigenlijk ons wetenschappelijk bureau, dat ook heel veel diensten verleent aan derden, zoals op het ogenblik aan de parlementaire enquête en aan de vaste Kamercommissies. Er zitten wetgevingsjuristen bij; het is een prachtige organisatie die het afgelopen jaar flink gegroeid is. Het is het oude BOR, voor de mensen die hier al wat langer meelopen. Vooralsnog is mijn indruk dat ze hun taken aankunnen, maar als er signalen zijn dat dat niet zo is, kijken we daar met heel veel aandacht naar.

De heer Sneller had een vraag over de mogelijke uitbreiding van het Bureau Wetgeving. We hebben daar op het ogenblik acht wetgevingsjuristen aan de gang. Dat is volgens ons ruim voldoende om individuele leden ondersteuning te bieden op het gebied van amendementen en wetsvoorstellen. Want dat is natuurlijk wat het Bureau Wetgeving doet. Uitbreiding van de formatie achten wij op dit ogenblik niet nodig. Incidenteel zijn er piekmomenten, zoals indertijd rondom het Belastingplan. Dat was een beetje een nachtmerrieonderwerp voor ons. Toen was natuurlijk iedereen aan de gang en dat heeft tot grote spanningen achter de coulissen geleid; daar denken we niet met plezier aan terug. Maar voor het overgrote gedeelte is de kennis gewoon aanwezig en kunnen zij alle vragen beantwoorden. Mocht dat niet zo zijn, dan horen we dat graag en dan treden we daar op. Nogmaals, de DAO is een prachtige toko. Daar maken we allemaal gebruik van. Kamerleden die dit horen en die nog weinig contact hebben gehad met de DAO, zorg dat die op je netvlies komt, want die kan je gewoon heel goed terzijde staan. GroenLinks-Partij van de Arbeid had een vraag over de ondersteuning van de fracties op het gebied van wetgeving en onderzoek. Er staan de Kamerleden heel veel instrumenten ter beschikking. Dat komt ook voort uit de commissie-Van der Staaij. Er zijn strategische procedurevergaderingen bij gekomen; de parlementaire verkenning is er gekomen en het werken met wetgevingsrapporteurs. Dat is er allemaal al, maar dat

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

willen wij wel waar nodig versterken. Want het is natuurlijk gewoon, samen met het controleren van het regeringsbeleid, onze corebusiness. Dit is waartoe wij op aarde zijn. We gaan bijvoorbeeld een Tweede Kamer academy instellen, waarbij eigenlijk permanent cursussen worden aangeboden aan Kamerleden over hoe dingen werken: hoe werken begrotingen, hoe steken ministeries in elkaar en hoe krijg je dingen voor elkaar? Het gaat om dat soort zaken. Dat kan ook helemaal, opnieuw door die DAO, custom-made worden aangeboden. Die kan dat ook voor een fractie doen. Recentelijk zijn ze bij de fractie van BBB langs geweest, gewoon om eens even een paar uur te praten over hoe de EU nou in elkaar steekt. Je kunt het krijgen zoals je het wilt. Ja, en het is ook heel goed om je zo even te laten bijspijkeren door specialisten. We hebben wetgevingsadviseurs beschikbaar. Dat zijn er zes en volgens ons kunnen die het werk goed aan. Dat gaat dus over de ondersteuning van Kamerleden. Dan een wat dikker mapje, tenzij u, voorzitter, ingrijpt.

De **voorzitter**:

U heeft een interruptie van de heer Sneller van D66.

De heer **Sneller** (D66):

Ja, over mijn vraag over Bureau Wetgeving. Mijn indruk is dat we inderdaad af en toe moeten wachten, maar dat het op zich beheersbaar is. Ik weet niet of de Kamervoorzitter al de gelegenheid heeft gekregen om die voorlichting van de Raad van State van vanochtend helemaal te absorberen. Anders zou ik hem willen vragen om daar binnen het Presidium nog een keer even goed naar te kijken en ons ook te laten weten wat het Presidium wil doen met die aanbevelingen. Ik begrijp dat als wij het anders willen, de bal daarna inderdaad weer bij de Tweede Kamer ligt.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Met alle soorten van plezier. Ik heb inderdaad niet gelezen wat de Raad van State heeft beschreven, maar het antwoord dat ik net heb gegeven, hebben we kortgesloten met de ambtelijke leiding. Volgens mij kan die prima overzien waar de druk zit en waar de stress eventueel kan zijn. Als we tekortschieten, gaan we daar absoluut naar kijken. We willen als Presidium best even een reactie schrijven op hetgeen de Raad van State ons meldt. Dat is een lichaam dat wij hoog hebben zitten; dat doen we dus met heel veel plezier.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

De Kamervoorzitter gaf net antwoord over ondersteuning en juridische ondersteuning. U gaf ook aan dat de Tweede Kamer academy al aan de slag is, al begonnen is. Hartstikke goed, mooi dat die er is. Maar mijn vraag ging wel meer specifiek over de hardere wetgeving. Daar heb je toch wel wat meer kennis en knowhow. Je ziet ook steeds meer dat daar een beroep op wordt gedaan. Hebben wij wel genoeg wetgevingsadviseurs? Ik heb daar gewoon zorgen over.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Die zorgen hebben ons nooit bereikt. Wij zijn ervan overtuigd dat we een redelijk aantal mensen hebben en dat de staf voldoende groot is. Er kan sprake zijn van piekmomenten en stressmomenten. Het Belastingplan -- dat was voor uw tijd, maar u moet daar maar eens even naar informeren bij de woordvoerders en bij de financiële mensen in uw fractie -- leverde enorm veel problemen op, maar al die wetgevingsjuristen kunnen de vragen in voldoende mate aan. Nogmaals, mocht blijken dat dat anders is -- de Griffier zit bovenop de ambtelijke ondersteuning, dus hij kan het goed beoordelen -- dan pakken we dat op, want wetgeving is gewoon een van de belangrijkste zaken voor ons als Kamer Als u signalen heeft en u kunt dat specifieker maken, laat het ons weten. Heel graag. We staan u ten dienste.

De **voorzitter**:

We gaan door met blok nummer twee.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Mevrouw Michon had een vraag over de WGO's, de wetgevingsoverleggen. Zij vroeg of dat kan leiden tot een plenaire afronding en of daar heldere regels over zijn. Het staat in het Reglement van Orde: "Indien over een wetsvoorstel een wetgevingsoverleg is gehouden, vindt verder geen beraadslaging plaats, tenzij de Kamer anders besluit." Het ligt dus altijd bij de Kamer, zoals eigenlijk alles bij ons bij meerderheid van stemmen gaat. Als er behoefte aan bestaat, doen we het gewoon. De WGO's zijn indertijd ingesteld om de plenaire agenda te ontlasten, dus daar laten we het graag. Maar ja, als de Kamer zegt: we willen dat graag ... Er bestaan geen concrete regels. De Kamer kan

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

gewoon zeggen: we willen een plenaire afronding. We moeten natuurlijk proberen om geen dubbel werk te doen, maar het ligt simpelweg bij de Kamer.

Mevrouw Michon had ook de vraag of ik in gesprek wil gaan met de Kamervoorzitters over de orde van het debat. Ja, met alle soorten van plezier. Ik kan niet wachten tot de vaste Kamercommissies, althans de voorzitters daarvan, bekend zijn geworden. Ik hoef u niet te vertellen dat dat altijd afhankelijk is van de kleur van de desbetreffende bewindspersoon. Dat betekent dat de voorzitter van de vaste Kamercommissie altijd van een andere partij, een andere fractie, moet zijn. Daarnaast zijn fracties groter en kleiner geworden. Dat gaat dus allemaal opnieuw worden ingedeeld. Dat doen de fractiesecretarissen. Dat is een van hun taken. Zo gauw als dat korps compleet is, ga ik met ze praten over heel veel dingen, bijvoorbeeld over de commissie-Van der Staaij, die natuurlijk het zwaartepunt van de organisatie, de werkpaarden, bij die vaste Kamercommissies heeft neergelegd. Dan ga ik ook praten over de orde. Dat is natuurlijk een constant onderwerp van gesprek. Het is vaak heel persoonlijk wanneer mensen ingrijpen en dat soort zaken. Ik heb het idee dat er een redelijk aantal goede mensen klaarstaat om commissievoorzitter te worden. Vroeger moest je jaren in de Kamer hebben gezeten, maar nu kun je ook gewoon als je nieuw bent commissievoorzitter worden. Dat maakt het des te pregnanter dat we daar even goed mee praten, niet alleen ik, maar ook de Griffier en de mensen van Griffie plenair. Dus dat gaat zo snel mogelijk gebeuren, wellicht aan het eind van de zomer.

De heer Van Nispen vroeg waarom een minister toestemming voor een en ander moet geven bij rondetafelgesprekken. Dat heeft te maken met de ministeriële verantwoordelijkheid. Dat staat ook gewoon in ons Reglement van Orde, artikel 7.34: "Indien een commissie rijksambtenaren wil uitnodigen voor een rondetafelgesprek, hoorzitting of technische briefing, dan doet zij dit door tussenkomst van de voor hen verantwoordelijke minister." Zo staat het in het Reglement van Orde. Dat vloeit ook voort uit de ministeriële verantwoordelijkheid. Ik wil het kabinet hier verder niet verdedigen, maar dat zijn gewoon de regels waar wij mee te dealen hebben. Als we dat willen veranderen, dan zouden we daar een Kameruitspraak over moeten vragen of het Reglement van Orde moeten aanpassen. Maar ja, de minister zegt gewoon: wacht eens even, die ambtenaar werkt voor mij; ik wil daar gewoon toezicht op hebben. Vandaar dat toestemming nodig is. Ik vrees dat dat de regels zijn.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Vergaderen in de regio. Mevrouw Chakor had het daarover. Zij doet een pleidooi om meer naar buiten te gaan. Daar kan iedereen het mee eens zijn natuurlijk. Hoe minder tijd we hier doorbrengen, hoe beter, zou ik eigenlijk zeggen. Ga het land in, op werkbezoeken. Ontmoet mensen, mensen uit de praktijk. Ga meelopen. Dat is zeker in de richting van nieuwe Kamerleden een heel goed advies. Dat doen we ook al. Ik was bijvoorbeeld samen met meneer Sneller woordvoerder Binnenlandse Zaken. Dan toer je heel Nederland door als het gaat over gemeentelijke herindelingen. Dan kom je op plaatsen waar je nog nooit geweest bent. Dan luister je. In de ene zaal wordt gejuicht, in de andere zaal wordt boe geroepen. Dat gebeurt heel erg vaak. De parlementaire enquêtecommissie aardgaswinning Groningen heeft haar rapport heel mooi aangeboden in Groningen. Dat was fantastisch gedaan.

Iets anders is het als wij ook daadwerkelijk buiten de deur gaan vergaderen. Dat levert flink wat inspanning op, kosten ook. Om te beginnen moet je een geschikte locatie vinden. Ook speelt mee dat sommige partijen, fracties, dat heel graag willen, omdat ze dan misschien gejuich krijgen in een bepaalde regio, terwijl andere daar misschien wat minder populair zijn. Dat is eigenlijk een politieke beslissing, maar die ligt gewoon bij de commissie. Als u vindt dat we dat moeten doen, dan doe het! Daarnaast hebben we wel een probleem met de beveiliging. Veiligheid is een heel groot issue dat belangrijker en belangrijker wordt. Als wij met een tour du chambre aan de gang gaan en overal gaan vergaderen, dan gaat dat heel veel geld kosten en dat hebben we niet altijd. Een pas op de plaats is dus op zijn plaats, want we moeten bijvoorbeeld ook Kamerpersoneel meenemen. Als het een officiële vergadering, een officieel debat is, moeten de bodes en de Dienst Verslag en Redactie mee et cetera. Dat legt een enorme druk op de Kamerorganisatie en die is gewoon al helemaal volgeboekt. Ook moet bijvoorbeeld de Facilitaire Dienst in actie komen om het audiovisueel vast te leggen, want het moet allemaal weer terug te vinden zijn. Dat betekent ook dat weer andere mensen van de DVR mee moeten. Die moeten dan ook allemaal op reis. Kortom, we zijn er niet goed in en het kost veel tijd en geld. We staan daar dus kritisch in. Maar over een hoorzitting, mensen ontmoeten, zelf met je commissie op pad zou ik zeggen: hoe meer, hoe beter! Een geliefd onderwerp van de heer Van Nispen dat volgens mij al zeven of acht jaar met hem teruggaat -- ik heb wat pleidooien van hem daarvoor mogen beluisteren -- is het staand vergaderen. De heer Van Nispen heeft natuurlijk helemaal gelijk als hij zegt dat we aan onze gezondheid moeten denken. Ikzelf zit ook de hele dag. Ik word daar soms

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

knettergek van. Dat is heel zwaar. Het is gewoon niet goed voor een mens. Ik ben het er dus helemaal mee eens dat we meer moeten bewegen, gezonder moeten eten en de vergadering op tijd moeten afbreken. Met staand vergaderen is geëxperimenteerd. Daar waren sommige mensen enthousiast over, waaronder de heer Van Nispen, en anderen niet. Het leidde ook tot wat potsierlijke situaties. Ik vond het geen succes. Er is dus geen eenduidig beeld. Hiervoor geldt: als men dat wil, vraag gewoon om een Kameruitspraak. Dat zal ik vanmiddag misschien wel vaker zeggen. Wat dan ook, ik ben er niet principieel op tegen, maar sommige mensen zagen het totaal niet zitten. Ik hoorde er hele negatieve reacties op, maar dat was gewoon wat ik bij het koffiezetapparaat hoorde en dat is niet gebaseerd op enig wetenschappelijk onderzoek.

Dan had mevrouw Michon-Derkzen het over amendementen die op het laatste moment worden ingediend. Ik ben het helemaal met haar eens. Dat is ook wat Van der Staaij ons eigenlijk influistert. We moeten ons wetgevingswerk serieuzer nemen dan we de afgelopen jaren hebben gedaan. Een amendement is natuurlijk een van de krachtigste instrumenten die we hebben. Een amendement kan gewoon worden ingediend, zo gauw de wet er is, dus dat het op het laatste moment gebeurt, is heel vreemd. Wat kan, is dat leden gewoon het moment van stemming naar achteren schuiven. Ik moet wel zeggen dat het in mijn korte periode als Voorzitter regelmatig is voorgekomen dat stemmen juist naar voren worden gehaald. Ik heb me daar steeds heel erg tegen verzet. Dat had dan te maken met de Eerste Kamer of Europese wetgeving. Ik begrijp dat allemaal wel, maar Van der Staaij fluistert ons juist in: neem er letterlijk de tijd voor. Om die reden verzette ik me steeds tegen het naar voren halen van stemmen. Als we beter willen nadenken over amendementen, stel dan gewoon de hele stemming uit. Dat doe ik met heel veel plezier. Daar is niks op tegen. En over een afkoelingsperiode, zoals dat genoemd wordt, zeg ik feitelijk: graag!

Dan kom ik op het aannemen van ontraden moties en dat er altijd iemand naar voren komt die zegt: mijn motie was ontraden et cetera. Dat is ook weer een nieuw fenomeen. Dat kenden we een paar jaar geleden niet. Nu is het eigenlijk standaard. Iedereen doet dat. Het is raar. Om te beginnen moeten moties sowieso uitgevoerd worden, dus waarom moeten we vragen of moties worden uitgevoerd en hoe. In de motie staat gewoon "doe dat" en dat moet dan gewoon gebeuren. Ook hiervoor geldt dat we er straks over gaan praten met de sg's, de secretarissen-generaal, de hoogste ambtenaren van de ministeries. Dat is in feite al gebeurd. We hebben met een aantal ministeries

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

gesproken. We willen gewoon dat het standaard gebeurt, dat het altijd zo is en dat het dus gewoon overbodig wordt. Dan zijn we ervan af. Dat scheelt gewoon een hoop tijd. Velen, onder anderen de heer Ergin van DENK, noemen het punt dat we op het laatste moment informatie krijgen. Dat is velen, mijzelf inclusief als woordvoerder, een doorn in het oog. Dat is natuurlijk heel vervelend. Sommige bewindspersonen hadden daar meer een handje van dan andere. Natuurlijk kwam het ook voor dat een minister 's avonds in een programma ging zitten en wij, terwijl het programma aan de gang was, ook nog eens even de informatie kregen. Dan moet je vervolgens daar ook een mening op loslaten, terwijl je nauwelijks wist waar het over ging. Soms was het een verstrekkend plan. Dat zorgt voor grote irritatie. Ik dacht dat mevrouw Chakor vroeg of dat toeneemt of afneemt. Mijn indruk is wel dat het is afgenomen de afgelopen jaren. Ik moet eerlijk zeggen dat ik daar ook geen onderbouwing voor heb. Ik heb het idee dat een aantal bewindspersonen z'n leven gebeterd heeft. Maar de komende maanden ga ik met al die nieuwe bewindspersonen praten. Dan ga ik ze gewoon even de regels van het spel uitleggen. Niemand heeft enige ministeriële ervaring in de nieuwe ploeg. Alleen mevrouw Keijzer is staatssecretaris geweest. Het zijn dus allemaal nieuwe mensen. Ik ga even nadenken over welk lijstje ik dan met ze moet delen, maar dit is er eentje van. Dit is gewoon heel basic en gaat over hoe het verkeer tussen Kamer en kabinet hoort te gaan. Zo zullen er nog een aantal dingen zijn. Daar zullen we bovenop zitten. Als dat niet zo is, hoor ik het graag van individuele Kamerleden, want ik kan ook niet alle debatten volgen. Ik weet ook niet wanneer dingen zijn toegezegd en hoe mensen in televisie-uitzendingen terechtkomen. Dus ik hou me gewoon aanbevolen in de komende zitting. Als mensen een tip hebben en zeggen "dit is gewoon niet zoals het hoort", dan hou ik me aanbevolen.

Mevrouw Michon-Derkzen maakt een eerder gemaakt punt over het oplezen van al die teksten bij de moties. Soms heb ik op dinsdag om 17.00 uur ook geen stem meer over, dus ik kan enigszins meevoelen daarmee. We hebben in het verleden weleens geëxperimenteerd met alleen de nummers, maar dat ging gewoon veel te snel. Het is toch vaak een opgave voor alle fracties om bij de les te blijven. Als je het heel snel doet, vliegen velen uit de bocht. Bovendien is het voor de mensen thuis interessant om te horen waar het over gaat. Als je alleen maar nummers opnoemt, weten mensen niet waar nou eigenlijk over gestemd wordt. Daarom handhaaf ik dat graag.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Het belang van de Staat inzake de informatievoorziening voortvloeiende uit artikel 68: mevrouw Chakor noemde dat, dacht ik. Ze zei dat dit ook in het hoofdlijnenakkoord staat. Het belang van de Staat zou daarbij minder van belang worden. Ja, graag. Hoe meer informatie wij krijgen, hoe beter. Dat is gewoon zoals het aangekondigd wordt. Daar zal ik ze graag aan houden.

Dan de heer Van Nispen. Hij zegt: als iemand bij de regeling zegt "er is een commissiedebat" en de Voorzitter concludeert "o, u wilt het dus niet plenair", dan zou daaruit kunnen voortvloeien dat een commissiedebat minder belangrijk is. Dat gebeurt eigenlijk zelden. In de praktijk is het zo dat als iemand zegt "er is al een commissiedebat over", die persoon daarmee impliciet zegt "ik steun het niet". Ik ken eigenlijk geen voorbeelden van het tegendeel. Maar ik beter graag mijn leven, dus ik zal dan expliciet vragen: betekent dit dat u het debat steunt of niet? We moeten zeker niet de indruk wekken dat we die commissiedebatten minder belangrijk vinden. Sterker nog, we hebben de afgelopen tien jaar -- de heer Van Nispen heeft ook in het Presidium gezeten -- juist heel erg gewerkt om onze organisatie te kantelen en die commissies veel belangrijker te maken. Dat gaat al terug tot meneer Duisenberg en mevrouw Van Veldhoven, die zich daarvoor hebben ingezet. Point well taken: die commissies zijn gewoon belangrijk en dat moeten we uitstralen.

De voorzitter:

We maken het blokje even af, meneer Van Nispen. We zijn bijna aan het eind van het blokje. Na het blokje gaan we deze werkwijze even evalueren. Het is ook het blokje werkwijze van dit wetgevingsoverleg. We kijken dan even of we dit zo kunnen volhouden.

De heer Martin Bosma (PVV):

Dit is wel mijn dikste mapje. Ik heb er nog vijf te gaan in dit mapje.

Hoe kijkt de Voorzitter terug op het incident met het benoemen van extreemrechts en het incident Baudet/Klaver? Mijn voorganger, mevrouw Bergkamp, heeft een punt gemaakt over de term "extreemrechts". Dat was toen in de richting van de heer Sjoerdsma. Dat was naar aanleiding van een nota die zij heeft geschreven over taalverruwing in de plenaire zaal. Zij wilde daar meer een breed gedragen punt van maken. In het Presidium is daarbij als voorbeeld de term "extreemrechts" gebruikt. Naar

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

aanleiding daarvan heeft mevrouw Bergkamp daarbij toen ingegrepen. Hetzelfde heb ik ook gedaan. Het is geen verboden woord. De heer Ergin vraagt om een lijst met verboden woorden. Het ging over de toevoeging richting een ander lid van de Tweede Kamer en daar heb ik op geacteerd. Ik stel vast dat onafhankelijke waarnemers -- de podcast met Pim van Galen en Syp Wynia -- vaststelden dat in het daaropvolgende debat, namelijk met de informateurs, de term "extreemrechts" beduidend minder werd gebruikt, en daar ben ik blij om.

De heer Sneller had een vraag over het incident Baudet/Klaver. Dat ging om een bedreiging met geweld buiten de orde. Ik heb dat onmiddellijk hoog opgenomen. Ik moest die dag vervolgens zelf nog voorzitten. Achter de schermen is daar onmiddellijk in juridisch opzicht naar gekeken, ook door mensen die thuis zijn in het staatsrecht: wat kunnen we daarmee doen? Gezien het feit dat dit buiten de vergadering is gebeurd, is dat een moeilijke. Er staat wel een strafrechtelijk traject open als je bedreigd wordt met geweld. Het is een onderwerp dat we niet vaak bij de hand hebben gehad. Het laatste voorbeeld van iets dergelijks, van dreigen met geweld, is van meer dan honderd jaar geleden. Het is dus ook weer niet een pregnant iets. Bij de laatste herzieningen van het Reglement van Orde -- Van der Staaij I -- is dat ook nooit te berde gebracht. De heer Baudet heeft mij gebeld. Hij is niet bij mij verschenen, hoewel ik het hem had gevraagd. Hij heeft gebeld. Dat vond ik niet comme il faut. Maar goed, hij zei dat hij dat in een appje had laten weten. Nou ja, dat appje was open voor interpretatie. Ik vind dat hij bij mij had moeten verschijnen, maar ik heb dan verder geen middelen om daar iets mee te doen. Ik was in ieder geval blij met zijn telefonische reactie, waarin hij aangaf dat hij het niet zo had moeten zeggen. Ik heb er toen bij hem op aangedrongen dat openbaar te maken. Dat is toen gebeurd. Ja, en daarmee was voor mij de kous af. Hij had spijt betuigd, en ik vond dat het vervolgens tussen beide heren was om daar verder mee in het reine te komen. Als de heer Klaver dat had willen doorzetten, dan was een strafrechtelijk iets mogelijk. Ik vond het een zeer vervelend, betreurenswaardig incident. Ik heb daar meteen op geacteerd.

Ketakoti, de slavernijherdenking. Ik ben daarvoor uitgenodigd. De uitnodiging is ontvangen. De heer Ergin vraagt welke dingen ik daar ga zeggen, maar het is niet zo dat ik daar ga spreken. De heer Ergin is daarover verkeerd voorgelicht. Ik ga daarnaartoe. De Voorzitter krijgt heel veel uitnodigingen om te verschijnen, maar een aantal

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

uitnodigingen behoort gewoon tot de "ijzeren lijst", zoals ik het maar zal noemen. Daar is dit er één van. Ja, dan ga ik daarnaartoe. Dat zal ik dus ook doen.

De verhindergrond inzake het Koninklijk Huis: bewindspersonen zeggen "sorry, ik heb een afspraak met de Koning, ik kan niet komen". Voor een werkbezoek van de Koning op beleidsterreinen van bewindspersonen wordt ministeriële verantwoordelijkheid gedragen. De activiteiten van het Koninklijk Huis liggen reeds lang tevoren vast, en die kennen uiteraard een zeer uitgebreide voorbereiding van veel partijen. Ik vermoed dat ook de leden van de Kamer het belang inzien van de rol van de Koning en daarbij regelmatig ... Dat geldt natuurlijk ook voor die bewindspersonen. In de praktijk levert het zelden tot nooit een probleem op. Ik moet eerlijk zeggen dat ik daar ook geen voorbeelden van ken. Wij plannen dat allemaal. Heel veel dingen die voortvloeien uit het contact met de Koning worden achter de schermen gepland, gewoon om ervoor te zorgen dat de Koning beschikbaar is. Dat geldt, denk ik, ook voor de bewindspersonen, hoewel ik geen zicht heb op hun agenda. Ik weet dus niet of het een voorbeeld is dat zich in de praktijk voordoet. Maar ja, het wordt als zodanig in de praktijk gebracht. Dat is echt het enige wat ik daarover kan zeggen.

De uitbreiding van het Bureau Wetgeving. We hebben natuurlijk de enquête Fraudebeleid en Dienstverlening gehad. Er is de motie-Kamminga geweest. Er komt een werkgroep en die moet beoordelen of de Kamer stappen moet zetten. Die werkgroep gaat om te beginnen inventariseren wat de stand van zaken is met betrekking tot de aanbevelingen, met als doel een integraal beeld te krijgen van de opvolging en samenhang en tot aanbevelingen te komen over hoe de werkwijze van de Kamer verder versterkt kan worden. Kortom, dit wordt vervolgd. Mevrouw Kamminga heeft daartoe het initiatief genomen.

Dat was mijn blokje, voorzitter.

De voorzitter:

Dan gaan we nu even het interruptierondje doen. Aan het einde van dit interruptierondje kijk ik even of de werkwijze met de blokjes nog steeds gehandhaafd blijft. Ik ben natuurlijk als was in uw handen vandaag; dat snapt u wel. Ik zou graag willen beginnen met de heer Van Nispen, namens de SP. Gaat uw gang.

De heer Van Nispen (SP):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Eerst een klein punt over de regeling van werkzaamheden. Ik denk dat we hetzelfde beogen, namelijk een versterking van het commissiestelsel, maar ik heb toch de indruk dat de Kamervoorzitter mij net niet helemaal goed begreep. Dat ligt natuurlijk aan mij. Het gaat mij om het volgende. Vaak is de reactie: ik wil hierover wel een debat, maar wat mij betreft kan het in een commissiedebat dat al is gepland of moet worden gepland. De conclusie is dan vaak: geen steun voor het debat. Dat is vervelend, want dan word je weggezet als iemand die er niet over wil praten, terwijl je er juist wel over willen praten, alleen in een andere zaal. Het is dus meer een oproep aan de Kamervoorzitter of hij daar in zijn communicatie rekening mee kan houden.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Met alle soorten van plezier. Dan zal ik niet de conclusie trekken, maar nog expliciet vragen: betekent dit dat u geen steun verleent aan het voorstel? Want ik moet bij de regeling altijd hom of kuit hebben: steun of géén steun. Want ik moet gewoon neuzen tellen.

De heer **Van Nispen** (SP):

Dat begrijp ik, maar dan is het probleem niet helemaal weg. Het zou iets subtieler kunnen. De Kamervoorzitter kan af en toe -- dat hoeft niet altijd, maar af en toe -- eens uitleggen: ik zie dat u erover wil praten, maar in een andere zaal, wat formeel geen steun voor dit verzoek betekent. Ik vraag dus het soms eens uit te leggen. Dat is eigenlijk meer mijn suggestie. Laten we het verder ook niet groter maken dan het is. Ik weet dat ik dat zelf doe, maar dit is mijn toelichting daarbij. Ik hoop dat de Kamervoorzitter daar rekening mee kan houden.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik heb het opgeschreven.

De heer **Van Nispen** (SP):

Dat is mooi.

De **voorzitter**:

Meneer Van Nispen heeft nog een andere interruptie.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Van Nispen** (SP):

Ja, over staand vergaderen. Het gaat niet zozeer om mijn voorkeur. Ik wil het graag heel individueel maken. Ik vind juist dat je moet kunnen kiezen en dat je moet kunnen afwisselen tussen zitten en staan. Wat dat betreft was het experiment, waarop de reacties inderdaad verdeeld waren, nogal krakkemikkig vormgegeven. Dat heb ik ook steeds gezegd. Het gaat dus niet om mijn voorkeur. Het gaat ook niet zozeer om de gezondheid van de Kamervoorzitter of van ons allemaal, hoewel die me ook aan het hart gaat. Het gaat om de voorbeeldfunctie. Het is heel ouderwets om hele dagen te zitten, maar dat is wel wat wij hier doen. De Kamervoorzitter zegt: daar kunt u een motie over indienen. Maar ik vraag eigenlijk om een toezegging om eens te kijken wat wij kunnen doen voor de gezondheid van de mensen die hier werken, ook juist vanwege onze voorbeeldfunctie. We moeten dat in ieder geval bekijken voor het nieuwe gebouw, maar eigenlijk moeten we ook nu al kijken naar de vergaderzaaltjes op de derde verdieping en de inrichting van een of meerdere commissie-zalen, zodat je het vele zitten af en toe eens kan afwisselen met staan. Laten we eerlijk zijn: dat kan nu gewoon niet. Er is geen mogelijkheid. Je zit gewoon de hele dag, punt. Daar zou ik eigenlijk toch een toezegging op willen.

De **voorzitter**:

Ik zou de interrupties graag wel wat korter houden. Dat zeg ik niet specifiek tegen u, maar uw interruptie duurde een minuut; dat is vrij lang. Ik zou ook de anderen alvast willen vragen om uw vragen wat bondiger en puntiger te stellen, dus graag snel tot een vraag komen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

We kunnen er altijd naar kijken, want op het Binnenhof kunnen we heel veel dingen anders doen dan we hier hebben gedaan. Ik stel wel vast dat de Kamer verdeeld was over dit onderwerp. Sommige mensen zeiden: ja, goed plan. Andere mensen vonden het maar niks. Ik heb daar hele negatieve reacties op gehoord. Ik zit hier namens het Presidium. Ik wil ook geen dingen toezeggen waarover men verdeeld is. Ik nodig u dus graag uit om met een concreet plan te komen. Wilt u één zaal? Wie bepaalt dan dat juist daar wordt vergaderd? Gaan we gedeeltelijk zitten en gedeeltelijk staan? Of gaan we de

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

eerste termijn zitten en de tweede staan? Ik zou het toch concreter willen hebben en ik zou daar dan vervolgens een Kameruitspraak over willen hebben, want ik wil het niet aan iedereen opleggen. Ik ben het helemaal met u eens, hoor: we leven heel ongezond en dat altijd maar zitten is heel ongezond. Maar de heer Van Nispen hoorde net al reacties als: dan ga jij toch staan. Het is dus niet iets waarover de Kamer als geheel zegt: duimen omhoog. Vandaar.

De heer **Van Nispen** (SP):

Oké, ik kom met een plan. Dat is prima. Gaan we doen.

Dan over de aanbevelingen van de parlementaire enquêtecommissie. Daar lag toch ook een beetje het zwaartepunt van mijn betoog. Ik zal heel concreet tot een vraag komen. De Kamervoorzitter zegt: naar aanleiding van de motie-Kamminga moet worden beoordeeld of de Kamer stappen moet zetten. Daar gaat het volgens mij echt helemaal mis. Een parlementaire enquêtecommissie heeft namelijk aanbevelingen gedaan. Dat werk moet dan niet worden overgedaan door een werkgroep die moet gaan beoordelen of er stappen moeten worden gezet. Ik vind het prima dat die in kaart brengt wat er al gebeurt en loopt, en in welk kader het kan meegaan. Maar het kan er niet mee eindigen dat de Kamervoorzitter zegt: er is al een motie-Kamminga, punt. Daar verwacht ik dus echt meer van. Als de Kamervoorzitter niet het juiste gremium is, dan hoor ik graag wat dan wel de route is.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

We krijgen als Presidium heel veel plannen, dingen en rapporten. Daar moet op de een of andere manier een klap op worden gegeven. Het moet dus op de een of andere manier geconcretiseerd worden. De heer Van Nispen heeft helemaal gelijk dat we die parlementaire enquête honderd procent serieus moeten nemen, maar dat moet wel worden omgezet in daadwerkelijk tastbare dingen, want anders praten we in het luchtledige. We kunnen niet zeggen: we nemen de hele parlementaire enquête over. Wat nemen we dan precies over? Wat gaat er dan concreet veranderen? Het moet op enige manier vorm krijgen. Ik wil dat niet bepalen. Het Presidium wil dat ook niet bepalen. Daar moeten we gewoon als Kamer naar kijken. Het moet worden omgezet in concrete daden. Daar kijkt de commissie-Kamminga naar. Met alle soorten van plezier volgen we dat. Als het heel harde, concrete wijzigingen zijn, moet dat toch ook weer via

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

een Kamermeerderheid. Het is dus niet zo dat we de aanbevelingen van een parlementaire enquête een-op-een kunnen overnemen. Ze moeten een concrete vorm krijgen, gewoon voor de helderheid, zodat Kamerleden niet zeggen: hé, wat gebeurt hier nou ineens?

De voorzitter:

De heer Van Nispen heeft daar nog een vervolgvraag over.

De heer Van Nispen (SP):

Hierover, ja. Ik begrijp dat. Maar dat is nog wat anders dan dat we aan de commissie-Kamminga vragen: kijk nog eens goed of de aanbevelingen moeten worden overgenomen en wat de stand van zaken is. Dan moeten we zeggen: de commissie-Kamminga krijgt de opdracht om daaraan uitvoering te gaan geven. Of we leggen een voorstel, bijvoorbeeld de afkoelperiode bij amendementen, in handen van de commissie voor de Werkwijze, om dat heel concreet nader uit te werken. Dat hadden we ook kunnen doen. Maar dat is iets anders dan de ingediende motie, want die zegt: er loopt al veel, en dat gaan we allemaal nog eens even bekijken en wegen. Dat is al gebeurd door een parlementaire enquêtecommissie, die op onderdelen aanbevelingen heeft gedaan. Volgens mij moeten we dus verschillende routes kiezen voor de verschillende aanbevelingen, waarbij de commissie-Kamminga een route is, maar de andere opdrachten op andere wijze kunnen worden weggelegd.

De voorzitter:

Het is de "werkgroep-Kamminga".

De heer Martin Bosma (PVV):

Zeker. Maar wij hebben te maken met die motie en moties moeten wij uitvoeren. Dat is heel simpel. Nogmaals, het moet gewoon een heldere, concrete vorm krijgen. Er moet gewoon een cesuur zijn: sommige dingen inderdaad via de commissie voor de Werkwijze, andere dingen via het Presidium. Als je het hebt over een afkoelperiode -- dat klinkt me heel logisch in de oren -- dan moet dat ergens worden besloten. Je kunt niet zeggen: we doen het, want het staat in het rapport van een parlementaire enquêtecommissie. Zo werkt dat niet. Er moet ergens een moment zijn. Daar zijn

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

gewoon regels voor, bijvoorbeeld dat het door het Presidium gaat. Misschien zegt het Presidium dan: "Wacht eens even; hier zitten haken en ogen aan. We vragen de commissie voor de Werkwijze om hier nog even naar te kijken, want het ligt misschien toch wel moeilijk." Ik verzin het ter plekke. Dat is gewoon zoals het gaat. Dus die brede aanbevelingen, die we ter harte nemen, moeten een concreet vervolg krijgen. Dat is gewoon zoals het gaat. Er moeten cesuren zijn en die lopen via het Presidium.

De heer **Van Nispen** (SP):

Maar is nou de opdracht aan de werkgroep-Kamminga om die aanbevelingen uit te werken, omdat we die gaan uitvoeren? Of is de opdracht aan de werkgroep-Kamminga om nog eens goed te kijken of wat in het verslag van die parlementaire enquêtecommissie staat, wel allemaal wenselijk en nodig is? Er zijn namelijk verschillende routes. Je kunt het bij de werkgroep neerleggen. Je kunt het ook laten uitwerken door de commissie voor de Werkwijze. Of de Kamervoorzitter kan zeggen: "U zoekt het maar uit, met alle respect. Neemt u zelf maar initiatief". Dat kan allemaal, maar ik wil wel scherp krijgen welke van die routes het dan wordt.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Dat weet ik niet goed, want ik heb die motie niet bij de hand. Ook dit is heel simpel: wij moeten gewoon de moties uitvoeren zoals die zijn aangenomen met een Kamermeerderheid. Ik weet even niet scherp wat er in die motie staat, maar wat in een motie staat, moeten wij gewoon altijd doen. Dat is heel simpel. Ik heb maar een paar hersencellen als Voorzitter en dit is er eentje van: aangenomen moties van de Kamer moeten worden uitgevoerd. Dat is heel simpel. Ik heb de tekst daarvan niet bij de hand, maar het moge duidelijk zijn dat we alles wat de parlementaire enquêtecommissie te berde brengt, op zijn minst serieus moeten nemen. Maar, nogmaals, er moet wel een cesuur zijn. Er moet een moment zijn dat plannen daadwerkelijk worden geformuleerd en worden aangenomen of niet worden aangenomen.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Ik kijk even rond wie er nog meer een interruptie heeft. Mevrouw Michon-Derkzen.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dit was toch een heel interessant debatje tussen de Kamervoorzitter en de heer Van Nispen, want je ziet gewoon: wie pakt nou wensen op over de orde van het debat? In dit geval kwam er een wens uit een conclusie van een parlementaire enquête. Dat pakt de hele Kamer op. Vervolgens valt het dood voor de kast. Dat punt van de oproep van de heer Van Nispen begrijp ik heel goed. Dan hebben we de werkgroep-Kamminga -- die is er trouwens pas te kort -- die in ieder geval alle onderzoeken, verkenningen en enquêtes gaat naslaan op ons eigen functioneren.

Ik heb ook vorig jaar bij de Raming gezegd dat ik die hele governance -- het is een beetje een groot woord, maar in feite gaat het over de manier waarop wij als Kamer over ons eigen reglement gaan -- best wel diffuus vind. Soms heeft het Presidium daar inderdaad een rol in. De commissie voor de Werkwijze heeft daar een rol in. Individuele Kamerleden hebben een rol en uiteindelijk -- dat is een zekerheid -- beslist de hele Kamer over aanpassingen van het Reglement van Orde. Dat is een zekerheid, maar dat traject daarvoor gaat elke keer anders. Dat zie je als je een aantal wijzigingen van het Reglement van Orde nog eens terugkijkt. Het zou goed zijn als daar duidelijkheid over komt. In het concrete geval van deze aanbeveling van de parlementaire enquêtecommissie zou ik me kunnen voorstellen dat we niet wachten tot het is opgenomen in de werkgroep-Kamminga, maar dat we daar sneller mee aan de gang gaan. Ziet de Kamervoorzitter dat voor zich?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja. De commissie voor de Werkwijze heeft de commissie-Kamminga ingesteld met als extra opdracht dat het ook nog besproken moet kunnen worden in de commissie voor de Werkwijze, maar over het algemeen is de governance redelijk voorspelbaar, moet ik zeggen. Kamerleden hebben in een plenair debat gewoon de mogelijkheid om een wijziging van het Reglement van Orde voor te stellen. Dat is de plek waar dat altijd gebeurt. Soms wordt dat voorbesproken in het Presidium, soms komen de ideeën uit het Presidium, mits ze breed worden gedragen en vaak gaan dingen ook nog even langs de commissie voor de Werkwijze. Ik vind dat niet zo diffuus. Het staat Kamerleden vrij om van alles voor te stellen met betrekking tot de orde; graag, zelfs.

De **voorzitter**:

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

U heeft nog een korte reactie, zie ik.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Ik ga hierover nog even puzzelen met de heer Van Nispen.

Ik heb nog een andere, korte vraag over dit blokje. Ik hoor goed wat de Kamervoorzitter zegt: het is aan de meerderheid van de Kamer om te besluiten of je een WGO plenair wilt afronden. Maar de Kamervoorzitter gaat over de agenda van de plenaire zaal en laat die agenda van de plenaire zaal nou altijd overvol zitten. Iedereen ongelukkig, want je wilt dat jouw debat ook nog wordt geagendeerd, maar helaas, jammer, de week zit weer vol. Volgende week weer een kans. Na twaalf weken is dan je hele onderwerp van de rol. Er is dus een enorme frustratie over de ruimte die er in de plenaire agenda zit. Het is aan u -- daar moet u ook vooral alleen over gaan, zeg ik tegen de Kamervoorzitter -- om dat te plannen. Maar ik vind wel dat de Kamervoorzitter een extra verantwoordelijkheid heeft als een WGO nog eens plenair wordt afgerond, omdat de ruimte voor debatten in de plenaire zaal zo beperkt is. Is de Kamervoorzitter dat met mij eens? Wil hij hier toezeggen dat het in beginsel logisch zou zijn om voor een plenaire afronding van een WGO meer argumenten te hebben dan simpelweg een meerderheid van leden?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Als besloten is om plenair nog eens te praten over het onderwerp van dat WGO, kan dat. Dat gaat over wetgeving en wetgeving heeft altijd topprioriteit bij de indeling van de plenaire agenda. We hebben zelfs de hele woensdag afgeschermd voor wetgeving. Ik kan mij dus niet voorstellen dat zoiets, waar mevrouw Michon-Derkzen het over heeft, voor ons minder belangrijk zou zijn geweest in het verleden dan een dertigledendebat over iets wat net in de krant heeft gestaan of zo. Ik kan me dat niet voorstellen. Wetgeving heeft dus altijd topprioriteit, want dat is gewoon de corebusiness van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Daarom hebben we ook de woensdag helemaal afgeschermd voor juist wetgeving. Dus ja, zo luidt het korte antwoord.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dan begrijpt de Kamervoorzitter mij niet goed. Ik zie een dubbeling als we WGO's plenair gaan afronden. Ik zie het risico van dubbeling, het risico dat de plenaire zaal en de camera's die daarop staan zo erg lonken dat een WGO eigenlijk niet goed recht doet

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

aan de behoefte tot oeverloos shinen van een Kamerlid. Wil de Kamervoorzitter, vraag ik via de voorzitter, dus wel enige terughoudendheid betrachten in het agenderen van plenaire afrondingen van een wetgevingsoverleg?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Het is wetgeving, dus wij geven daar gewoon altijd prioriteit aan. Inderdaad gaat de Kamervoorzitter over de agenda, maar als u de laatste tijd naar de regeling kijkt, zult u heel vaak voorstellen zien van Kamerleden die zeggen: het moet nog voor die periode, het moet nog voor deze periode. Dat maakt ons leven moeilijk, maar ik heb gewoon altijd te dealen met meerderheden. Wetgeving heeft altijd topprioriteit, zelfs al betekent dat dat Kamerleden zeggen: we hebben een WGO gehad, maar we willen -- ik citeer u -- nog eens "oeverloos shinen". Dit was een citaat. Dan nog komt het gewoon op de plenaire agenda. Als de Kamer bij meerderheid zegt dat het morgen moet, dan doen we het morgen. Dat soort dingen heb ik het liefst zo weinig mogelijk, maar u zult zelf zien dat de Kamer heel veel met dat soort voorstellen komt en dat die ook worden aangenomen.

De **voorzitter**:

Ik kijk nog even rond voordat we doorgaan naar blokje drie. De heer Ergin. Ja, ik wissel even af. Er zijn heel veel handjes opgestoken, dus ik ga een beetje heen en weer. Dat heeft niets met u te maken, mevrouw Chakor.

De heer **Ergin** (DENK):

Ik heb nog een vraag over de opmerking van de Kamervoorzitter dat er geen lijsten met verboden woorden zijn. Toch is de ervaring er. Ik refereerde in mijn bijdrage aan de "from the river"-leus, waarop de Kamervoorzitter wel ingrijpt. Als er geen lijst is van verboden woorden, op basis waarvan grijpt de Kamervoorzitter dan in bij bepaalde woorden?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

De leus "From the river to the sea" is een aantal malen onderwerp geweest van Kamermoties, die met een meerderheid zijn aangenomen. Daarbij werd in de laatste motie, ik dacht van de heer Van Dijk van de SGP, ook gesteld dat het een oproep is tot

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

geweld. Oproepen tot geweld kunnen überhaupt niet in ons parlement. Dat wil ik helemaal niet hebben. Er bestaat geen lijst van verboden woorden of zo; dat is totaal niet het geval. Maar ik heb u net al verteld dat mevrouw Bergkamp een zeker trackrecord had op dit terrein. Er is ook gewoon zoiets als een Reglement van Orde, waarin staat dat wij elkaar dienen te bejegenen met wederzijds respect en fatsoen. Dat handhaaf ik. Een leus die volgens een Kamermeerderheid oproept tot geweld valt daarbuiten.

De heer **Ergin** (DENK):

De Kamervoorzitter haalt nu twee dingen door elkaar. Er zijn verschillende moties over deze leus. De laatste motie hierover was de motie-Boon. Dat is een oproep aan het kabinet, een oproep aan de regering, waarin aan de regering wordt gevraagd om iets strafbaar te stellen. Die moties worden telkens niet uitgevoerd, omdat de regering weer terugkomt met de boodschap: het mag, het kan en de rechter heeft er een uitspraak over gedaan. Ik ben dus des te benieuwder naar de uitleg van de Kamervoorzitter, in de context die ik zojuist schetste dat de rechter in dit land heeft gezegd dat het altijd in de context moet worden bekeken. Op basis waarvan zegt de Kamervoorzitter nog steeds dat er een Kameruitspraak is, een motie, en dat hij zich daaraan heeft te houden?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Omdat het gepercipieerd wordt door een groot deel van de Kamer als een oproep tot geweld. Veel mag en veel kan in de Tweede Kamer, maar dat is echt op het randje. Het is ook niet nodig, denk ik, om dit te zeggen, om deze leus te gebruiken in de Tweede Kamer. Vandaar dat ik daar niet gelukkig mee ben.

De heer **Ergin** (DENK):

"Op het randje" betekent dat het volgens de regels wel kan. Dan resteert voor mij de volgende vraag. In het Reglement van Orde staan drie hele duidelijke uitgangspunten voor hoe we met elkaar omgaan. We beledigen elkaar niet, we praten niet over geheime zaken waarover niet gesproken mag worden, en we doen geen oproepen tot onwettig handelen. Bij alle drie de zaken begrijp ik niet op basis waarvan de Voorzitter tot de conclusie komt dat het op basis van het Regelement van Orde niet kan, nog los van die Kamermotie.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Om de redenen die ik net al gaf, namelijk dat het gepercipieerd wordt als een oproep tot geweld en dat is onwettig handelen. Dus vandaar dat ik dat niet wil hebben. De heer Ergin had ook een vraag gesteld over iets wat de heer De Roon had gezegd over het Palestijnse volk. Dat vloeit, denk ik, voort uit de zienswijze van de heer De Roon op het Palestijns-Israëliësch conflict. Dat valt binnen het geheel van zijn ideeën en dat heb ik dan laten zeggen. Ik weet het niet hoor, het is altijd open voor discussie. Het is altijd variabel. Ik heb deze beslissing genomen. Met betrekking tot "From the river to the sea" heb ik u de beweegredenen gegeven. Dat is hoe ik erover denk.

De heer **Ergin** (DENK):

Ik zie hier vooral dat er sprake is van willekeur. Ik trek ook de conclusie dat ik geen millimeter vooruit ga komen met deze Kamervoorzitter. Als het gaat om één specifieke leus is er een Kamermotie, terwijl er heel veel Kamermoties worden ingediend ten gunste van het bestaansrecht van de Palestijnen op de plek waar ze nu wonen en helaas dagelijks worden gebombardeerd. Dan zegt de Kamervoorzitter niet: er is een meerderheid in de Kamer die voor het bestaansrecht van de Palestijnen is. Maar wel wordt toegestaan dat de Palestijnen een nepvolk worden genoemd. Dat is niks anders dan willekeur. Dan is niks anders dan een dubbele maat. Ik constateer dat de Voorzitter op dit punt niet neutraal is.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik zie in de woorden die de heer De Roon heeft gebezigd niet een oproep tot geweld. Dat vloeit niet voort uit hetgeen hij gezegd heeft. Er zit geen oproep in. Er zit geen aanzet in. Vandaar dat ik dat heb laten passeren.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Mijn eerste vraag heeft betrekking op de "tour du chambre". Volgens mij heb ik aangegeven dat het niet de bedoeling is dat we een reizend gezelschap gaan worden met allerlei toeters en bellen en ook met hoge kosten. Daarvan ben ik me heel erg bewust. Ik wil aangeven dat we het gewoon gaan doen waar het wel kan. Dan helpt het ook wel dat we met elkaar -- ik ben het eens met de gedeelde verantwoordelijkheid --

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

een soort cultuurswitch maken. Ik vraag aan de Kamervoorzitter of hij een toezegging wil doen om dit actief uit te dragen en te stimuleren dat we dingen buiten de deur gaan doen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja, met alle soorten van plezier. Ik had aangegeven dat ik straks ga praten met de nieuwe voorzitters van de vaste commissies van de Kamer. Daar kan ik dat perfect in meenemen. Ik denk dat het hartstikke goed is voor de Tweede Kamer om naar buiten te gaan, met zo veel mogelijk mensen te praten, rondetafelgesprekken in den lande, werkbezoeken met vaste Kamercommissies en noem maar op. Heel graag. Het ligt bij de commissies zelf om dat te organiseren. Heel veel leden komen ook constant met voorstellen daaromtrent en dat steun ik graag. Alleen geldt wel dat het, zodra het een officieel Kamerdebat wordt, in de papieren gaat lopen. Dat kost gewoon geld en wij moeten mensen leveren, voorzieningen et cetera. Dan wil ik toch wel even een slag om de arm hebben, want dan hoort daar ook een begroting bij die dan door de commissie gepresenteerd moet worden.

De **voorzitter**:

U heeft nog een vervolgvraag, mevrouw Chakor? Gaat uw gang.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Ik dank de Kamervoorzitter voor het antwoord. We zitten op dit punt op dezelfde lijn. De heer Ergin stelde een vraag met betrekking tot Ketikoti. Ik heb een vraag naar aanleiding van het antwoord. Ketikoti is een belangrijk moment voor ontzettend veel Amsterdammers. Er is nu toch wel commotie. We hebben begrip voor de gevoelens die nu leven, maar we hebben ook wel zorgen. Ik vraag mij af of de Kamervoorzitter deze zorgen hoort en ziet en of hij daarop ook actie wil ondernemen, bijvoorbeeld iemand anders te gaan sturen, zodat het gaat over waar het om moet gaan in plaats van dat er onrust is.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja, die signalen hebben mij bereikt en ik betreur dat op zich, want ik ga daar gewoon naartoe als Voorzitter van de Tweede Kamer als geheel. Ik ben zoals altijd 100%

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

neutraal. Nogmaals, zoals ik al in mijn inleiding zei: ik ben uitgenodigd. De Voorzitter van de Kamer gaat daar altijd naartoe. Het hoort bij de belangrijkste herdenkingen die we hebben en ik ga daar daarom over twee weken naartoe, en ik zal daar de Kamer als geheel vertegenwoordigen.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Ik wil de Kamervoorzitter toch vragen of hij niet de mening deelt dat zijn aanwezigheid daar toch wel zorgt voor onnodige afleiding en dat die onnodig voor onrust zorgt? Is het dan niet verstandig om echt een pas op de plaats te maken en te bezien of het handig is dat hij daar als Kamervoorzitter naartoe gaat of dat iemand anders de plek overneemt? Ik ben wel benieuwd en wil er wel graag een reactie op horen of hij daarover heeft nagedacht, en zo niet, waarom niet?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Die signalen hebben mij bereikt, nogmaals, maar ik ben uitgenodigd door de organisatie. De organisatie heeft mij gevraagd om daarbij aanwezig te zijn. Ik vertegenwoordig de hele Kamer. Dat doe ik bij dit soort gelegenheden per definitie, dus ga ik daarnaartoe.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Mevrouw Chakor heeft nog een andere vraag.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Ja, ik heb een andere vraag, van een andere orde. Ik denk niet dat ik hierop het antwoord krijg dat ik zou willen horen, of een reflectie. Ik heb nog niet echt antwoord gekregen op mijn vraag over artikel 68 van de Grondwet. Die vraag ging over het kabinet dat op een minder eenvoudige manier informatie zou kunnen weigeren en dan een beroep doet op het belang van de Staat. Ik vroeg inderdaad of daar concrete invulling aan gegeven zou worden, of de Voorzitter daar voorbeelden van zou kunnen benoemen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Nee, want het is een intentie van het nieuwe kabinet. Het staat als zodanig in het hoofdlijnenakkoord, dus is het aan het kabinet om aan te geven hoe men dat wil. Maar ik

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

zeg natuurlijk: graag! Hoe makkelijker en hoe eenvoudiger wij informatie krijgen en hoe minder snel er een beroep wordt gedaan op de kreet "het belang van de Staat", hoe liever. Maar het is een voornemen van het beoogd kabinet -- zeg ik het zo goed? -- om dit te gaan doen. Ik ben daar alleen maar blij mee.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Nog even een reactie daarop. Helder, dat is voor de coalitie. Zou u dit dan gewoon meenemen in het rondje dat u gaat hebben met de nieuwe bewindslieden?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja, absoluut. Ik ben om te beginnen erg benieuwd om te horen wat de beoogd minister-president hiermee gaat doen. Ik heb het idee dat het te maken heeft met de participatie van Nieuw Sociaal Contract in het kabinet. De minister van Binnenlandse Zaken behoort ook tot die partij. Ik ben ook benieuwd hoe zij daar invulling aan gaat geven. Ik ben er gewoon blij mee en ik hoor graag hoe men dat wil gaan doen.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Even kijken. Is het een vervolg op dit antwoord, meneer Sneller? Dan geef ik eerst de heer Sneller het woord en dan de heer Ergin en dan gaan we kijken of we door kunnen, want we hebben nog acht blokjes te gaan. We hebben nog wat te doen met elkaar. De heer Sneller.

De heer **Sneller** (D66):

Ja, specifiek op dit punt. Er is een werkgroep geweest onder leiding van Inge van Dijk over artikel 68. In juni vorig jaar zijn de bevindingen gepresenteerd, maar voor zover ik heb kunnen overzien, is daar nog steeds geen kabinetsreactie op. Misschien kan dat punt meteen worden meegenomen in dat gesprek, want het begint wel een klein beetje lang te duren.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja, heel graag. Maar ik denk dat de kabinetsreactie een beetje is wat er in het hoofdlijnenakkoord staat. Dat lijkt mij daarop te alluderen. Maar ik hoor graag hoe men het concreet wil maken. In het verkeer tussen Kamer en kabinet is artikel 68 natuurlijk

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

van levensbelang. Er is de afgelopen jaren veel niet gemeld. Er is veel weggelakt. Ik zie erg uit naar een kabinet dat minder makkelijk zaken bij zich houdt.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Gaat uw gang, meneer Ergin. Kort graag.

De heer **Ergin** (DENK):

De Kamervoorzitter zei net "Ketakoti", maar het is "Ketikoti". Het is denk ik handig dat als de Kamervoorzitter daar is, hij ook duidelijk uitspreekt waar hij moet zijn.

Ik las net een artikel, twee minuten terug gepubliceerd, waarin NiNsee, de organisator, excuses en reflectie als voorwaarde stelt voor het bezoek van de Kamervoorzitter. Ik ben benieuwd wat de reactie van de Kamervoorzitter daarop is.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik dacht dat de uitnodiging nog steeds staat. Dat is alles wat ik weet. Ik ben uitgenodigd en dus ga ik ernaartoe.

De **voorzitter**:

Een korte reactie nog.

De heer **Ergin** (DENK):

Maar de organisator zegt dat als de Kamervoorzitter, de heer Bosma, daar verschijnt, excuses -- ik neem aan excuses voor de woorden die hij heeft gebruikt -- en reflectie een voorwaarde zijn. Ik vraag de Kamervoorzitter daarop te reageren. Duik niet weg, geef gewoon een reactie op deze twee punten.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Daar ga ik eens over nadenken. Ik ben gewoon uitgenodigd; punt. Dus ga ik, dat is gewoon nog steeds mijn uitgangspunt. Ik heb nog nooit meegemaakt dat een Kamervoorzitter die ergens wordt uitgenodigd, eerst nog -- wat was het ook alweer? -- moet reflecteren. En excuses ook nog. Dat is nieuw voor mij. Maar volgens mij staat de uitnodiging nog, dus die staat nog steeds in mijn agenda.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De **voorzitter**:

Dank u wel. Dan gaan wij door. Ik kijk even naar de leden: kunnen we de systematiek van de blokjes met daarna interrupties doorzetten? Het zijn vanaf nu dunnere mapjes. Ik zie instemming. Hartstikke fijn; dank u wel. Dan gaan we het zo doen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Dan gaan we naar het mapje ontwikkeling ambtelijke organisatie. De heer Van Nispen vraagt waarom mensen die al jarenlang extern worden ingehuurd, bijvoorbeeld bij de Dienst Automatisering, niet in dienst van de Kamer zijn. Wij streven ernaar om mensen zo veel mogelijk gewoon in vaste dienst te krijgen. Dat draagt bij tot het familiegevoel. Dat familiegevoel is in de Kamer enorm sterk; er zijn heel veel mensen die hier gewoon al 30, 40 jaar werken. Dat bereik je alleen als iemand in vaste dienst is, niet met een steeds invliegend iemand van een bedrijf met een pseudo-Latijnse naam -- zo'n naam hebben ze vaak. Wij willen dat dus graag en dat familiegevoel is de reden dat we dat willen.

Daar hoort ook de Roemernorm bij, die dat uitwerkt. Die norm hebben we eigenlijk niet nodig om dat te willen, maar die is er wel. We streven ernaar om die Roemernorm van 10% te halen, maar dat lukt niet. De afgelopen jaren hebben we bijvoorbeeld bij de Dienst Automatisering, waar veel losse krachten zitten, enorm ons best gedaan om mensen blijvend naar binnen te halen. Maar u kent de mensen die in die branche werken: die branche is dynamisch, mensen willen kort werken, willen geen vast contract. Daardoor komen we niet in de buurt van die Roemernorm. Dat spijt mij bijzonder. Het zou ook nog weleens zo kunnen zijn dat het in de toekomst nog een extra probleem oplevert. Wij gaan namelijk in 2026 de conferentie van de OVSE organiseren. Dan zullen we ook weer met losse, tijdelijke mensen werken. Maar de inzet blijft absoluut om zo veel mogelijk mensen in vaste dienst te krijgen. We proberen ook om een aantrekkelijkere werkgever te worden, zeker voor de mensen uit de IT. Zo proberen we het een beetje naar ons toe te trekken.

Mevrouw Chakor vroeg naar vaste Kamercommissies. Betekenen nieuwe ministeries ook nieuwe vaste Kamercommissies? Ja, absoluut, want dat staat in het Reglement van Orde, artikel 7.1. Er is een vaste commissie voor elk ministerie, met uitzondering van AZ. Dat betekent dat wanneer er drie nieuwe ministeries komen, we drie nieuwe vaste Kamercommissies zullen krijgen. Het wordt nog wel even een probleem om daar de

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

juiste mensen voor te vinden, want dat moeten we binnen de huidige capaciteit doen.

We moeten kijken hoe we dat gaan inrichten. Maar het antwoord luidt dus: ja.

Mevrouw Chakor vraagt naar outplacement: "Hebben wij zicht op het outplacement-beleid voor oud-leden? Is er meer nodig? We hebben tenslotte een nieuwe uitvoerder."

De uitvoerder van de APPA-regeling, PROambt, heeft zicht op de begeleiding naar nieuw werk en de mate van effectiviteit daarvan. We hebben geen rapportages over de geleverde resultaten. Maar als mevrouw Chakor dat wenst, zullen we gewoon eens vragen hoe dat zit. Oud-Kamerleden komen soms goed terecht, maar soms duurt het even voordat ze een plekje vinden. Niet iedereen heeft de vaardigheden waar andere organisaties op zitten te wachten, maar we doen ons best.

DENK vraagt naar diversiteit. We streven ernaar om, waar dat kan, een afspiegeling te zijn van de maatschappij. Denk daarbij aan verschillende perspectieven, regionale achtergronden, oriëntaties et cetera. De Voorzitter -- dat ben ik -- laat zich adviseren over het inzetten van diversiteit, onder andere door de Stafdienst HR. Er hebben trainingen plaatsgevonden. We zijn bezig ons te positioneren op de arbeidsmarkt. Het is gewoon een ontzettend groot probleem om mensen te vinden; daar hebben wij enorm mee te kampen. Uit dat rondje, waar ik u aan het begin over vertelde, bleek dat één iemand -- straks zullen dat twee mensen zijn -- permanent bezig is om ons in de markt te zetten als werkgever. We staan dus voor iedereen open. Dat diversiteitsbeleid wordt gemonitord door Diversiteit in Bedrijf. Ik ben bijzonder trots op de arbeidsparticipanten die we hier hebben. We zitten ver boven het verplichte aantal. Dat heb ik ook bij de toer gezien die ik samen met de Griffier aan het ondernemen ben: in dit bedrijf werken heel veel mensen die wij gewoon naar binnen halen en die ontzettend nuttige dingen doen. U komt ze ongetwijfeld allemaal tegen in het gebouw. Dat is een ontzettende aanwinst. Daar zijn we ook heel trots op.

Ik ben er ook trots op dat we mensen die ouder worden en wat kwaaltjes krijgen, binnenboord houden. Zaken worden daar ontzettend op aangepast. Straks zal ik nog iets zeggen over mensen met een beperking; die proberen we ook op een wonderbaarlijke manier tegemoet te komen. Nog even over de mensen met een beperking: daar hebben we in het verleden heel veel voor gedaan. Ik herinner me iemand met een gehoorprobleem en iemand in een rolstoel. Dan wordt meteen het gebouw aangepast. Het feit dat je bij de interruptiemicrofoon niet alleen op een knop kan drukken, maar ook met je voet een pedaal kan bedienen, heeft ook te maken met

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

iemand met een beperking indertijd. Zo passen we constant ons gebouw aan de laatste wensen aan. Daar zijn we trots op. Daarbij staan we altijd vooraan. Dat kost geld, maar dat doen we met ontzettend veel plezier. Als er mensen met een beperking zijn die een probleem hebben, horen we dat graag. De liften worden bijvoorbeeld uitgevoerd met gesproken woord. Er zijn bijvoorbeeld contrasterende stippen op de trappen aangebracht. Zo zorgen we er constant voor -- zeker onze Facilitaire Dienst zit daar bovenop -- dat het gebouw letterlijk en figuurlijk toegankelijk wordt gemaakt voor iedereen.

Voorzitter. Dit was mijn blokje.

De voorzitter:

Vervolgt u dan met uw volgende blokje, zou ik zeggen.

De heer Martin Bosma (PVV):

Dan over het feitenonderzoek. Ik heb dit ook bij mijn sollicitatiegesprek gezegd: dat is natuurlijk een uiterst vervelend en pijnlijk onderwerp, dat alleen maar verliezers kent. Ik denk daar met pijn aan terug; dat geldt volgens mij voor alle leden van het toenmalig Presidium. Dat heeft veel geld gekost. Dat spijt ons, maar dat is wel wat er gebeurd is. Je moet zoiets, iets wat uiterst gevoelig is, goed organiseren. Dat is uitgebreid georganiseerd, bijvoorbeeld met het op afstand zetten van de opdrachtgever, met het inwinnen van juridische kennis et cetera. Dat is gebeurd. Het bedrag is niet mals. Het is een pijnlijk bedrag, dat de afronding vormt van een pijnlijk dossier. Ik zou willen dat het anders was, maar dit is wel wat er is gebeurd. De leden van het managementteam naar wie wordt geïnformeerd, zijn nog enige tijd bij ons gebleven, maar hebben ons verlaten na drie maanden, of iets meer. Wij hebben ze bijgestaan op het gebied van juridische kosten en outplacement. Het gaat om vijf mensen. De Griffier wil zich gewoon een goed werkgever tonen. Het heeft te maken met de gevolgen van hun vertrek. Er zijn gewoon inspanningen geleverd om ervoor te zorgen dat ze snel een andere baan kregen. Op die manier hebben zij onze organisatie verlaten.

Dat was mijn blokje.

De voorzitter:

Dat was een kort blokje, maar mevrouw Palmén heeft toch een vraag.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Voorzitter, dank u wel. Ook dank aan de Kamervoorzitter naast u voor deze beantwoording. Ik deel uw mening dat het een hele vervelende situatie is geweest. Ik heb er toch nog een paar vraagjes over. U geeft in het begin van de tweede termijn aan dat u als Presidium een Hoog College van Staat vertegenwoordigt. Betekent dat dan ook dat u dit soort grote bedragen zonder toestemming kunt uitgeven? Of is het juist de bedoeling om daar van tevoren nog met de Kamer over te praten? Hoe werkt zo iets, is mijn vraag.

De **voorzitter**:

Dan gaan we die doorgeleiden.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

We geven wel grotere bedragen uit, denk ik. Dat gaat allemaal langs het Presidium. Het Presidium is altijd op de hoogte geweest van alle uitgaven. Er zit dus geen mandaat aan wat het Presidium mag uitgeven. We geven het uit.

De **voorzitter**:

Heeft u nog een vervolgvraag, mevrouw Palmen?

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Ja, ik heb nog één vervolgvraag.

De **voorzitter**:

Gaat uw gang.

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Zijn er eventueel vervolgstappen die we nog kunnen verwachten in deze zaak? Is het inmiddels al afgerond? Volgen er nog zittingen? Welk verweer? Dat soort dingen.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Wat het Presidium betreft, is deze zaak afgerond. Het feitenonderzoek is gefabriceerd. Daar hebben mensen hun eigen conclusies uit kunnen trekken. Wat ons betreft is het daarmee verleden tijd. Echter, mevrouw Arib heeft aangekondigd naar de rechter te stappen. Wij zullen ons moeten verweren in die zaak. Dat is wat het is. Wij hebben ons reeds gesteld in die zaak. Er is ook een verweer voor geschreven.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Ik heb een interruptie op het vorige blokje, ambtelijk, kan dat?

De **voorzitter**:

Ja, alles kan in dit overleg. Uiteraard. Gaat uw gang.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Fijn, dank u wel. De Kamervoorzitter gaf aan dat er nieuwe Kamercommissies komen met de komst van de nieuwe ministeries. Dat staat ook in het reglement. De Kamervoorzitter gaf ook aan: dat betekent ook wat. Hebben we daar de capaciteit voor, financieel en praktisch? Ik leg toch even de vraag neer: hoe moet ik dit nou rijmen met de 22% bezuinigen die in het hoofdlijnenakkoord staat? Gaat die extra pijn doen? Mijn tweede vraag gaat over outplacement.

De **voorzitter**:

Nou, ik zou graag eerst deze vraag willen doorgeleiden.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Wij hebben niets gehoord over dat er gesneden zou worden in het budget van de Tweede Kamer. Dat het kabinet-to-be -- dat zijn andere mensen -- dingen opschrijft, het zij zo. Vaste Kamercommissies moeten we gewoon doen volgens het Reglement van Orde. Dat voeren wij uit. Het is ook logisch dat die constructie er is. Dat zal extra kosten met zich meebrengen. Althans, daar moeten gewoon mensen op. Of dat betekent dat ons budget moet worden uitgebreid, weet ik niet. Hopelijk kunnen wij ... Het zijn ook gewoon bestaande beleidsterreinen, hè; vergeet dat ook niet. Wellicht kunnen wij iets schuiven met griffies van bestaande commissies. Dat is gewoon de bedoeling. We gaan er niet van uit dat het grosso modo meer geld kost.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Dank voor het antwoord. Ik ben benieuwd hoe dat schuiven gaat. Want je kunt natuurlijk niet op verschillende plekken tegelijkertijd zijn. Maar laten we vinger aan de pols houden met betrekking tot hoe dat gaat.

De **voorzitter**:

Ja hoor, dat mag.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Mijn tweede vraag heeft betrekking op outplacement. Ik vroeg, vanuit die betrokkenheid, hoe het gaat met oud-Kamerleden. Fijn dat u aangeeft -- ik neem dat aan als een toezegging -- dat er een rapportage gaat komen. Mijn aanvullende vraag is de volgende. De eerste rapportage hierover komt er in ieder geval. Zou het ook structureel kunnen zijn, bijvoorbeeld jaarlijks?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Mevrouw Chakor stelt dat onze ambtenaren niet in staat zijn om tegelijkertijd op meer dan één plaats te zijn, maar dan onderschat zij onze ambtenaren, haha.

Ten tweede. Ja, ik wil het graag permanent doen. Ik weet niet ... Kijk, Kamerleden gaan natuurlijk weg op het moment dat er verkiezingen zijn. Het is dus de vraag of het zinvol is om dat elk jaar te doen, maar ik wil graag toezeggen dat we het regelmatig doen. Het is natuurlijk belangrijk dat Kamerleden onder dak komen. Ik deel de zorgen dus.

De **voorzitter**:

Afrondend.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Afrondend, inderdaad. Wat de Kamervoorzitter zegt klopt. Kamerleden komen en Kamerleden gaan. Maar de lessons learned van de partijen die die Kamerleden begeleiden zijn natuurlijk wel ontzettend belangrijk. Hoe gaat het? Hoe werkt het? Waar lopen ze tegenaan? In de toekomst kunnen andere Kamerleden die van de regeling gebruikmaken, leren van al die lessen die de huidige Kamerleden leren.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik neem aan dat mevrouw Chakor met "partijen die begeleiden" niet "politieke partijen" bedoelt?

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Als mensen in de wachtgeldregeling terechtkomen, zijn er natuurlijk allerlei bureaus die de Kamerleden begeleiden. Dit is gewoon een klein voorbeeld. Dan is het ook goed om te horen of dit goed verloopt en waar oud-Kamerleden tegen aanlopen. Ik denk dat het heel goed is dat we hier structureel geïnformeerd worden over het welzijn van oud-Kamerleden, maar ook over wat beter kan met betrekking tot hun ondersteuning.

De **voorzitter**:

Ja, helder. De Kamervoorzitter.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Prima. Dat zeg ik met alle plezier toe.

Dan wordt dit mijn dunste mapje. Het betreft één vraag en één antwoord. Het is de vraag van mevrouw Palmen: klopt het dat er ook klachten over oud-voorzitter Bergkamp zijn ontvangen? Het antwoord luidt "nee".

De **voorzitter**:

Hartstikke goed. Dan gaan we naar mapje zes.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Mapje zes gaat over integriteit en gedragscode. Mevrouw Michon-Derkzen vraagt wat ook anderen hebben aangestipt: is het sanctie-instrumentarium voor handhaving van de gedragscode op orde, ook voor Kamerleden die doelbewust de regels overtreden? Ja, dat is natuurlijk een onderwerp met een lange voorgeschiedenis. De heer Sneller refereerde daar al aan. De commissie-Van Oosten, waar ik zelf ook nog in gezeten heb, heeft ernaar gekeken. Er is een gedragscode gekomen. Vervolgens is er nagedacht over de handhaving van die gedragscode. Toen is dat college opgezet. We hebben daarvoor mensen geselecteerd. Ik heb zelf ook in die sollicitatiecommissie gezeten. Dat

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

college loopt goed. Het aantal klachten dat het mag ontvangen, is dramatisch afgenomen. Ik wil het niet te veel interpreteren, maar misschien dat het nieuwtje eraf is. Integriteit is ongelofelijk belangrijk voor de geloofwaardigheid van de Kamer, dus we moeten daar constant bovenop zitten. Er is sprake van een plenair debat binnenkort over de, zij het bescheiden, aanpassing van de gedragscode, waarbij bijvoorbeeld het instrumentarium wat vergroot wordt.

Mevrouw Michon-Derkzen suggereert ook om de zondaars financieel te treffen, bijvoorbeeld door geld in te houden van hun schadeloosstelling, dus van wat andere mensen "salaris" noemen. Dat is heel moeilijk. Daar hebben wij als Presidium ook naar gekeken, want we hebben ook nagedacht en geëxerceerd over de vraag wat je verder nog kunt. Het inhouden van schadeloosstelling vereist een enorme wetswijziging en die kan jaren duren. Dat pad is dus vrijwel afgesloten. Als er suggesties zijn van de kant van de Kamer, dan hoor ik die graag. Ik stel vast dat de Kamer op dit onderwerp altijd enorm verdeeld is geweest. Als de Kamer iets vindt -- "pak ze harder aan", "pak ze minder hard aan" of whatever -- dan horen we dat graag in het Kamerdebat en dan horen we wel of daar een meerderheid voor is. Het Presidium neemt daarin geen keiharde positie in, behalve dan dat we vinden dat integriteit ongelofelijk belangrijk is en dat we daarbovenop moeten zitten. Ik zie dus uit naar dat Kamerdebat binnenkort, want ik hoor graag wat de positie zal zijn van de diverse fracties.

De vraag van de heer Sneller was: wanneer komt de nota naar aanleiding van het verslag over het voorstel van het Presidium tot aanpassing van de gedragscode, plus de visie van de commissie voor de Werkwijze? Die ligt er al en die zit al in uw inbox. De heer Sneller is bijzonder snel met wat vanochtend van de Raad van State kwam, maar vorige week is er iets in zijn mailbox gekomen, op 12 juni om precies te zijn. Dan horen we met alle soorten van plezier hoe de Kamer daarover denkt.

Hoe is het opgeven van de nevenfuncties van de leden te verbeteren? Er worden cursussen gegeven. Het wordt bij de nieuwe Kamerleden aangegeven. Het opvangen van de nieuwe Kamerleden is weer fantastisch gedaan door de ambtelijke ondersteuning, door het personeel. Er is een heel plein gecreëerd waar alles wordt verteld, ook hoe dat zit met die nevenfuncties. Twee keer per jaar worden de leden gewezen op het bestaan van de registers, met de oproep om deze te checken en zo nodig te verbeteren of aan te vullen. Het blijft op de eerste plaats een verantwoordelijkheid van de leden zelf.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw Chakor vraagt naar de democratische weerbaarheidstoets uit de motie-Timmermans. Daar heeft het Presidium op 17 april per brief op geantwoord, namelijk dat de commissie BiZa is gevraagd om dit verder op te pakken. De Kamer heeft een aantal opties voorgelegd voor eventueel onafhankelijk onderzoek. De commissie BiZa heeft 23 mei jongstleden een voorbereidingsgroep ingesteld. Qua opties is het mogelijk om de Venetië-Commissie te vragen of om een onafhankelijke commissie in te stellen. Dat staat allemaal in de uitgebreide brief, die verstuurd is. Het Presidium houdt zich aanbevolen voor alle mogelijkheden.

Dan de vraag over de heer Markuszower. De heer Ergin vroeg wat ik eraan ga doen om te voorkomen dat leden die kennelijk een gevaar vormen voor de veiligheid, niet langer kennis kunnen nemen van staatsgeheime informatie. Het is vrij simpel: iedereen kan gekozen worden in de Kamer, mits zij de Nederlandse nationaliteit hebben en niet uitgesloten zijn van het kiesrecht. Daar gaat de Tweede Kamer niet over. Dat is gewoon grondwettelijk vastgelegd. Men is gewoon lid van de Tweede Kamer. Het is onmogelijk om een Kamerlid uit te sluiten.

Vraag twee is eigenlijk: hoe zit dat met het lidmaatschap van het Presidium? Elk Kamerlid kan gewoon in het Presidium. We hebben geen A-Kamerleden en we hebben geen B-Kamerleden. De fracties gaan daarover. De fracties sturen iemand. De Kamer benoemt uiteindelijk de leden van het Presidium. Het is niet zo dat er in het Presidium staatsgeheime stukken worden gewisseld. Ik heb dat nooit meegemaakt. De agenda is gewoon openbaar. Wat we daar doen, is zelden vertrouwelijk. Het is hooguit vertrouwelijk als het over namen gaat. Als het dus gaat over individuele mensen, doen we dat vertrouwelijk; dat lijkt me logisch. Of als het bijvoorbeeld gaat over de verbouwing van het Binnenhof en het uitwisselen van informatie die concurrentiegevoelig is, moeten we die vertrouwelijk houden. Vergeet ook niet dat het Presidium vroeger gewoon de "commissie huishoudelijke zaken" was. Er wordt een beetje gesuggereerd dat wij het grote inner sanctum zijn, maar het is allemaal vrij overzichtelijk wat wij bespreken. Iedereen kan dus lid worden van de Tweede Kamer, mits diegene 18 jaar is, de Nederlandse nationaliteit heeft en diegene niet uit het passief kiesrecht is ontzet. Het is niet zo dat de AIVD daar een say in heeft. Ik denk ook dat velen in de Tweede Kamer vinden dat dat niet veranderd moet worden en dat het niet de geheime dienst moet zijn die bepaalt wie er in de Tweede Kamer mag komen.

Tot zover mijn blokje, voorzitter.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De **voorzitter**:

Dan kijk ik even rond na dit blokje. Ik geef eerst het woord aan de heer Ergin.

De heer **Ergin** (DENK):

De Kamervoorzitter legt ons de regels en de wetten uit. Volgens mij kennen wij die ook. Wij zijn Kamerlid geworden. We weten welke voorwaarden daarvoor belangrijk zijn of daarvoor nodig zijn. Maar het gaat hier om een lid van het Presidium, van de werkgroep waar hij de voorzitter van is. Hij is de Voorzitter van de Tweede Kamer. Hij heeft de integriteit van de Tweede Kamer hoog te houden. De Kamervoorzitter was heel duidelijk in hoe hij optrad toen zich een incident afspeelde tussen de heer Klaver en de heer Baudet, maar nu is hij wel heel voorzichtig. Nu zegt hij er niks over, terwijl het toch wel over een ernstig verwijt gaat, namelijk dat iemand staatsgeheimen lekt. Ik ben benieuwd wat de Voorzitter daarvan vindt.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Het is niet goed als iemand staatsgeheimen lekt, maar ik weet niet of het nou zo hard geformuleerd is door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties als de heer Ergin het nu formuleert. Het is heel simpel. Het is heel eenvoudig wanneer iemand lid mag worden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Er zijn drie voorwaarden. Die voorwaarden zijn glashelder. Het is niet zo dat de AIVD kan bepalen wie er in de Tweede Kamer komen.

De heer **Ergin** (DENK):

Dat is helemaal niet de vraag. De vraag is niet of de AIVD dat wel of niet zou moeten doen. De vraag is deze. Er is nu een situatie rondom een persoon, voor de tweede keer in de afgelopen -- wat is het? -- tien jaar, die te maken heeft met buitenlandse inmenging. Ik kan het gewoon niet begrijpen dat de Kamervoorzitter hier standaardzinnen voorleest en niks zegt over wat dit doet met de integriteit van de Tweede Kamer, met de geloofwaardigheid van het Presidium. Ik verwacht daar gewoon een reflectie op. Ik hoef geen lezing te krijgen over wanneer iemand wel of niet Tweede Kamerlid kan worden en wat de precieze positie is van de veiligheidsdiensten. Daar heb

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

ik geen behoefte aan. Ik heb er behoefte aan te horen wat de Kamervoorzitter daarvan vindt.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

De Kamervoorzitter vindt gewoon wat de wet is. Ik heb net duidelijk gemaakt hoe het geregeld is in Nederland en hoe wij het als Kamer hebben geregeld met betrekking tot lidmaatschap van het Presidium.

De **voorzitter**:

Laatste vraag.

De heer **Ergin** (DENK):

Waarom zegt de Kamervoorzitter niet gewoon: "Dit is een ernstig verwijt. Dit moet opgehelderd worden. Ik wil dat de heer Markuszower zich morgen bij mij meldt. Ik wil hier een gesprek over aangaan."? Als het klopt, hebben we een ander probleem, maar als het niet klopt, dan moeten we de kust gaan klaren. Waarom hebben we een Kamervoorzitter die het een beetje bagatelliseert, die het een beetje wegzet, die een beetje duikt? Waarom niet morgen een gesprek met het lid Markuszower over deze insinuaties?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

De fracties gaan er zelf over wie ze sturen. Daar kan ik verder ook niks aan doen. Dus ik bagatelliseer niks. Ik stel gewoon hoe het geregeld is. Vervolgens benoemt de Kamer de leden van het Presidium. Dat is gewoon zoals het is. De heer Markuszower wordt klaarblijkelijk gestuurd door zijn fractie. Dat is de realiteit zoals we die hebben in 2024.

De heer **Sneller** (D66):

Dit is deels waar. Tegelijkertijd heeft de Kamervoorzitter volgens mij een bijzondere verantwoordelijkheid. Hij zegt ook: integriteit is ongelofelijk belangrijk, iets waar we constant bovenop moeten zitten. Ik mis dat toch in wat hij nu naar voren brengt en in wat hij blijkaar gedaan heeft. Ik had hem gevraagd wat er sinds het naar buiten komen gebeurd is en heb hem ook de gedragscode voorgelezen waar wij ons als Kamerleden aan te houden hebben. Op basis van de informatie die er naar buiten is gekomen via de

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

fractievoorzitter van de heer Markuszower, zijn er toch redenen om te denken dat daar iets meer aan de hand is. Wat heeft de Kamervoorzitter daaraan gedaan?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Over wat er aan de hand is, weet ik niets meer dan dat de heer De Jonge iets gezegd heeft -- ik heb de letterlijke tekst niet bij de hand -- en waarop een reactie is gekomen van de fractievoorzitter van de heer Markuszower. Dat is alles wat ik weet. Nogmaals, de Kamer benoemt de leden van het Presidium. Als men daar een probleem in ziet, dan moet de Kamer daarop handelen. Dit is zoals ik het zie.

De heer **Sneller** (D66):

Ik begrijp dat de Kamervoorzitter de bal bij de hele Tweede Kamer legt om de heer Markuszower wel of niet weer uit het Presidium te zetten. Dat is alleen niet de vraag die ik stel. De vraag gaat over de gedragscode en over de eed. Hoe ziet de Kamervoorzitter zijn bijzondere verantwoordelijkheid voor het waarborgen van die integriteit? Gaat hij bijvoorbeeld op basis van de informatie "de inhoud van de naslag over Gidi Markuszower was reden voor mij om zijn kandidatuur in te trekken", dus de openbare uiting van de fractievoorzitter van de PVV-fractie, desnoods ambtshalve een klacht indienen om ervoor te zorgen dat het College van onderzoek integriteit daar dan een uitspraak over doet? Want het lijkt me niet passend om op deze passieve manier hiermee om te gaan.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Nou, het zou mij niets verbazen als er inmiddels reeds klachten binnen zijn gekomen bij dat college. Het Presidium heeft niet met staatsgeheime informatie van doen. Dat is gewoon niet waar het om gaat. Het Presidium gaat over de huishoudelijke zaken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Het is gewoon een werkgever die optreedt, die toeziet op hoe het gaat met het personeel et cetera. Ik weet niet of het Presidium hier een lichaam in moet zijn dat moet zeggen "hier is meer aan de hand" of dat het gewoon moet vaststellen "de fracties sturen iemand naar het Presidium en dat wordt vervolgens geaccordeerd door de Kamer". Dat is stand van zaken.

De **voorzitter**:

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Meneer Sneller, had u nog een laatste vraag hierover?

De heer **Sneller** (D66):

De Kamervoorzitter maakt het Presidium nu te klein. Dat doet hij heel bewust. Ook al is de heer Markuszower gewoon 1 van de 150 Kamerleden, dan heeft de Kamervoorzitter nog steeds een bijzondere verantwoordelijkheid voor het waarborgen van de integriteit van deze Kamer. Als het gaat om zo'n belangrijke kwestie, past het volgens mij niet om je als toeschouwer op te stellen en te zeggen: er zullen wel klachten zijn ingediend. Ik had ook een vraag gesteld over de heer Van Houwelingen in het verleden. Heeft de Voorzitter voldoende middelen om de eed en de manier waarop daar vervolgens invulling aan wordt gegeven, te waarborgen of kijkt hij dan naar anderen?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Nee, die middelen heeft de Kamervoorzitter niet. De Kamervoorzitter is gewoon gebonden aan het Reglement van Orde, aan de wet, aan het staatsrecht en aan de Grondwet. Het uit de Kamer verwijderen van iemand, gebeurt in andere landen gewoon. In de Verenigde Staten is dat recent gebeurd. Het is recent ook gebeurd in Frankrijk toen iemand met een vlag stond te zwaaien. Die persoon is gewoon een aantal weken verwijderd. De Kamer heeft dat soort middelen om op te treden gewoon niet. Het is gewoon zoals het is.

De **voorzitter**:

Ik kijk even rond. De heer Van Nispen heeft nog een vraag.

De heer **Van Nispen** (SP):

Op een ander punt, maar wel in dit blokje. De vraag gaat over het register van nevenactiviteiten en inkomsten. Ik zie dat er veel gebeurt. Het wordt onder onze aandacht gebracht. Het is grotendeels eigen verantwoordelijkheid. We zien, geholpen door de inventarisatie van NOS, van Nieuwsuur, dat het register te vaak nog niet volledig en niet goed wordt ingevuld door Kamerleden. Nu is er wel een notitie naar de leden gestuurd om meer duidelijkheid aan die regels te geven. Dat is positief. Maar juist die notitie krijgt heel veel kritiek van experts, want zij zeggen: "Dit is niet zoals het eigenlijk bedoeld is door GRECO, de anticorruptiewaakhond. Het is een te beperkte

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

interpretatie. Het GRECO-advies wordt in een niet-gewenste richting gebogen en deze notitie lost niets op." Kortom, er is allerlei kritiek. Mijn vraag is nou juist om daar nog eens goed naar te kijken, omdat het de bedoeling is dat álle belangen, bezittingen en inkomens worden opgegeven.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Even terug naar de commissie-Van Oosten, die indertijd heeft gefunctioneerd en heeft gereageerd op GRECO. Daarbij is bekeken wat de dingen zijn die mensen zouden moeten opgeven. Er is toen niet voor gekozen om een uitputtende lijst samen te stellen. Ik las gisteren toevallig nog het nieuwe boek Het Nederlandse parlement, van meneer Bovend'Eert. Er is als criterium gekozen dat een buitenstaander zou kunnen vermoeden dat er sprake is van belangenverstrengeling. Als de heer Van Nispen zegt dat dit boterzacht is, dan ben ik de laatste om dat te bestrijden. Het wordt nadrukkelijk neergelegd -- dat is de systematiek die we hebben, hè? -- bij de individuele Kamerleden. Je kunt op die lijst kijken. In de vorige zitting was er bijvoorbeeld een Kamerlid onderwijswoordvoerder. Die had opgegeven dat zijn vrouw een belangrijke functie had in het onderwijs, op een scholengemeenschap. Een enkeling had opgegeven bezig te zijn met promoveren. Soms is het van belang of kan het een criterium zijn dat je aandelenbezit hebt. Maar hoe het precies geregeld is, staat er gewoon niet in. Dat hebben we natuurlijk gezien rondom het hele Nieuwsuurverhaal over box 2 en het op afstand zetten van bedrijven. Dat staat er gewoon niet in. Het is geen lijst. Dat is gewoon niet zoals de systematiek werkt. Daar bestaat kritiek op. Die kritiek klopt eigenlijk, maar dit is gewoon zoals we het hebben geregeld met z'n allen, omdat de bal wordt neergelegd bij het individuele Kamerlid.

Als we dat anders willen, dan moeten we het totaal anders organiseren. Dan moeten we dus de gedragscode veranderen in een limitatieve opsomming van dingen die je zou moeten opgeven. Als de Kamer dat wil, dan voeren wij dat uit en dan zouden we zo'n lijst moeten maken. Het is wel lastig en moeilijk, want wat is wel relevant? Ik herinner me dat daarover gesproken werd in de commissie-Van Oosten. Is het per definitie relevant wat je levenspartner doet? Is het per definitie relevant dat je aandelen hebt van bedrijf x of bedrijf y? In de Verenigde Staten moet je dat allemaal opgeven. Je kunt zelfs gewoon via Twitter volgen waar Nancy Pelosi in belegt. Daar heeft men voor een heel ander

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

model gekozen. Als wij een ander model willen, dan moeten we met een voorstel komen om dat andere model in te voeren.

De heer **Van Nispen** (SP):

Daar gaan we dan over nadenken, want het zijn niet de minsten die daar kritiek op leveren. Het is een oud-GRECO-directeur, maar ook hoogleraar staatsrecht Paul Bovend'Eert. Die zeggen inderdaad: de Tweede Kamer hanteert een vagere formulering, namelijk het opgeven van "andere redelijkerwijs relevante belangen". Zij zeggen: je moet eigenlijk ervoor zorgen dat alle vormen van inkomen, bezittingen en belangen geregistreerd moeten worden. Volgens mij hoeft dat niet een limitatieve lijst te zijn, maar wel een aanscherping van een notitie die is rondgestuurd. Ik overweeg hier een motie over in te dienen. We gaan kijken hoe dat gaat.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Dat lijkt mij de juiste weg. Nogmaals, we hebben voor een instrumentarium gekozen dat gewoon zacht is en waar je over kan redetwisten. Als jij het maar kan onderbouwen ... Je hoeft het niet eens te onderbouwen. Als jij zegt "een buitenstaander kan hier geen probleem mee hebben", dan hoef je het dus eigenlijk niet op te geven. U noemt het met recht boterzacht, maar het is dus zoals de systematiek afkomstig van de commissie-Van Oosten is gehanteerd. Als de heer Van Nispen dat anders wil, graag. Als hij een meerderheid heeft, dan gaan we gewoon een lijst maken. Het is heel simpel.

De **voorzitter**:

Vervolgt u uw betoog.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Dan gaan we spreken over veiligheid. Mevrouw Michon-Derkzen zegt: er moet vooraf worden nagedacht over aanvullende veiligheidsmaatregelen. Ja, dat is wat we doen. We hebben daar een aantal diensten voor, die daar bovenop zitten. We hebben onze eigen mensen daarvoor. Er wordt constant nagedacht over dingen die ons kunnen bedreigen. Een van de dingen die mij enorm verwondert als Voorzitter is dat veiligheid een ongelofelijk groot en belangrijk onderwerp is. Het is veel groter dan ik wist. Het kost heel

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

veel tijd en heel veel aandacht. Het kost ook heel veel mensen. Ik zei het al: onze afdeling beveiliging heeft inmiddels de omvang van een klein politiedistrict.

Er is recentelijk iets misgegaan. Dat is waar mevrouw Michon het over had. Dat was toen mensen die op de publieke tribune zaten, verwijderd werden en nog een lange tijd beneden hebben gezeten, in de Statenpassage. Dat was heel vervelend. We hadden een dergelijk iets nog nooit aan de hand gehad. Er is onmiddellijk geacteerd. Ik heb dat toen ook onmiddellijk aangekondigd. We zijn aansluitend bij elkaar gekomen met de Griffier en allerlei andere mensen en we hebben maatregelen genomen. Een van de redenen waarom ik heel blij ben met deze Griffier, is dat hij een ongelofelijke achtergrond heeft in de veiligheidssector. Hij is rechter geweest, officier van justitie, burgemeester en politieagent. Hij kent die wereld dus als geen ander. Onmiddellijk hebben wij contact gehad met de burgemeester. Die is ook bij ons langs geweest. De burgemeester heeft het nog eens bevestigd: de Griffier is binnen de baas en de burgemeester is buiten de baas.

Die afspraken, de telefoonnummers die zijn uitgewisseld et cetera hebben ertoe geleid dat we dit soort dingen veel sneller en veel strakker kunnen aanpakken. En geloof maar dat wij voorbereid zijn op heel veel dingen. Dat geldt ook voor mensen die een pandverbod krijgen. Dat is wat we kunnen doen. We kunnen gewoon zeggen: je bent niet welkom bij ons. Ik begrijp dat mevrouw Michon-Derkzen graag wil dat dit langer duurt en zelfs dat er een soort levenslang verbod is. Dat soort dingen horen we allemaal graag. Alles wat we kunnen verbeteren, verbeteren we.

De heer Van Nispen had een vraag over de ruiskasten, de anti-afluisterkasten. Die zijn made in China. Is dat nou handig? We hebben er net even naar gekeken. Er zaten inderdaad twee microfoontjes in, maar die hebben we eruit gehaald. Nee, hoor! Dit is allemaal gecheckt en gedubbelcheckt door onze veiligheidsmensen. Ze zijn allemaal leeggetrokken en vervolgens behandeld, zoals dat heet. Waar de buitenkant is gemaakt, maakt niet uit, want het is een lege huls. Ze zijn veilig voor gebruik, zo laten de beveiligingsmensen ons weten. En sowieso hebben wij een zeer vertrouwelijk proces om alles wat hier binnenkomt te bekijken. Men is beducht op van alles en nog wat, kan ik u vertellen.

Mevrouw Chakor vraagt naar de digitale dreiging. Zijn wij goed beschermd tegen digitale inmenging? Zeker. De Tweede Kamer treft verschillende preventieve en repressieve maatregelen om digitale aanvallen te voorkomen. Daar hebben we een hele afdeling op

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

zitten. We werken daarbij ook nauw samen met de Inlichtingen- en Veiligheidsdienst om informatie over cyberdreigingen uit te wisselen en daarop te acteren. Er wordt dan ook zeer scherp ingezet op cybersecurity. Details kan ik niet geven, want ik zeg het liefst zo weinig mogelijk over vertrouwelijkheid. We zijn in het verleden heel vaak doelwit geweest van ddos-aanvallen et cetera, maar die hebben we allemaal overleefd. Er zijn ook heel veel preventieve maatregelen genomen om te zorgen dat we veilig zijn op dat terrein.

Tot zover.

De **voorzitter**:

Ik zie dat mevrouw Michon-Derkzen nog een vraag heeft.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Ik dank de Kamervoorzitter natuurlijk voor zijn toelichting op het punt van veiligheid. Ik erken het en ik geloof het gelijk als hij zegt dat een enorm aantal mensen zich met veiligheid bezighoudt. Maar ik zeg tegen hem: en terecht, hè, en terecht. Want dat is nu juist wat we hier doen, in een heel open werkomgeving. Dat doen we hier. We lopen met z'n allen door die hal. Je kan bovenaan de roltrap mensen tegenkomen. Dat is allemaal goed voor het open, democratische proces, maar het is natuurlijk tegelijkertijd een risico. Ik zou tegen deze Kamervoorzitter vooral in een soort aanmoedigende zin willen zeggen: neem de veiligheidsmaatregelen die nodig zijn. Op heel veel onderwerpen hoor ik de Kamervoorzitter zeggen: als u dat met een Kameruitspraak afdwingt, ga ik aan de slag. Maar juist op het gebied van veiligheid vraag ik de Kamervoorzitter echt om te doen wat nodig is. Hij maakt een beetje een grappig grapje, zo van "mevrouw Michon heeft ze liever levenslang niet in dit huis", maar ik wil gewoon dat wij hier op een veilige manier ons heel belangrijke werk kunnen doen. Ik moedig de Kamervoorzitter dus aan om te doen wat nodig is om dat dag in, dag uit met al die mensen, voor wie ik zeer veel waardering en respect heb, mogelijk te maken. Dat ga ik namelijk niet met een Kameruitspraak afdwingen, want alleen hij weet wat achter de schermen gebeurt en wat nodig is. Doe, zeg ik tegen de Kamervoorzitter, alstublieft datgene wat nodig is.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Het was zeker geen grapje. Ik had mijn aantekeningen niet bij de hand, maar ik dacht dat mevrouw Michon-Derkzen dat had voorgesteld. Maar als dat niet zo is, dan sorry. Dat was zeker geen grapje.

Ja, we nemen dit ongelofelijk serieus. Het is ook een wereld van verschil. Ik zit sinds 2010 in het Presidium. Toen stond dat niet enorm op het netvlies, maar door een aantal gebeurtenissen -- Charlie Hebdo; noem ze maar op -- is dat enorm op het netvlies gekomen. Ik zou dit heel graag willen onderbouwen met allemaal voorbeelden en dingen die we gedaan hebben, maar dat doe ik niet als het over veiligheid gaat. U hoeft mij er niet van te doordringen dat we in potentie een target zijn. We dragen natuurlijk een risico hier. We zijn bijvoorbeeld ook de populairste toeristenbestemming van Den Haag. We zijn ook een plek waar heel veel schoolklassen en heel veel mensen uit het hele land binnenkomen. Dat willen we allemaal zijn. Ik wil ook heel graag dat de publieke tribune openblijft, maar als ik spreek met mensen die er echt verstand van hebben en ervoor hebben doorgeleerd, en ik vraag even informeel of die publieke tribune over tien jaar nog steeds open is, dan schudden ze nee. Ik zal er mijn stinkende best voor doen dat hij openblijft, vandaar dat we vooraan staan met het uitdelen van pandverboden en het checken van mensen. Ik wil niet dat wij over een paar jaar achter glas zitten, maar ik weet niet of dat zo zal zijn. Veiligheid is in ieder geval ongelofelijk belangrijk.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Tot slot. Ik ben het totaal met de Kamervoorzitter eens. Als het achter glas moet omwille van de veiligheid, dan is dat natuurlijk een verlies voor ons allen, maar als het moet, dan moet het. Ik wil maar zeggen dat er dingen zijn die waarschijnlijk vroeger prettiger waren, maar dat is nou eenmaal zo. Hetzelfde geldt voor de veiligheid om het pand; misschien dat de Kamervoorzitter daar ook nog op in kan gaan. We hebben hier, in tegenstelling tot in het oude gebouw, minder logische ruimte voor demonstraties. Je ziet dat die zich naar de andere kant van de Bezuidenhoutseweg verplaatsen, maar je ziet ook dat mensen toch dicht bij de ingang van het pand komen en dat er bij de publieksingang kleinere groepjes staan. Kan de Kamervoorzitter ook reflecteren op de inzet op dat punt? We zitten daar namelijk in diezelfde spagaat: we willen ruimte voor demonstraties, maar je moet wel veilig het pand in en uit kunnen. Het kan echt weleens onprettig zijn als het toch heel dicht in de buurt komt en je door een haag van boze mensen heen moet.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Martin Bosma** (PVV):

De veiligheid om het pand is minstens zo belangrijk, omdat onze bezoekers, leden en werknemers van buiten komen en ergens naar binnen moeten. Daar zitten we ook bovenop. Alle looproutes zijn in kaart gebracht. Ik vind het zelf vrij vervelend dat je, als je vanaf de kant van het station hierheen loopt, op een soort plein terechtkomt waar je eigenlijk niet uit kunt. Het is heel beperkt. Dat zijn heel vervelende dingen. De wijdte van het pand op het Binnenhof was natuurlijk heel anders. We hebben gezien dat er ten tijde van het Gazadebat een Gazademonstratie aan de gang was in onze omgeving. Sterker nog, er was een bezetting bij de Universiteit Leiden op het Anna van Buerenplein, hier vlakbij. Daar hebben we toen bovenop gezeten. Toen men daar aan de wandel ging, was er heel snel een peloton mobiele eenheid om dat af te schermen. Dat illustreert weer eens dat de lijnen heel kort zijn en dat we heel snel kunnen handelen. Mevrouw Michon heeft dus helemaal gelijk dat we juist oog moeten hebben voor alles in de omgeving. Demonstreren is ook een recht. Dat hoort erbij en dat willen we graag. Mevrouw Chakor had het net over contact met de buitenwereld: dit is een van de manieren waarop wij contact hebben met de buitenwereld. Ik wil niet weten hoeveel flyers en pamfletten ik heb aangenomen van mensen die buiten staan en met hoeveel mensen ik in gesprek ben geraakt. Dat willen we ook allemaal. We willen dus heel veel dingen tegelijkertijd. We willen bezoekers toelaten én demonstraties mogelijk maken én topveiligheid. Dat is een enorme opgave voor onze mensen, maar we willen het wel allemaal.

De **voorzitter**:

Zeker. We willen ook rond 16.00 uur afronden. Dat willen we ook allemaal. Ik ga de Kamervoorzitter dus vragen om de resterende blokjes in één keer door te nemen. Dan doen we de laatste interrupties voorafgaand aan de tweede termijn.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Meneer Ergin vroeg hoe het komt dat wij een half miljoen extra uitgeven in verband met de verhuizing naar het Binnenhof. Dat heeft te maken met het feit dat wij eigen contra-expertise in de hand willen nemen en we dan een externe partij kunnen inhuren. Het heeft ook betrekking op de achtste verdieping, die redelijk is opgeknapt de laatste tijd.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Dat heeft ons ook geld gekost. Het groen in de Kamer -- ik mis de Partij voor de Dieren vandaag -- dat er is gekomen naar aanleiding van de motie van vorig jaar, kost ook geld. Dat is dus allemaal redelijk te verklaren.

Een vraag van mevrouw Michon-Derkzen over de roltrappen. De roltrappen doen het niet. We gaan ervoor zorgen dat daar snel aan wordt gewerkt. Dat gaat in de zomer gebeuren. Mensen met een beperking kunnen naast de roltrappen gebruikmaken van de lift. Zo nodig zoeken we naar een individuele oplossing. Toegankelijkheid is altijd ongelofelijk belangrijk.

De Kamerbel. Ik durf het bijna niet te zeggen in aanwezigheid van mevrouw Michon-Derkzen, maar als u daar iets mee wilt, dien een motie in. Velen vinden zo'n bel prettig om op de hoogte te blijven. Ik vind het een scherp argument van de heer Sneller dat hij zei: het impliceert wel dat de plenaire zaal als superieur wordt gezien aan de Kamercommissies. Dat geeft mij wel te denken. Er is wel degelijk 6 decibel aan veranderd. Dat is een toezegging geweest van mijn voorganger, mevrouw Bergkamp, die gestand is gedaan. Ik hoor het er niet aan af ... Maar wacht eens even, er is niet alleen 6 decibel af gegaan in het meireces van 2022, maar in het zomerreces van 2023 ook nog eens 3 decibel; ook dat zal de heer Sneller zijn opgevallen. Kun je nagaan hoe hard de bel is geweest. Niet op de kamer van de heer Sneller, hoor ik. We kunnen het niet per gebouwdeel of per kamer regelen, maar dat kan waarschijnlijk wel op het Binnenhof. Dan kunnen we dat misschien beter doen. Die toezegging heeft u.

Kan het niet wat moderner, vraagt mevrouw Michon-Derkzen met betrekking tot digitaal stemmen. Er wordt al heel lang gesproken over digitaal stemmen. Nogmaals, ik zit sinds 2010 in het Presidium. Het is regelmatig ter sprake gekomen. Digitaal stemmen is tijdrovender. Het is kostbaar. Er zijn altijd zorgen over de veiligheid, betrouwbaarheid, beschikbaarheid en stemfouten. Het zou bijvoorbeeld betekenen dat iedereen daadwerkelijk moet meestemmen. Mijn ervaring is dat als iemand in de zaal gewoon neuzen telt, heel veel mensen de stemmingen niet enorm volgen en de fractiesecretaris of de fractievoorzitter dat allemaal doet. Digitaal stemmen zou betekenen dat iedereen moet meestemmen. Dat betekent dat de kans op fouten ook groter is. Als u het wilt, zou u eigenlijk een motie moeten indienen, mevrouw Michon-Derkzen. Het is heel lang onderwerp van gesprek geweest. Dit is het standpunt van het Presidium. Als u er verandering in wilt brengen, graag.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw Chakor vraagt om circulariteit en duurzaamheid, want het is zonde dat we al die iPads en computers weggooiden. Ze gaan naar de Domeinen Roerende Zaken en die kijken of ze hergebruikt kunnen worden. Recentelijk hebben we contact gehad met het parlement van Suriname, dat verlegen zit om allerlei elektronica. Dat is een redelijk recent verzoek en met heel veel plezier brengen wij die elektronica over naar Suriname. Het gaat om ons collega-parlement en zo kunnen we ze een dienst bewijzen.

Wat zijn de kosten die gepaard gaan met het raadplegen van de landsadvocaat en de Woo? Er is nu een afdeling juridische zaken in oprichting en die gaat proactief dat soort zaken doen en dus de Woo-verzoeken begeleiden. We weten niet wat de totale kosten van de landsadvocaat zijn. Dat vergt enig uitzoekwerk wat we niet in deze periode voor elkaar konden krijgen. De Woo kost ons geld en veel ook. We hebben een heel Woo-loket; dit is een van de diensten waarmee ik in de afgelopen weken kennis heb gemaakt. Daar zitten zes à zeven mensen die bezig zijn met de Woo-verzoeken. Het is niet kinderachtig wat daar allemaal binnenkomt. Het vereist een enorme zorgvuldigheid, het kost heel veel tijd en er is ook een beroepsmogelijkheid. Maar het is gewoon de wet en dus voeren we die uit.

Dan ben ik alweer bij het kopje diverse vragen, varia. Er was een vraag over de dagvergoeding voor buitenlandse reizen. Ik ben altijd woordvoerder Binnenlandse Zaken geweest, dus ik heb nooit een dienstreis gemaakt, maar de heer Van Nispen gaat zijn eerste reis maken, naar ik begrijp. Ik durf het bijna niet te zeggen, maar als u daar verandering in wilt brengen: dien een motie in. Ja, we willen minder moties, maar ik zit de hele dag moties aan te bevelen. Ik hoop niet dat dit iemand gaat opvallen.

Gezond voedsel en bewegen: welke concrete stappen zijn er? In het Kamerrestaurant is heel veel gezond voedsel. Dat is ook een enorm verschil met tien jaar geleden. Als mevrouw Chakor zegt dat er nog meer bij moet komen of dat zij meer van dit of dat wil, kan zij zich in verbinding stellen met meneer Haarms, de baas van het Restaurantbedrijf, die enorm dienstbaar is aan ons als Kamerleden. Hij is u heel graag van dienst. U kunt ook sporten. We hebben een deal met Tweede Kamer Vitaal; dat is een product van HollandFit. U kunt hier vlakbij naar de sportschool. U kunt ook gebruikmaken van SportCity New Babylon hier vlakbij. In het huidige gebouw is er geen ruimte om meer te doen, maar op het Binnenhof is dat er allemaal wel.

Dan carnaval. Er is gevraagd om het voorjaarsreces standaard te laten samenvallen met carnaval. Ik ben Zaankanter, dus carnaval is een beetje wezensvreemd voor mij, maar ik

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

begrijp de culturele opmerking van de heer Van Nispen. Ik zou het graag willen toezeggen, maar dat kan ook weer negatief uitpakken voor andere mensen. We hebben het net even in de gauwigheid nagekeken. In de afgelopen jaren viel het wel samen met carnaval. Bij de planning van de vakanties die belangrijk zijn voor mensen met kinderen, volgen wij meestal het midden des lands, voor zover ik weet. Ik denk dat we dit in het oude Presidium, waar misschien de heer Van Nispen in had gezeten -- zijn voorganger, de heer Van Raak, was daar misschien ook een pleitbezorger voor -- regelmatig hebben afgewisseld. Ik weet niet anders dan dat het goed gaat. Maar als het standaard met carnaval zou moeten zijn, vereist dat dus een geheel andere systematiek. Ook dat zou een motie vergen, want sommige mensen zullen daar gelukkig mee zijn, maar anderen zullen denken: wat moet ik daarmee? Wat de Kamer wil, doen wij. Het is allemaal heel simpel. Er bestaan geen principiële bezwaren tegen.

Tot zover mijn inbreng, voorzitter.

De **voorzitter**:

Wat een motieaanbevelingen! Ik hoop voor u dat de heer Bontenbal van het CDA niet meekijkt, want anders zult u dat nog wel terughoren. Mevrouw Michon-Derkzen heeft in ieder geval nog een vraag.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Ik denk wel dat het helpt om de huidige systematiek voor de recessen even toe te lichten. Ik weet namelijk niet beter dan dat er voor het zomerreces altijd rekening wordt gehouden met de verschillende regio's, maar het zomerreces is overkoepelend, zou ik bijna willen zeggen. Is het niet zo dat het voorjaarsreces per regio wijzigt? Het kan toch ook niet zo zijn -- ik kan me niet voorstellen dat de heer Van Nispen dat zou willen -- dat dat reces áltijd tegelijk met carnaval zou moeten plaatsvinden? Hoe ziet dit er in de huidige systematiek uit? En als carnaval niet in een reces valt, zou daar dan niet iets op te verzinnen zijn -- want ik heb veel sympathie voor al onze Zuid-Nederlandse collega's -- in een week waarin het geen reces is, maar wel carnaval? Kunnen we die week er dan niet iets anders laten uitzien, om hun tegemoet te komen?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De systematiek is, dacht ik, als volgt. Nederland is in drieën verdeeld voor de vakantiespreiding: Noord, Zuid en Midden. De systematiek is dat we dat redelijk afwisselen. Maar dat zou ik eens moeten nagaan. Natuurlijk, als we een gedeelte van de Kamer daar een plezier mee kunnen doen ... Ik kan nog eens uitzoeken hoe dat zit. Ik weet niet anders dan dat we het afwisselen en dat dat ook voor de carnavalvierende medemens regelmatig goed uitpakt, maar niet elk jaar.

De **voorzitter**:

De heer Van Nispen heeft hier wat op te zeggen.

De heer **Van Nispen** (SP):

Het heeft weleens goed uitgepakt voor de zuiderlingen, maar vaker niet dan wel. Dat komt onder andere -- dat staat ook in de schriftelijke beantwoording -- doordat meestal het midden van het land wordt gevolgd. Er is dus wel een zekere focus op de Randstad. Ik heb daarover na zitten denken. Mijn voorstel is om het voorjaarsreces in principe te laten samenvallen met de vakantie van Zuid, omdat je daarmee een heleboel volwassenen, Kamerleden en medewerkers, en hun kinderen, gelukkig maakt. Dan zou je bij een ander reces -- ik noem het herfstreces, het meireces of weet ik veel welk ander reces -- rekening kunnen houden met een andere regio. Maar volgens mij is er een goed argument om de voorjaarsvakantie in principe samen met regio Zuid te doen en niet in principe met regio Midden. Dat is dus het concrete voorstel. Ik ga daar een motie over indienen. Het is niet bedoeld om te zeggen "voor 100%, in alle gevallen, altijd", maar als uitgangspunt lijkt me dat wel heel redelijk.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

De systematiek van het zomerreces, waarover mevrouw Michon het had, is natuurlijk dermate breed dat je daar eigenlijk alle regio's onder vangt. Dat is het probleem dus niet. Nogmaals, ik moet dat even uitzoeken. Ik weet dat niet. Als de heer Van Nispen met een motie komt dat het Zuiden altijd moet worden gevolgd, weet ik even niet wat dan de implicaties daarvan zijn. Welke dingen kunnen daar negatief door uitpakken? Dat weet ik even niet. Als de heer Van Nispen met een motie komt en die wordt gesteund, dan doen we dat met alle soorten van plezier.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Van Nispen** (SP):

Als de heer Van Nispen niet met een motie komt, wat zegt de Kamervoorzitter dan toe? Dat hij daar toch naar gaat kijken of er rekening mee wil houden?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Dat wil ik zeker even doen, want ik weet uit mijn hoofd niet wat de systematiek is. Nogmaals, ik ging ervan uit dat we dat afwisselen. Ik kan me dus ook heel goed voorstellen dat ... Ik herinner me dat het regelmatig goed uitpakte voor het Zuiden. Ik wil er graag even met de heer Van Nispen over spreken. Misschien is het gewoon op een makkelijke manier op te lossen. Als er een makkelijke manier is waar niemand negatieve consequenties van ondervindt, wil ik daar heel erg naar kijken. Maar ik moet gewoon eens uitzoeken wat de systematiek is en hoe we de heer Van Nispen daarbij kunnen helpen. Niet alleen de heer Van Nispen, maar alle mensen uit het Zuiden.

De **voorzitter**:

Ik zie dit toch als een toezegging aan uw adres, meneer Van Nispen. De Kamervoorzitter gaat dit even uitzoeken en komt terug, in een brief of op een andere manier, op hoe de systematiek werkt en of -- laat ik het zo opvatten -- het Zuiden voldoende vertegenwoordigd is in de recessspreiding van deze Kamer. Kunnen we 'm zo noteren?

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja.

De **voorzitter**:

Dat scheelt weer een motie, denk ik.

Ik kijk even rond of er andere leden zijn die naar aanleiding van de beantwoording van de Kamervoorzitter nog een interruptie hebben. Ik zie dat dat niet het geval is. Dan dank ik de Kamervoorzitter voor zijn beantwoording in eerste termijn. Ik stel voor dat we gelijk doorgaan met de tweede termijn van de kant van de Kamer. Ook gezien de tijd stel ik voor dat dat of een korte inbreng is, of moties zijn die nog op de plank liggen, zodat we daarna even heel kort kunnen schorsen voor de afronding van dit debat. Ik geef graag de heer Ergin namens DENK het woord voor zijn tweede termijn.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Ergin** (DENK):

Voorzitter. Ik heb twee moties. Ik heb over meerdere onderwerpen een interruptiedebat gehad met de Kamervoorzitter. De Kamervoorzitter heeft meerdere malen gewezen op moties, dus ik heb ook twee moties die ik graag zou willen indienen. Motie één.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat er zowel incidenteel als structureel budget benodigd is voor met name veiligheid, Kamerondersteuning en automatisering;

van mening dat medewerkers van de Tweede Kamer een zeer waardevolle bijdrage leveren aan het democratisch proces;

verzoekt het Presidium brede diversiteit na te streven bij het personeelsbeleid van de Tweede Kamer en de voortgang en inspanningen daartoe standaard op te nemen in de Ramingsstukken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ergin.

Zij krijgt nr. 6 (36528).

De heer **Ergin** (DENK):

Dan een motie in het verlengde van het debat over de vraag welke woorden wel of niet verboden zijn. De Kamervoorzitter gaf daar een uitleg aan. Het antwoord was eigenlijk: er is geen lijst, maar er zijn wel woorden die niet mogen. Ik ben eigenlijk wel benieuwd naar het volgende punt.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de Kamervoorzitter om het verspreiden van racistische omvolkingstheorieën niet toe te staan tijdens debatten,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ergin.

Zij krijgt nr. 7 (36528).

De heer **Ergin** (DENK):

Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. De heer Van Nispen.

De heer **Van Nispen** (SP):

Dank u wel, voorzitter. Ik had een toezegging gedaan aan de Kamervoorzitter, namelijk om een plan te maken voor staand vergaderen. Dat had ik al heel lang in mijn hoofd zitten. Ik licht het heel kort toe. Het heeft drie aspecten. In de eerste plaats komen er meer vergaderzaaltjes, bijvoorbeeld op de derde etage, met hoge tafels om te vergaderen. Ik geloof dat ik nu maar twee plekken ken in het hele Kamergebouw waar dat kan. Dat vind ik wat karig. Het tweede is: commissiezalen inrichten met een hoge tafel met stoel, hoogte barkruk maar dan iets chiquer dan dat, waar je kunt kiezen of je wilt staan of zitten. Dan heeft iedereen de individuele keuzevrijheid, zeg ik even met nadruk richting mevrouw Michon-Derkzen. Mensen die niet in beeld zitten, zouden een hoog-laagbureau kunnen krijgen zodat ze kunnen kiezen tussen staan of zitten. Dit doet

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

volgens mij recht aan de gezondheid, de moderne werkomgeving en de voorbeeldfunctie.

Voorzitter. Dan heb ik vier moties. De eerste.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat bij buitenlandse werkbezoeken van Kamercommissies alle onkosten worden vergoed, zoals reis- en verblijfskosten, en meestal ook alle maaltijden in het programma zijn inbegrepen;

constaterende dat er desalniettemin een dagvergoeding geldt die Kamerleden volgens de regels toekomt die een kostencomponent heeft voor de maaltijden maar ook een component "uren" bevat;

spreekt uit dat de schadeloosstelling voor Kamerleden voldoende is om eventuele resterende onkosten te dekken en een urencomponent ook niet goed uit te leggen is;

verzoekt het Presidium de dagvergoeding bij buitenlandse werkbezoeken voor Kamerleden af te schaffen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Nispen.

Zij krijgt nr. 8 (36528).

De heer **Van Nispen** (SP):

Motie

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat bij de planning en vaststelling van recessen van de Tweede Kamer rekening wordt gehouden met de spreiding van schoolvakanties maar dat meestal het midden van Nederland wordt gevolgd, waardoor voor regio's belangrijke feesten zoals bijvoorbeeld carnaval vaak niet in een reces vallen;

van mening dat deze focus op de Randstad niet goed is en dat bijvoorbeeld voor het Zuiden het carnavalsfeest een belangrijke culturele traditie is waarmee in de vergader- en recesplanning rekening gehouden zou kunnen worden en met andere recessen juist rekening te houden met andere regio's;

verzoekt het Presidium voortaan het voorjaarsreces samen te laten vallen met carnaval en in de planning van de recessen ook eerlijk rekening te houden met alle regio's en hierin niet in overwegende mate regio Midden (de Randstad) te volgen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Nispen.

Zij krijgt nr. 9 (36528).

De heer **Van Nispen** (SP):

Ik zeg er meteen bij dat ik deze motie wil aanhouden, omdat de Kamervoorzitter een toezegging heeft gedaan. Het is heel raar, maar ik moet haar wel indienen, want dat kan niet volgende week of over twee weken. Dus ik dien haar nu in, zodat ik haar eventueel later kan wijzigen, mocht dat nodig zijn, en haar al dan niet in stemming kan brengen. Want misschien is dat niet meer nodig. Ik kreeg nog ingefluisterd -- die suggestie geef ik dan mee -- door iemand aan de linkerkant, voor de kijker rechts, dat er ook gekeken kan worden naar de derde week van het kerstreces. Deze kan eventueel geruild worden met

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

de week in het voorjaarsreces. Ik ga niet helemaal over de recesplanning, maar het is even een suggestie in de richting van de Kamervoorzitter.

De **voorzitter**:

Op verzoek van de heer Van Nispen stel ik voor zijn motie (36528, nr. 9) aan te houden. Daartoe wordt besloten.

De heer **Van Nispen** (SP):

Voorzitter, dan heb ik nog maar twee andere moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het register van nevenactiviteiten en inkomsten door Kamerleden nog niet goed wordt bijgehouden en dat er vaak te krap invulling wordt gegeven aan de verplichting om alle vormen van inkomen, bezittingen en belangen te registreren;

verzoekt het Presidium zo nodig de regels aan te scherpen en in ieder geval nogmaals en indringend onder de aandacht te brengen hoe volgens GRECO en deskundigen de regels over transparantie bedoeld zijn en geïnterpreteerd zouden moeten worden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Nispen.

Zij krijgt nr. 10 (36528).

De heer **Van Nispen** (SP):

Ten slotte een ouderwets handgeschreven motie. Dat zal de Kamervoorzitter deugd doen.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening (PEFD) ook diverse aanbevelingen heeft gedaan die de rol en werkwijze van de Tweede Kamer betreffen;

overwegende dat deze aanbevelingen van belang zijn voor het goed uit kunnen voeren van de wetgevende en controlerende taak van de Kamer en derhalve nadere uitwerking vergen, en de motie-Kamminga c.s. (35867, nr. 10) heeft geleid tot een werkgroep;

verzoekt het Presidium de opdracht te verstrekken aan de werkgroep-Kamminga of aan de commissie voor de Werkwijze om de aanbevelingen van de PEFD met voorrang, voortvarend en concreet uit te werken, nog dit (kalender)jaar,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door de leden Van Nispen, Michon-Derkzen, Chakor, Ergin en Palmen.

Zij krijgt nr. 11 (36528).

Dank u wel.

De heer **Van Nispen** (SP):

Dat was het. Dank u.

De **voorzitter**:

De heer Sneller. Tweede termijn.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Sneller** (D66):

Dank u wel. Dank aan de Kamervoorzitter voor zijn beantwoording. Hij vloog door de mapjes en de blokjes alsof hij het al jaren doet. Dank ook voor de toezegging om te kijken naar de voorlichting door de Raad van State over de ambtelijke wetgevingsbijstand. Hij heeft mij gemotiveerd om minimaal tot 2029 te proberen om in deze Tweede Kamer te blijven.

Dan nog twee inhoudelijke punten. Een over collega Markuszower. Ik vind dat de Kamervoorzitter daar toch weinig leiderschap op laat zien, behoorlijk achteroverleunt en de bal legt bij de Kamer en eventuele indieners van klachten. Op dat punt moeten wij ons denk ik even beraden op een vervolgstap en op wat het beste is.

Ik heb één motie. Ik zou willen vragen om bij het voorlezen, aangezien we nog steeds de titels van de moties voorlezen, de motie te noemen: de motie "einde minderwaardigheid commissievergaderingen".

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de bel in het hele Kamergebouw bij aanvang van de vergaderingen en stemmingen een minuut onafgebroken luid klinkt, en op veel andere momenten korter;

overwegende dat commissieactiviteiten en andere werkzaamheden in het Kamergebouw hierdoor geregeld hinder ondervinden;

overwegende dat het werk van de Kamercommissies niet van ondergeschikt belang is aan debatten in de plenaire zaal;

van mening dat de signaalfunctie van de bel eigenlijk alleen bij onverwachte stemmingen toegevoegde waarde heeft;

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

verzoekt het Presidium het luiden van de bel substantieel aan te passen, zodat andere activiteiten in de Tweede Kamer hier minder hinder van ondervinden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Sneller.

Zij krijgt nr. 12 (36528).

Dank u wel. Mevrouw Michon-Derkzen.

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Voorzitter, dank u wel. Ik dank ook de Kamervoorzitter hartelijk. Het is toch goed om zo'n hele dag al die onderwerpen met elkaar de revue te laten passeren.

Wat betreft de veiligheid van ons werk hier vond ik het prettig om te horen hoe serieus de Kamervoorzitter dat neemt. Nogmaals, dat moet hij allemaal in stilte en achter de schermen doen. Ik ga daar dan ook geen motie over indienen, maar ik reken op hem en op de ondersteuning om te doen wat nodig is. Dat wil ik nog maar een keer gezegd hebben, want veiligheid is geen rustig bezit, laat dat helder zijn.

Over de orde van het debat heb ik meegedaan met de motie van de heer Van Nispen om voortvarend aan de gang te gaan met hoe we met amendementen omgaan, zodat wij goed zicht hebben op die amendementen voordat wij over een wetsvoorstel stemmen. Ik vind dat proces nu te rommelig en ik vind dat daarin snel verbetering nodig is omwille van de kwaliteit van onze wetgeving.

Voorzitter. Dan heb ik een motie over de toegankelijkheid van het gebouw. De Kamervoorzitter zei daar het een en ander over, alsof alles wat nodig is ook kan en zal worden aangepast. Met deze motie moedig ik hem daartoe aan. Overigens doe ik dat in afstemming met mijn collega Daan de Kort uit de fractie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

overwegende dat de Tweede Kamer een inclusieve organisatie wil zijn in de breedste zin van het woord;

constaterende dat het Tweede Kamergebouw voor eenieder toegankelijk moet zijn, in het bijzonder voor mensen in een rolstoel, doven en slechthorenden en blinden en slechtzienden;

van mening dat de toegankelijkheid van het Kamergebouw met kleine, voor de specifieke doelgroep noodzakelijke aanpassingen verbeterd kan worden en dat deze het gebouw ook prettiger maken voor alle Kamerbewoners en bezoekers;

verzoekt het Presidium om deze concrete verbeteringen -- zoals bijvoorbeeld het (hardop) benoemen van de etages in de liften, het ondertitelen van veel bekeken filmpjes op de website en op de Debat Direct-app van de Kamer, en toegankelijke, functionerende liften en roltrappen -- door te voeren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Michon-Derkzen en Chakor.
Zij krijgt nr. 13 (36528).

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Voorzitter. Regeren is vooruitdenken. We zitten nog lang niet in 2029. Ik ga er ook vanuit dat ik erbij zal zijn. Ik kijk er nu al naar uit. Dan gaan we het lint doorknippen en nog eens bekijken hoe het eruitzag vroeger en nu. Ik heb overigens die verbouwing gezien. Het is enorm indrukwekkend wat daar allemaal gebeurt. Gigantisch, maar goed. Het duurt lang maar als we er eenmaal zijn, gaan we wat mij betreft digitaal stemmen. Dat hoeft allemaal niet morgen klaar te zijn. Techniek verandert, alle argumenten die nu worden genoemd als voors en tegens zijn over vijf jaar anders. Vandaar deze motie.

Motie

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat digitalisering overal in onze samenleving en daarmee in elke (bedrijfs)sector een vlucht neemt en de Tweede Kamer op dat vlak achterloopt, onder andere doordat er geen digitaal quorum noch digitale stemmogelijkheid bestaat;

constaterende dat de Kamer begin 2024 is gestart met een project voor het realiseren van een zo eenvoudig mogelijke en goed bruikbare digitale vergadervoorziening, die ingezet kan worden ten tijde van crises;

constaterende dat de Eerste Kamer op dit moment experimenteert met digitaal stemmen in de vorm van een pilot;

constaterende dat er door veel Provinciale Staten en gemeenteraden in Nederland alsook in buitenlandse parlementen reeds veelvuldig op digitale wijze wordt gestemd;

constaterende dat op dit moment niet is voorzien in de introductie van digitaal stemmen wanneer de Tweede Kamer terugkeert naar het Binnenhof;

van mening dat digitaal stemmen, mits dat veilig en robuust kan, de snelheid en transparantie van het stemproces in de Kamer ten goede kan komen;

verzoekt het Presidium een project te starten met als doel om als Kamer, na terugkeer naar het Binnenhof, digitaal te gaan stemmen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Michon-Derkzen.

Zij krijgt nr. 14 (36528).

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Mevrouw **Michon-Derkzen** (VVD):

Dank u wel, voorzitter.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Mevrouw Chakor.

Mevrouw **Chakor** (GroenLinks-PvdA):

Dank, voorzitter. Dit was mijn eerste Raming. Ik wil tegen alle collega's zeggen: dank u wel. Het was mooi om dit debat te voeren. Toen ik de agenda zag, dacht ik: tot 16.00 uur, gaan we dat wel redden? Maar ja, we kunnen allemaal heel goed praten.

Ik wil allereerst nog eens aangeven dat ik trots ben op alle medewerkers die zich keihard inzetten om ons werk elke dag lichter te maken. Het is ook fijn om te zien hoe we allemaal werken aan een weerbare democratie. Ik dank de Kamervoorzitter voor de beantwoording en de voorzitter voor het leiden van dit debat.

De Kamervoorzitter gaf aan dat er een nieuwe wind gaat waaien, een nieuwe cultuur, verbindend van aard. Ik ben natuurlijk ontzettend benieuwd hoe dat eruit gaat zien, en ik ben benieuwd naar woord én daad. Ik zal daar ook wel erg op letten.

We hebben het gehad over geest en lichaam, over gezondheid, over fitness en vitaliteit. Er gebeurt ontzettend veel, als ik het zo hoor. De Voorzitter noemde de mogelijkheden met betrekking tot gezonde voeding en de sportmogelijkheden. Ik kan mij voorstellen dat heel veel mensen, net als ik als nieuw Kamerlid, die mogelijkheden niet heel erg op het netvlies hebben. In het kader van "doe er je voordeel mee", is mijn vraag dan ook of in de Kamerbode een keer aandacht geschonken kan worden aan gezondheid en vitaliteit en alle mogelijkheden om fris en fruitig te blijven.

Voorzitter. Ik ben blij met de toezeggingen die zijn gedaan. Dat betekent ook dat ik niet getracht heb om zelf een motie te maken. Ik sta wel onder een aantal moties; ik zal ze zo meteen nog even noemen.

Ik ben blij met de toezegging met betrekking tot de rapportage over oud-Kamerleden en met de toezegging dat de Kamervoorzitter in gesprek gaat met de nieuwe voorzitters over wat ik de tour du chambre heb genoemd, dus hoe we meer regionaal kunnen werken.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Ik heb geen eigen moties, maar heb wel samen met andere collega's de motie van Van Nispen over de aanbevelingen van de parlementaire enquêtecommissie Fraudebeleid en Dienstverlening meeondertekend, net zoals de motie-Michon over de toegankelijkheid.

Dank, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Het laatste woord in dit rondje is aan mevrouw Palmen.

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Dank u wel. Ook dank aan allen voor de beantwoording van de vragen en voor het voeren van dit debat. Ik heb weer een lerend event gehad vandaag, dus dat is hartstikke mooi.

Ik moet wel zeggen dat ik best geschrokken ben van de kosten die zijn gemaakt voor procedures en minder fraaie gebeurtenissen. Ik vind het eigenlijk ook discutabel dat de Kamer niet vooraf wordt geïnformeerd wanneer bedragen zó substantieel zijn. Ik heb er een motie over geschreven die ik graag wil indienen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat de Tweede Kamer niet achteraf pas geïnformeerd moet worden door het Presidium over substantiële, niet-begrote uitgaven;

overwegende dat de Tweede Kamer goed inzicht moet hebben in de financiële uitgaven van het Presidium, zeker als deze een bepaalde omvang overschrijden;

verzoekt het Presidium om de Tweede Kamer vooraf te informeren over het voornemen om uitgaven te doen die een bepaalde, nader vast te stellen, omvang overschrijden en niet in de begroting zijn opgenomen,

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Palmen.

Zij krijgt nr. 15 (36528).

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Dank u wel.

De **voorzitter**:

Ik dank u wel. Hiermee zijn we aan het einde gekomen van de tweede termijn aan de kant van de Kamer. Ik kijk even of de Kamervoorzitter nog een tweede termijn wenst. Gaat uw gang.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ik zit hier vandaag een beetje met een air alsof ik bewindspersoon ben. Maar dat ben ik niet, dus om heel stoer "oordeel Kamer" te gaan zeggen, en "deze wel en deze niet", dat doe ik niet. Dat moet de Kamer gewoon uitmaken. Als uw motie een meerderheid haalt, voeren we haar uit. Ik zie verder geen moties langskomen die enorm veel geld kosten of andere negatieve effecten hebben; het gaat gewoon om dingen die we kunnen veranderen als u dat in meerderheid vindt.

Ik heb wel een beetje een probleem met de laatste motie. Wij zijn als Presidium verantwoordelijk voor het toezicht op alles wat er gebeurt. Als we dat aan een bedrag moeten gaan koppelen, worden we een beetje ingeperkt en dat is ook weer niet de bedoeling. Mevrouw Palmen zegt dat we boven een bepaald bedrag toestemming zouden moeten verlenen of op de hoogte zouden moeten stellen.

Mevrouw **Palmen** (NSC):

Informereren.

De heer **Martin Bosma** (PVV):

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

Moeten informeren. Misschien kunnen we dat bedrag dan op 1 miljard stellen, of zo. Maar dit is wel een motie waarvan ik hoop dat de leden zich nog even achter de oren krabben, want de systematiek die wij hebben, is dat wij als Presidium gewoon opletten. Wij controleren via de Griffier ook FEZ, de financiële tak die de uitgaven doet. Als we dat allemaal via de Kamer moeten doen, zou dat een geheel nieuwe werkwijze teweegbrengen. Ik hoop dus dat men over die motie nog eens even goed wil nadenken. "Voor de rest stelt het Presidium niks voor", zegt de heer Van Nispen nu buiten de microfoon om.

Oké. Ik zou zeggen: zet 'm op en ga lekker stemmen. Als u wil carnavallen of staand vergaderen en dat bij meerderheid wil, gaan we dat met alle soorten van plezier doen. Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan rest mij nog even de administratie met u door te nemen. Die zijn wij hier nu aan het vormgeven, als de ICT meewerkt. Dat is zo, kijk eens aan.

De administratie behelst de toezeggingen. We hebben een vijftal toezeggingen geregistreerd. Ik lees ze even voor.

- De Kamervoorzitter zal de vandaag, op 17 juni, ontvangen voorlichting van de Raad van State over het functioneren van de ministeriële verantwoordelijkheid voor ambtenaren die wetgevingsbijstand verlenen aan de Tweede Kamer in het Presidium bespreken en een terugkoppeling daarvan met de Kamer delen.

- Dan de tweede. De Kamervoorzitter zal in de toekomst regelmatig nagaan hoe de outplacement van oud-Kamerleden verloopt en welke lessen daaruit getrokken kunnen worden. Die heb ik ook geregistreerd.

- Drie. Na de benoeming van alle commissievoorzitters zal de Kamervoorzitter een bijeenkomst met hen beleggen. Daarin zal de Voorzitter onder andere spreken over het onderwerp de orde in de debatten en over de mogelijkheid voor commissies om meer het land in te gaan.

- Dan nummer vier. In de aanstaande gesprekken met de nieuwe bewindspersonen wil de Kamervoorzitter het onderwerp artikel 68 van de Grondwet aan de orde stellen.

- Dan de laatste toezegging. De Kamervoorzitter gaat uitzoeken hoe de systematiek werkt ten aanzien van de voorjaarsvakantie en recessen die al dan niet samenvallen met carnaval. Hij gaat daar op een later moment op terugkomen.

20240617WGO Raming der voor de Tweede Kamer in 2025 benodigde uitgaven

De heer **Martin Bosma** (PVV):

Ja, en dat zal ik in polonaise doen.

De **voorzitter**:

Ik kijk even naar de leden. Volgens mij is de administratie dan compleet. Dat is inderdaad het geval. Dan wil ik allereerst de Kamervoorzitter en de Griffier hartelijk danken voor hun aanwezigheid vandaag en het beantwoorden van de vragen. Ik wil ook de mensen bedanken die dit debat op afstand hebben gevolgd, net als de mensen die hier aanwezig zijn of waren. Uiteraard dank aan de leden voor hun inbreng. Dank aan de Griffie. Dank aan de ondersteuning van vandaag.

Ik sluit dit wetgevingsoverleg over de Raming van de Tweede Kamer. Dank u wel.

Sluiting 15.46 uur.